

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 6 SEPTEMBER 2014 PRIS: 89:-

Gud i vår tid

Ingen kommer undan religionen

ADRIAN WOOLDRIDGE, JANNE HAALAND MATLARY, BENEDETTA BERTI, GÖRAN ROSENBERG
och SIMON MAY undersöker vår tids samspel mellan religion, kultur och politik.

SAMHÄLLE

ROLF EKÉUS

om Mellanösterns
nya politiska karta.

OPINION

MARIKA FORMGREN

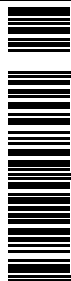
om en borgerlighet på
ideologisk reträtt.

TRADITION

PAULINA HELGESON

om kulturen av Jane Austen
förr och nu.

INTERPRESS 2804-06

7 388280 408901

RETURVECKA V 42

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

*König Georg V. von England
und Zar Nicolaus von Rußland.*

KUNGLIGA KUSINER I KRIG

Första världskriget bröt ned Europa och resulterade i flera europeiska kungahus undergång.

För flera av de inblandade personerna, inte minst Tsar Nikolaj II i Ryssland och Kaiser Vilhelm II i Tyskland, blev det stora förändringar, tragedier och personlig förnedring.

Denna serie i två delar visar hur rötan börjat långt före kriget och hur kungligheter själva bidrog till sin egen undergång. Ett belysande exempel är hur Georg V vägrade ta emot Tsar Nikolaj med familj i England och därmed rädda dem undan bolsjevikernas avrättning.

4637
NKG

Copyright 1913
Orig.-Aufn. von Ernst Sanda
Kgl. Hofphot., Berlin.

Klassisk bildning på

AXESS TV

Dyra drömmar om tiotusentals turister

**PJ Anders
Linder**

Man betalar skatt oavsett vad man har för politiska sympatier, och det ligger i allas intresse att de gemensamma medlen används väl.

En tisdagskväll i slutet av augusti gick jag på premiär och såg Martin Borgs dokumentärfilm *Någon annan betalar*. Det är en tragikomisk roadmovie, där Borgs far land och rike runt och inspekterar ruinerna (för det mesta) av allsköns skattefinansierade vansinnesprojekt.

I västgötska Götene satsade kommunpolitikerna stort på "Medeltidens värld". Om folk ville se Arn på bio ville de säkert också resa till Västergötland och trava runt bland filmens rekvisita. Det var tanken, men det gick inte så bra, och föga bättre blev det när man tog hjälp av Bert Karlsson och kompletterade Arnmiljöerna med brutalt kitschiga sjörövarfigurer. Notan slutade på aktningsvärda 100 miljoner kronor.

I Malmö lät man bygga ett par kopior av medeltida skepp. Projektet började som arbetsmarknadspolitisk påhittighet och slutade som kommunalekonomiskt haveri. Efter att ha lagt in 138 miljoner kronor bestämde man sig till sist för att sälja båtarna. Det blev ingen riktig rusning men man fick i alla fall tillbaka en hundralapp att minska förlusterna med.

I jämtländska Svenstavik, centralort i Bergs kommun, har det uppförts en anläggning där det ska bedrivas spaning efter Storsjöodjuret och turister få ta del av resultaten. Tillväxtverket, EU och landstinget finns bland dem som stått för de 9 miljoner som påhittat kostat. Sjöodjuret lyser dock än så länge med sin frånvaro – precis som turisterna.

UNDER EN STOR DEL AV FILMEN uppträder Martin Borgs i clowndräkt. På frågan varför blir svaret okomplicerat: Jag vet inte om man ska skrat- ta eller gråta.

Många exempel i hans långa pärlband handlar om naiva, övermodiga eller lättlurade lokalpoli- tiker som har satt sprätt på offentliga medel i försök att sätta bygden på kartan. Därtill finns inte minst bildmässiga skäl. Borgs frågor om omdöme och ansvar, för det mesta framförda i lågmält och undrande tonläge, får särskild salta mot en fond av changerade monument: brustna drömmar om begeistrande besöksnäring.

Men vårdslösheten med skattepengar handlar inte bara om att jaga efter vind i turistbranschen. *Någon annan betalar* tar även upp orimliga konsultkostnader, fallskärmar till felande tjänstemän, evighetsborrandet genom Hallandsåsen, plötslig iver att skicka miljarder i riskkapital till Norrland. Och så vidare. Det råder ingen brist på exempel.

Däremot råder det brist på allmän debatt om

hur stat och kommun använder sina resurser och i vad mån ett av världens högst beskattade folk får valuta för sina pengar.

När detta nummer av *Axess* når läsarna har det gått ett par veckor sedan premiären på *Någon annan betalar*, men tyvärr skulle det förvåna mig storligen om filmen fått valrörelsen att ta en ny vändning. I förfärande hög grad, och i samtliga partier, fortsätter man att mäta politiska ambitioner i hur mycket pengar politikerna vill spendera i stället för i vad för effekt som spenderandet får.

Man kan tycka att diskussionen om skolan, där Sverige är ett av de länder som satsar mest per elev och samtidigt har den allra svagaste resultatutvecklingen, borde ha lett till någon sorts aha-upplevelse om sambandet mellan utgifter och kvalitet. Men icke. Mig veterligen finns fortfarande ingen ledande politiker som profilerar sig i frågan att offentliga utgifter ska komma till bästa möjliga nytta och att slöseri ska bekämpas. Tävlingen gäller ständigt vem som vill öka utgifterna mest. Martin Borgs drar ett tungt lass i sin roll som filmare, debattör och slöseriombudsman, och många människor gillar uppenbarligen vad han gör, men han behöver få sällskap av dem som har eller söker politisk makt.

SLÖSERIOMBUDSMANNEN STÖDS av Skattebetalarnas förening, vilket får en del att hävda att arbetet ensidigt gagnar borgerligheten. Så är det naturligtvis inte. Man betalar skatt oavsett vad man har för politiska sympatier, och det ligger i allas intresse att de gemensamma medlen används väl. Bättre hushållning öppnar för sänkt skatt eller nya resurser till eftersatta områden eller bäggedera.

Martin Borgs motvilja mot offentligt slöseri har starka personliga bevekelsegrunder. För ett antal år sedan blev han svårt sjuk och han har den skattefinansierade sjukvården att tacka för att han lever och filmar idag. Han vet att rätt prioriteringar i stat och kommun bokstavligen kan vara en fråga om liv och död. Ingen verksamhet, hur viktig den än är, kan få obegränsat med resurser. Men beslutsfattare som satsar på offentliga extravaganser, intressegrupper och prestigeprojekt istället för att värna grundverksamheten, eller låta enskilda förfo- ga över sin inkomst, förtjänar inte vårt förtroende.

PJ Anders Linder

Vi vill ha **ETT VÄLKOMNANDE SVERIGE**

Sverige är ett fantastiskt och nytänkande land. Vi ligger i topp när det gäller innovationsförmåga, konkurrenskraft och kreativitet. Allt detta har vi uppnått, inte trots, utan tack vare vår öppenhet mot omvärlden. I dag ser vi krafter som vill hindra utvecklingen. Försvåra, förminska, stänga in. Nu säger vi ifrån.

Vi menar att mångfald, oliktankande och öppenhet är en förutsättning för att vi ska fortsätta växa.

Att få handla fritt och rekrytera människor från andra länder är en nyckelfråga för Sverige. Det är avgörande för de tusentals företagsamma människor som har byggt vårt land, och för alla de som kommer att hjälpa till att bygga vår framtid.

Företagsamma människor för ett välkomnande Sverige.
Vi har redan skrivit under...

Anna Bråkenhielm
grundare Scandinavian Studios

Anna Stenberg
grundare Womens Executive Search

Anna-Lena Bohm
VD UniGuide

Boris Lennerhov
VD Gekås Ullared

Carola Lemne
VD Svenskt Näringsliv

Emma Wiklund
grundare Emma S

Jacob Wallenberg
styrelseordförande Investor

Jens Spendrup
styrelseordförande Svenskt Näringsliv

Karoline Lind
grundare LIND

Leif Johansson
styrelseordförande AstraZeneca

Leila Khammari
VD Lichron teknik AB

Michael Treschow
styrelseordförande Unilever

Michael Wolf
koncernchef Swedbank

Per Strömberg
VD ICA Gruppen

Robert Lyngman
grundare Sqore

Sana Alajmovic
VD Sigrid Therapeutics

Sofia Appelgren
grundare Mitt Liv

Sofia Falk
grundare Wiminvest

10 SAMHÄLLE

- Zoologi* Maria Eriksson om återförvildning av naturen **10**
Medier Mattias Hessérus granskar klickjournalistikens lockbeten **12**
Mellanöstern Rolf Ekéus analyserar IS islamistiska terror **14**
Ekonomi Niklas Ekdal läser evangelium enligt Piketty **16**
Krönika Cecilia Garne suckar över meritokratins tillkortakommanden **18**
Inspel Louise Belfrage besöker världens mest omstridda plats **18**
I korthet Nya politiska konflikter, sänkta ribbor **19**

20 FRIZON

- Bengt G Nilsson porträtterar Haile Selassie – den siste kejsaren **20**
 Johan Wennström belägger vänsterns och högerens skuld till skolans förfall **26**

30 OPINION

- Marika Formgren kritiserar borgerlig normlöshet.

TEMA: RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

34 Gud är tillbaka

Nyligen trodde många att sekularisering och liberalism triumferat. Men idag är religionen överallt. **Av Adrian Wooldridge**

38 Unikt sändebud – unikt uppdrag

Genom att tala om mänsklig värdighet står påven i centrum för internationell politik. Likt sina företrädare är Franciskus en världsledare.

Av Janne Haaland Matlary

42 De komplexa islamisterna

De islamistiska rörelserna i Mellanöstern uppvisar stora skillnader. I det arabiska uppvaknandet spelade de olika roller och hade olika strategier.

Av Benedetta Berti

46 Judendomen mellan Sion och Diaspora

Den judiska statens roll i judiskt liv debatteras alltmer. Intressekonflikten mellan judisk nationalism och judisk diaspora kan inte längre undertryckas.

Av Göran Rosenberg

50 Kärleken som religion

I väst har kärleken antagit rollen av en ny gud. Men kärlek är vad vi känner inför dem som ger oss hopp om en oförstörbar grund för vårt liv. **Av Simon May**

”

Återstår att se om P3-lyssnarnas intresse för seriös nyhetsförmedling ökar för att vi purear den tills allt tuggmotstånd är borta.

Wilhelm Behrman, sid 19

54 INTERVJU

PJ Anders Linder samtalar med Fraser Nelson om den brittiska Sverige bilden.

58 TRADITION

Paulina Helgeson om fenomenet Jane Austen

62 CIVILISATION

- Litteraturhistoria* Maxim Grigoriev läser Andrej Platonov **62**
Forskning Lars Lönnroth om humanisten som piga **64**
Film Erik Hedling går på bio i Shanghai **66**
Kulturhistoria Kristoffer Leandoer om världskriget i tecknad form **68**
Litteraturhistoria Ingrid Wällgren läser en somrig Montaigne **70**
Krönika Karin Svanborg-Sjövall om en skön seglats **71**
I korthet David Andersson minns Reidar Ekner **71**

72 RECENSIONER

- Carl-Göran Ekerwald bryter brevhemligheten med glädje **73**
Håkan Tribell lystrar bekymrad till det svenska evangeliet **77**
Carl Rudbeck gör en skönskrivande skitstövets bekantskap **78**
Peter Landelius tar temperaturen på det svala kriget **81**
Kjell Albin Abrahamson återser en städare i uniform och mörka glasögon **83**
Anders Mathlein känner lust till gamla skrivverktyg **84**
Mats Fält mönstrar en driven maktspelare **86**
Olle Häggström vändas vid ett vägsål i mänsklighetens historia **88**
Lisbeth Lindeborg efterlyser politisk laglydnad **90**
Ruth Lötmarker spanar efter Frankrike **92**
Torbjörn Elensky jublar åt en väldig uppslagsrikedom **94**
Jan Löwstedt bevittnar hur tomheten triumferar **96**

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal,
Peter Elmlund, Thomas Gür,
Peter Luthersson, Nathan Shachar
och Isabella Thomas

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: J Losciale/P Carnhagen

Bildredaktör: Ellinor Carlsson

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 7 oktober 2014

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar
för insänt obeställt material. Den som
skickar material till Axess anses medge
elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Leontura/Getty Images

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,
e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

**Kjell Albin
Abrahamson**
Journalist och författare

David Andersson
Författare och redaktör
i *Axess*

Wilhelm Behrman
Leg psykolog och
manusförfattare

Louise Belfrage
Internationell rådgivare,
Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Benedetta Berti
Fil dr i internationella
relationer vid Tel Aviv
University

Niklas Ekdal
Journalist och författare

**Carl-Göran
Ekerwald**
Författare

Rolf Ekéus
Ambassadör

Torbjörn Elensky
Författare och kritiker

Maria Eriksson
Chefredaktör i
Svensk Tidskrift

Marika Formgren
Journalist och tidigare
ledarskribent

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Cecilia Garne
Journalist och fil dr i
statsvetenskap

Maxim Grigoriev
Författare och skribent

**Janne Haaland
Matlary**
Professor i statsvetenskap
vid Oslo universitet

Johan Hakelius
Skribent

Erik Hedling
Professor i filmvetenskap
vid Lunds universitet

Paulina Helgeson
Litteraturkritiker och
frilansskribent

Mattias Hessérus
Doktorand i historia vid
Uppsala universitet och
verksam inom Axel och
Margaret Ax:son Johnsons
stiftelse

Olle Häggström
Professor i matematisk
statistik vid Chalmers
tekniska högskola

Peter Landelius
Ambassadör, författare och
översättare

Kristoffer Leandroer
Författare

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Lars Lönnroth
Professor emeritus i
litteraturvetenskap

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor i
franska vid Stockholms
universitet

Jan Löwstedt
Professor i företagsekonomi
vid Stockholms universitet

Anders Mathlein
Frilansjournalist
och författare

Simon May
Professor i filosofi vid
Kings College London

Bengt G Nilsson
Journalist och författare

Göran Rosenberg
Journalist och författare

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Ann Tiberg
Politisk reporter på TV 4

Håkan Tribell
Skribent och kommunika-
tionsrådgivare inom
public affairs

Johan Wennström
Författare, knuten
till Institutet för
näringslivsforskning, IFN

Adrian Wooldridge
Redaktionschef i
The Economist

Ingrid Wållgren
Doktorand i idé- och
lärdoms historia i Lund

FOTO: GÖRAN GUSTAFSSON/TTBILD

När samtal ska sorteras

”Och med ett sista KLUM så var han ute.” Nalle Puhs räddning sedan han ätit för mycket nere hos Kanin kunde lika gärna ha gällt mig, när jag försökt få in en nära släktings efterlämnade böcker på sina nya platser. Ja, jag vet mycket väl att böcker inte ska pressas samman, utan lätt kunna tas fram med ett varsamt knip om ryggen. Men den som fruktar att de nyinköpta fjorton Billymetrarna inte ska räcka blir till slut både hårdhudad och hårdhänt.

Ett några dagars stillsamt kringkånkande av tryck ger i alla fall utrymme för spridda reflektioner, avbrutna av neddykanden i ny- och återupptäckta lärdomsbrunnar, hastigt avbrutna efter ögonkast på klockan. Flyttandet måste bli klart – det går inte att leva i en skärgård av flyttkartonger. ”Läsning utan eftertanke gagnar föga” var bibliofilen Magliabechis motto. Med det får man stärka sig, och gripa efter nästa bokpacke.

SKA MAN SORTERA barnböckerna för sig? En samvetsfråga. Att förvisa dem till en särskild lekhave vore ju att indirekt markera att man inte läser dem som vuxen, vilket ju är osant. Nalle Puh i Britt G Hallqvists version, Tove Jansson, Mark Twain, James Fenimore Cooper, Jules Verne och några till får förbli i vuxensällskap. Elsa Beskows bilderböcker får däremot stå i förvaring, i väntan på en ny generation.

Nära besläktade med barnböckerna är läroböckerna. Jag undrar om jag borde lämna min morfars svenska språklära från tidigt 1860-tal till en kollega som klagar över att hon har svårt för skillnaden mellan akkusativ- och dativobjekt. Säger vad man vill, läroboken är glasklar i frågor som dessa. Ibland kan modern pedagogik strula till saker oöverträffat effektivt.

Hur gör jag med dubletterna? Litteratursmaken tycks ha legat i generna, för ganska många verk finns i två upplagor. Egentligen borde det ju vara enkelt att skänka en till Stadsmissionen eller Myrorna. Men plötsligt ger sig böckerna till känna som fysiska föremål, vart och ett med sin historia

och sin laddning. Den här *Alice i Underlandet* – tryckt på engelska i Sverige under andra världskriget – bläddrade jag i som liten. Den ersätts inte alls av Lewis Carrolls samlade i Penguinupplaga, hur välredigerad den senare än är.

VARFÖR DRAR MAN DÅ PÅ SIG allt detta besvär och denna lagerförmanssyssla? Jag kommer ju aldrig hinna läsa allt, om jag så höll på som Magliabechi. Snobbism? Jag tror inte att bokryggarna idag har något större värde av det slaget. Men de står där som ett säkrat förstahandsbehov, motsvarigheten till de 36 patroner kuppammunition som man blev anförtrord som reservare. Kan jag lita till att stadsbiblioteket alltid kommer att tillhandahålla Tegnér om jag skulle vilja gå tillbaka till hans uppfattning om den gustavianska tiden? Kan jag verkligen veta att Lawrence Durrells småroliga diplomatskildringar finns att tillgå? Knappast. Om jag en varm sömnlös natt vill uppleva goternas belägring av Rom och Belisarius oförvägna försvar, kommer jag då att hitta detta? Tja, jag är inte säker. Bäst är att behålla de volymer som på olika sätt hamnat inom räckhåll.

Djupast sett besvaras frågan av titeln på en tunn essäsamling i inledningen av svenska följden: *Att välja sin samtid*. Runt mig smalar åsiktskorridoren, än det ena än det andra anses kränkande, strukturellt, *entartat*, på ett sätt som diskvalificerar det från samtidens korrekthet. Luften surrar av beskyllningar om xenofobi. Ändå är den fobi som är oavbrutet verksam *konofobi*, rädslan att möta attityder, åsikter och bruk, bruna av människor som vi själva men under lite olikartade förhållanden. Biblioteket längs väggarna är ett verksamt medicinförråd mot den neurosen. Alla författarna är rörande eniga om en sak, oavsett när de levde. De har levat i sin samtid, varit moderna, energiskt hävdade sina käpphästar. Deras åsiktskorridorer var lika smala som min samtids, men de hade annorlunda sträckning.

Jag är omgiven av hundratals röster och samtalspartner. Varje hyllplan är ett panoramafönster ut mot ett landskap. Hur skulle det gå att leva utan de utsikterna?

Per Dahl

ZOOLOGI

Tillbaka till naturen

En tilltagande urbanisering ger vilda djur och växter fler områden att etablera sig på. Men rörelsen mot återförvildning väcker frågor om vad vi menar med natur, skriver **Maria Eriksson**.

FÖR INTE LÄNGE SEDAN strövade lejon i Europa. Både Aristoteles och Herodotos skriver om lejon på ett sätt som gör det troligt att djuren verkligen fanns i antikens Grekland. Antika berättelser om heroiska män som dödar lejon med bara händerna tycks inte bara vara sagostoff.

Men lejonen dog ut. Troligen under århundradena f.Kr. De trängdes undan också från andra områden. Idag finns inga vilda lejon i Marocko, Turkiet eller Syrien, vilket det gjorde så sent som under 1800-talet. Andra djur, som tigrarna, har gått samma öde till mötes på sina marker.

Och långt före lejonen, kunde våra europeiska förfäder träffa på ullhåriga mammutar och sabeltandade tigrar.

Det är inte helt klart varför lejonen försvann från Europa. Men helt klart är att civilisationen genom historien trängt undan eller aktivt utrotat flera djur. Något årtionde efter det att en bit av ett mammutben upptäckts när Berzelii park skulle anläggas i mitten av 1800-talet, skedde en ofattbar masslakt av bisonoxar i Nordamerika. Otäckt förknippad med den etniska rensning av indianer som skedde samtidigt. Av 60 miljoner bisonoxar år 1860 återstod mindre än 40 år senare bara 800 djur. I 1800-talets Sverige var det istället vargarna som jagades till försvinnandets gräns.

Frågan är om detta nu kan vara på väg att ändras? Är de stora vilda djuren på väg tillbaka?

I Europa verkar åtminstone så vara fallet. En bidragande orsak till detta, utöver aktiva insatser för att bevara djuren, är den tilltagande urbaniseringen. Bara inom EU förväntas 30 miljoner hektar lågproduktiv mark att tas ur bruk fram till år 2030, vilket ger vilda djur och växter fler områden att etablera sig på.

FYRA AV FEM INVÅNARE i Europa beräknas bo i stadsområden år 2020. Samma process sker i andra delar av världen även om urbaniseringsgraden än så länge är lägre. Hälften av världens befolkning bor i städer men andelen förväntas öka till två tredjedelar i mitten av seklet.

Trots motståndet – Hela Sverige ska leva! – har urbaniseringen flera fördelar. Inte minst miljömässiga. Täta städer minskar till exempel behovet av transporter och de kan vara mer effektiva i sin energianvändning.

En intressant fråga är hur detta skifte påverkar vårt förhållande till naturen. Redan hävdas att många barn i Sverige har svårt att röra sig på skogsmark full av stubbar, stenar och nedfallna träd. Andra menar att skogen upplevs som hotfull när vi inte längre är vana vid att vistas i den. Är vi i så fall återigen på väg mot en tid när mörka skogar var skrämmande avbrott mellan öar av civilisation? Där människor, likt i bioaktuella *Apornas planet*. Uppgörelsen, trängs i städer omgivna av en tätande grönska?

Eller är det ett sätt att sluta fred med den natur som alltför länge tuktats, stympats och skövats av människor? Svaret beror på hur vi ser på människans roll. Som en del av naturen eller något vid sidan av den. Som skapelsens krona med rätt att styra över naturen eller som en art vars påverkan på Moder Jord istället borde minimeras.

Men *rewilding* kan också vara något annat än en passiv process som sker där människan lämnar naturen därhän. En mer aktiv rörelse mot en återförvildning.

EN ASPEKT AV DETTA hänger ihop med just urbaniseringen. Vad händer om ingen finns kvar som upprätthåller de öppna markerna, utöver de som krävs för en effektiv livsmedelsproduktion? Tar snårskogen över?

När känslorna tar över

12 Mattias Hessérus begrundar klickjournalistikens lockbeten

Utmanade av terrorn

14 Rolf Ekéus analyserar IS islamistiska terror

Falska profeters sällskap

16 Niklas Ekdal läser evangelium enligt Piketty

Krönika

18 Cecilia Garme suckar över meritokratis brister

Inspel

18 Louise Belfrage besöker världens mest omstridda plats

Återbördade.

FOTO: STAFFAN WIDSTRAND/REWILDING EUROPE

Det behöver inte nödvändigtvis bli så. En dansk forskargrupp vid universitetet i Århus publicerade tidigare i år en studie där man visar att det brittiska landskapet under den senaste mellanistiden, för drygt hundra tusen år sedan, präglades av omväxlande öppna marker och skogar. Förklaringen var rik förekomst av stora växtätare, olika slags elefanter, noshörningar och flodhästar. Men för fem tio tusen år sedan fanns inte längre några av dessa bjässar kvar, med följden att skogarna bredde ut sig.

Forskarna drar också en slutsats för vår egen tid. Nämligen att stora växtätare spelar en viktig roll för att upprätthålla ett varierat landskap i områden som människan lämnat.

Enligt vissa forskare bör den här typen av rewilding ske genom att de arter som redan finns på en plats tillåts ta ett större utrymme, andra lyfter fram möjligheten att introducera nya arter. En av förespråkarna för detta är ekologen Josh Donland vid Cornell University som vill sätta ut afrikanska elefanter och lejon på den nordamerikanska kontinenten, som en ersättning för de släktingar som tidigare fanns där.

ATT ENGLANDS GRÖNA KULLAR EN GÅNG BETADES AV ELEFANTER ÄR SÅLEDES EN FANTASIEGGANDE TANKE. SOM DOCK ÖVERTRUMFAS AV IDÉN OM ATT ÅTER SE DEM DÄR.

Ett annat argument för att plantera in en

ny, vild djurart som aldrig funnits på en plats är att skydda det befintliga ekosystemet och hålla så kallade invasiva arter, som inte är ursprungliga på platsen och därför utbreder sig okontrollerat, i schack. Det skulle alltså vara ett sätt att återställa en balans som människan tidigare har bidragit till att rubba.

Samtidigt är detta förstås förknippat med

Englands gröna kullar en gång betades av elefanter är således en fantasi-eggande tanke. Som dock övertrumpfas av idén om att åter se dem där.

risker. Det finns gott om dåliga erfarenheter av tidigare inplanterade växt- och djurarter.

Fråga Australien där engelsmännen satte in rävar för att kunna ägna sig åt rävjakt, vilka sedan förökade sig bortom all kontroll genom att äta de kaniner som samma engelsmän tagit med sig. Ett annat exempel är de kameler som under 1800-talet importerades från bland annat Afghanistan för att användas som transportmedel i öknen och

som myndigheterna nu kämpar för att hålla nere till antalet.

Torts dessa dåliga erfarenheter väcks nu röster för att plantera in även – elefanter. Orsaken är det högväxande gambagräs (inplanterat som foder till nötkreatur) som nu breder ut sig i norra delen av landet och underlättar gräsbränder.

Motargumentet är givet – problemet uppstod för att människor planterade in en art med andra konsekvenser än de man tänkt sig, ska man nu göra samma misstag igen? Å andra sidan, menar förespråkarna, är våra kunskaper om ekosystem större idag.

PÅ EN Ö UTANFÖR MAURITIUS pågår redan experiment av liknande slag. Île aux Aigrettes var en gång hem för en jättesköldpadda, som bidrog till spridning av frön från en särskild variant av ebenholtsträdet vars frukter den åt. När sköldpaddorna utrotades blev också träden allt färre. Därför har en forskargrupp nu tagit dit en liknande sköldpaddsort från Seychellerna för att rädda trädet. Aldabrasköldpaddan verkar finna sig väl tillrätta i samma nisch som sin tidigare släkting och mumsar glatt på ebenholtsträdets frukter.

Men hur ska man se på dessa försök att återställa naturen? Visserligen med vilka djur, men av ett slag som faktiskt aldrig funnits på en plats. Är det inte bara ännu ett sätt att kontrollera naturen, ett nytt slags människoskapad natur? Och är den natur

>>

som i så fall finns där innan förvildningsprocessen tog sin början mindre naturlig? Mindre önskvärd? I botten tycks hela tiden ligga tanken att det människan en gång gjort – som att introducera gambagräs i Australien eller utrota sköldpaddor på Île aux Aigrettes – är onaturligt och därför behöver återställas.

Men om det människan gör är mindre naturligt och därför bör begränsas till städer, odlingslandskap och andra kulturmiljöer – ska vi då ägna oss åt att plantera in nya arter i vildmarken? Är inte det precis samma typ av ingrepp som att utrota en art, i det att vi tar oss rätten att styra över naturen, om än med välvilligt syfte? Kan-ske gjorde vi bättre i att lämna naturen i fred och låta gambagräset växa?

Vilken roll spelar det exempelvis om ebenholtsträdet på Île aux Aigrettes dör ut? Sköldpaddorna som åt dess frukter finns ju inte längre kvar. Kan-ske kan man travestera den irländske filosofen George Berkeley – om ett träd dör ut och ingen ser det, spelar det då någon roll?

Det är åtminstone en självklar utgångspunkt för många organisationer som arbetar med att bevara olika arter. En av dem är Rewilding Europe vars syfte är att låta den vilda naturen ta mer plats i Europa, på just de platser där människan drar sig undan. Även om huvudtanken är att låta naturen självt återta områdena är man också beredd att hjälpa den på traven, till exempel genom att återintroducera arter som tidigare funnits där. Tanken är också att vildmarksturism i områdena ska skapa förståelse för den vilda naturen och jobbmöjligheter för dem som bor där. Bland annat anordnar man safarier – kanske något för svenska vargvänner att inspireras av? Ett av de sju områden där organisationen arbetar ligger i gränstrakterna mellan Spanien och Portugal. Där lever bland annat den hotade iberiska stenbocken.

EN UNDERART, BUCARDO, som levde i Pyrenéerna är redan utdöd, vilket skedde så sent som år 2000. Redan tre år senare försökte forskare att återuppliva den utdöda djurarten med dna-teknik liknande den som användes för att kлона fåret Dolly. Det djur som faktiskt föddes överlevde dock inte särskilt länge.

Men runt om i världen pågår andra liknande försök, med mer förfinad teknik.

Det finns invändningar, som att det vore bättre att lägga resurserna på att bevara hotade arter som ännu inte har dött ut. Men faktum kvarstår, det är en tidsfråga innan möjligheten finns där. Liksom när någon föreslår ett program för att nyintroducera ullhåriga mammutar och sabeltandade tigrar. 🌿

MEDIER

När känslorna

Mediekonsumtionen på nätet styrs alltmer av känslomanipulation. Men när vi hugger på klickjournalistikens beten ger vi också bort information om oss själva, skriver **Mattias Hessérus**.

Oemotståndlig.

FOTO: LIFE ON WHITE
/GETTY IMAGES

tar över

DEN NYA SAJTEN OMTALAT.NU är Expressens försök till klickjournalistik à la *Buzzfeed* och *Upworthy*. Det amerikanska företaget *Buzzfeed* är klickjournalistikens fixstjärna. Det startades 2006 i New York av Jonah Peretti (som även var en av grundarna till *Huffington Post*) som ett försök att analysera vad som var populärt på internet, ja, vad som var viralt. Och det som började som en experimentverkstad har idag växt till ett globalt företag med 400 anställda över hela världen.

Grunden till framgången är rubrikerna i Facebook- och Twitterflödet som "13 People You Won't Believe Actually Exist" eller "21 Snoozing Koalas You Want to Snuggle with Right Now". *Buzzfeed* har idag i runda tal 150 miljoner unika besökare varje månad.

Upworthy startades 2012 av Eli Pariser, vänsteraktivist och tidigare chef för den progressiva kampanjorganisationen *MoveOn*. *Upworthys* motto är "Things that matter. Pass 'em on" och syftet är att använda kraften i det virala för att sprida "meningsfulla" budskap som påverkar människor.

Upworthy trålar internet på "starka" och "viktiga" videor och paketerar om dem med klickvänliga rubriker som driver trafik, vilket genererar intäkter. Cynism hävdar vissa, en win-win-situation menar *Upworthy*.

Omtalat.nu är inte först i Sverige med att försöka kopiera framgångsrecepten från *Buzzfeed* och *Upworthy*. En sajt som *Hyllat.se* fick mycket uppmärksamhet när den lanserades. Men *Expressen* hoppas naturligtvis att *Omtalat.nu* ska bli störst och ta kvällstidningen in i framtidens tabloidformat. Vid lanseringen i juli twittrade Sveriges Radios biträdande programdirektör Martin Jönsson: "Expressens nya tjänst @OmtalatNu får traditionella kvällstidningar att se ut som Axxess. Här pratar vi seriöst klickfiske."

I JANUARI 2008 SKREV jag en artikel i *Svenska Dagbladet* med anledning av att tidningen hade publicerat en lista över 2007 års mest klickade artiklar på Svd.se. De artiklar som toppade listan hade rubriker som "Programledare på TV 4 blottade sig", "Roger hittade den rätte – 50 gånger per år" och "Stinkande håll slukade hus". Jag noterade att rubrikerna var ett tecken i tiden och att det föreföll som "om SvD i en tid av ökad konkurrens anser sig tvingad att ta till något vi kan kalla för

'klickjournalistik' – internetålderns motsvarighet till lösnummerförsäljning med braskande rubriker". Min slutsats var: Vi får den journalistik vi förtjänar. Varje klick sänder en signal till tidningen att det är det här vi vill ha. Läsaren har därför ett ansvar.

Sex år senare står det klart att klickjournalistiken är här för att stanna – men frågan är om det fortfarande är rimligt att tala om att vi som individer ensamma är ansvariga för en situation där det triviala allt oftare vinner över det väsentliga? Gör vi verkliga medvetna val på nätet?

ÖVERGÅNGEN FRÅN EN analog till en digital värld har för både oss mediekonsumenter och för traditionella medieproducenter varit mer omvälvande än vad någon egentligen hade kunnat ana.

Man kan säga att internet som plattform i teorin är en marknadsekonomisk dröm: Utbudet är oändligt, valfriheten total och konkurrensen brutal. Mediekonsumenten rör sig fritt över marknadsplatsen och väljer bland de produkter som medieproducenterna har tillverkat: "Den här artikeln verkar intressant", "den här tidningen vill jag läsa". De bästa produkterna överlever, de dåliga förpassas till den digitala sophögen. Genom vårt digitala beteende kan vi optimera vår behovstillfredsställelse.

Problemet är bara att de senaste årens utveckling av digitala medier med all önskvärd tydlighet har visat att "beteende" och "vilja" inte är samma sak. Våra val på internet är ofta en produkt av andra faktorer än ett utslag av rationella överväganden.

EN AV BUZZFEEDS STRATEGER, Jonathan Perelman, menar att det som sprider sig viralt på nätet är material som först och främst appellerar till våra känslor: det som är gulligt, det som väcker nostalgiska minnen, det som stämmer överens med vår självbild eller det som är roligt. "Känslan är nyckeln – och positiva känslor är bättre än negativa känslor", säger Perelman.

Klickjournalistiken spekulerar helt enkelt i att vi är känslö- och impulsstyrda. Den utnyttjar, som forskaren Sonya Song har visat, det som psykologen och Nobelpristagaren Daniel Kahneman kallar tänkandets "System 1", *det automatiska systemet*. *Buzzfeeds* rubriker är "optimerade" för att ska-

Klickjournalistiken spekulerar helt enkelt i att vi är känslö- och impulsstyrda.

pa ett klicksug som inte ska gå att motstå. Varje gång vi klickar ger vi också omedelbar feedback kring vilket innehåll och vilka fraser som fungerar på just oss och i vilka sammanhang på nätet vi väljer att klicka. Nya "klickbeten", *clickbaits*, anpassas sedan efter den information som samlats in. För att få se gulliga bilder på sovande koalabjörnar ger vi i realiteten bort dyr information gratis – informationen om det egna beteendet.

Alla som varit i dagstidningsbranschen vet att det råder diskrepans mellan det material som tidningskonsumenter i läsar-

undersökningar säger sig vilja ha och det material de verkligen konsumerar. Det informationsunderskottet gynnade dock länge kvalitetsjournalistiken. När man inte vet exakt vad konsumenterna är villiga

att betala för är det bäst att göra en tidning med "något för alla".

KLICKJOURNALISTIKEN är beteendeeptimerad och klickflöden styr utbudet med matematisk precision. Men som forskningen inom psykologi och beteendekonomi har visat så är *beteende i sig* ingen bra mätare på preferens och vilja – beteende säger mest något om just beteende. I nätets tidsålder kan således den paradoxala situationen uppstå att det beteende man mäter hindrar att konsumentens preferenser tillgodoses av producenten. Vi får det vi är beredda att klicka på – men inte det vi *egentligen vill ha*.

Kanske är det symptomatiskt att det är just *Buzzfeed* som förstått den paradoxen. Viljan att läsa bra och djuplodande journalistik finns, men journalistiken måste anpassas till vårt nätbeteende. Kvalitetsjournalistiken behöver förses med klickbete.

Buzzfeed satsar nu på journalistik som även behandlar kultur och politik – men i den form som sajten gjort till sitt signum: Till exempel "12 Fundamentals of Writing 'the Other' (and the Self)" eller "How a One-Time Pig Peddler Helped the U.S. Flood War Zones with Guns".

Ja, vem vet, kanske är det en möjlighet för kvalitetsjournalistiken att likt en trojansk häst ta sig in bakom den mur som vårt mänskliga beteende mot vår vilja har byggt upp? Pessimisten hör dock *Buzzfeed*-strategen Perelmans ord eka i bakgrunden: "If it doesn't spread, it's dead." ✨

Utmanade av terrorn

Den islamistiska terroriströrelsen IS har chockat omvärlden med sin brutalitet och sina militära framgångar. Regionens aktörer tvingas lägga om sina strategier, skriver **Rolf Ekéus**.

DET FOLKLIGA UPPRORET i Syrien började som en del av en arabisk vår inspirerad av förhoppningar om förnyelser, politiska reformer och befrielse från ett steltnat enfamiljsvälde. Men när Bashar al-Assad brutalt krossade manifestationerna för reformer förändrades den politiska revolten till en massiv revolution. Den nationella majoriteten av sunnimuslimer mobiliserade mot regimen, vars styrkor inledningsvis trängdes tillbaka till en trång ring runt Damaskus. Revolten stöddes av de arabiska staterna, främst Saudi-Arabien och Qatar, finansiellt och efterhand också med militär utrustning, samt politiskt, av Arabförbundet som uteslöt Syrien från förbundet.

Internationaliseringen av sunnirevolten föranledde en gradvis mobilisering av internationella shiamuslimska motkrafter, främst från Iran, med omfattande vapenleveranser till den syriska regimen. Också Irak, utsatt för påtryckningar från Teheran, kunde ge omfattande bidrag till den syriska armén. Omedelbart viktigast blev förmodligen Irananknutna Hizbollahs direkta operativa stöd för al-Assad från baser i Libanon. Detta vände krigslyckan till förmån för regimen som stegvis kunde återta förlorade städer och regioner.

Utvecklingen av Syrienrevolten från en rent nationell process till en internationell, religiöst färgad väpnad konflikt bidrog till att helt nya krafter engagerades. Olika sunnibaserade organisationer såsom al-Qaida, wahhabister och salafister, alla med terroristförtecken, engagerade sig i strider mot regeringssidan, något som allvarligt komplicerade överväganden bland väststater som USA, Storbritannien och Frankrike. Hur skulle man ge stöd till de revolterande civila krafterna utan att bli komprometterade genom kopplingar till al-Qaida och andra terroristorganisationer? Därför har det visat sig möjligt för al-Assadregimen att trots de nya sunniaktörerna motstå oppositionen och med stödet av främst Iran men också av ryska vapenleveranser gradvis undergräva motståndet och för överskådlig tid säkra kontrollen av centrala delar av Syrien.

Det kunde tyckas att läget i Mellanöstern sålunda något så när normaliserats i form av en religiöst baserad politisk

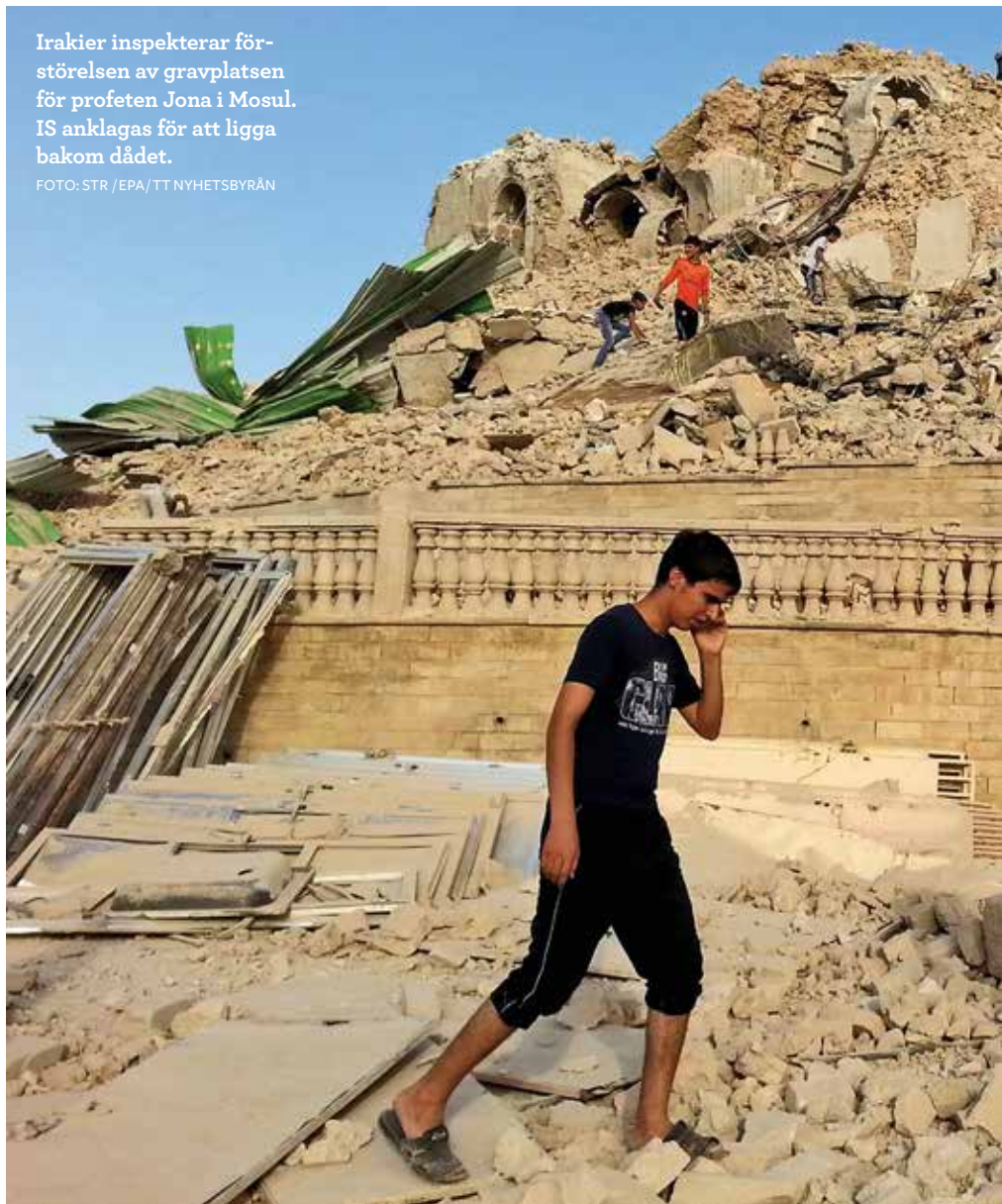
balans. Syrien var en centralt kontrollerad Iranstött regim, men med större delen av territoriet dominerat av en sunniopposition, medan Irak förblev kontrollerat av en shiabaserad majoritet stödd av Iran, men av sunnistammar kontrollerade provinser som Anbar och Nineve i västra Irak.

MEN PLÖTSLIGT UPPTÄDER EN ny aktör som kullkastar kalkylerna för nästan samtliga politiska aktörer. I juni 2010 noterar en analysgrupp knuten till den amerikanska underrättelsetjänsten en ny militant orga-

nisation som kallar sig Iraks islamistiska stat, IS, och som uppger sig vara ett alternativ till al-Qaida i Irak, med avsikten att i Irak upprätta ett kalifat. Efterhand dyker organisationen upp på rebellernas sida i Syrien. IS utvecklar kontakter med sunnistammarna i västra Irak och dess relativa inflytande i Syrien stärks av att den mer moderata oppositionen slås ned av den syriska regeringens säkerhetsstyrkor. IS kan nu fritt operera över den syrisk-irakiska gränsen med vapen levererade i Irak av sunni-jihadister, vilka i sin tur stöds med pengar och vapen

Irakier inspekterar förstörelsen av gravplatsen för profeten Jona i Mosul. IS anklagas för att ligga bakom dådet.

FOTO: STR / EPA / TT NYHETSBYRÅN

från arabbländer, främst wahhabister och salafister i Saudi-Arabien och Qatar.

I Irak möjliggör det amerikanska tillbakadragandet år 2011 för IS att rekrytera kompetenta officerare och underrättelse-specialister från Saddam Husseins Baathparti, vilka avskedats av Iraks regering under påtryckningar av den amerikanska ockupationsmyndigheten. Det kan synas märkligt med tanke på IS kalifatambitioner att anställa personal från det tidigare sekulära Baathpartiet, men ifrågasättanden från jihadister har tystnat efter IS ostridliga framgångar.

IS hävdar att den egna rörelsen skiljer sig från al-Qaida genom att grundorganisationen utvecklats till att bli religiöst alltför moderat. IS:s ledare, Abu Bakr al-Baghdadi har markerat den religiösa dimensionen genom att utnämna sig själv till kalif för den islamistiska staten. al-Baghdadi som bedöms vara i fyrtioårsåldern uppges av CIA ha varit assistent åt al-Zarqadi, al-Qaidas chef i Irak, innan denne dödades av amerikanerna år 2006. När al-Baghdadi anslöt sig till al-Qaida i Irak deklarerade han att han inte gjorde det som krigare utan som

religiös partisan utifrån sina doktorandstudier i islam vid universitetet i Bagdad. Han hade också tjänstgjort som predikant i Samarra. Han påstår också ha suttit i den amerikanska ockupationsmaktens arrest under flera år och därmed ha blivit politiskt radikaliserad.

DEN FRIA SYRISKA ARMÉN såg inledningsvis IS som en allierad mot al-Assadregimen. IS kunde leverera förnödenheter, vapen och erfarna kombattanter över gränsen från Irak, men efterhand började syrierna inse att IS kunde bli ett hot mot ett fritt Syrien, på grund av dess tydliga ambitioner att skapa ett kalifat. Det kom som en överraskning när IS utan att uppge sina operationer i Syrien koncentrerade sina betydande militära resurser mot irakiskt territorium. Inom ett par veckor ockuperade man Iraks västra och norra territorier. Delar av dessa erövringar möjliggjordes av att irakiska arméns sunnienheter förenade sig med IS inte på grund av religiösa skäl utan på grund av vrede och besvikelse över premiärminister al-Malikis regerings förtryck, korruption och laglöshet riktad mot sunniirakierna. Regeringen i

Bagdad hade systematiskt ignorerat åtaganden om regional fördelning av Iraks omfattande inkomster från oljeexport och om upphävandet av förbudet för före detta Baathpartister att få anställning i den offentliga förvaltningen.

Regeringen har systematiskt uteslutit sunnimuslimer från tillgång till nationella resurser, genomfört arresteringar, tortyr och förföljelser, medan shiamilisen fått full frihet att agera efter eget gottfinnande. Något av detta kan kanske ändras genom att al-Maliki nu tvingats avgå för att ersättas av en annan shiapolitiker, Haidar al-Abadi, vars utnämning omfattas av förhoppningar och förväntningar både nationellt och internationellt.

FRÅGAN ÄR NU OM al-Baghdadis extremistiska kalifatambitioner kan realiseras. Arabiska säkerhetspolitiska experter, som jag talat med, hävdar att al-Baghdadis kalifat är ett temporärt fenomen eftersom dess brutalitet och extremism inte kan få stöd på lång sikt. Man menar att det kommer att bli svårt att förlåta IS för våldet mot kristna, kurder och yazidier. Stödet som IS fått i sina operationer i Mosul, Tikrit och Falluja har inte så mycket byggts på religion, som på reaktioner mot al-Malikis regerings förtryck, korruption och laglöshet riktad mot sunnimuslimerna. Iraks armé på nära en miljon med amerikanska vapen försedd har inte velat effektivt försvara en regering som genomför arresteringar, tortyr och förföljelser och som gett shiamilisen fria händer att agera mot vad den upplever som sina motståndare bland sunnimuslimer. Denna kritiska attityd tycks vara en uppfattning som delas av Iraks båda "allierade", Iran och USA. Intressant är att både Washington och Teheran verkat för att få al-Maliki avsatt och ersatt med Haidar al-Abadi, likaså en shiamuslim, men med rykte om moderation och klokskap. Till yttermera visso har han till skillnad från al-Maliki en väl fungerande relation till Iraks grand ayatolla Ali al-Sistani, den mest inflytelserika inom Iraks muslimska prästerskap.

De händelser som följt i spåren av IS framträdande på den regionala scenen har lett till en radikal omstötning av det geopolitiska strategiska mönstret i Mellanöstern. Anmärkningsvärt är det diskreta men tydliga samförstånd som växt fram mellan USA och Iran. Till detta har bidragit att regeringschefsskiftet i Bagdad politiskt stärkt Irans reforminriktade president Rohani på bekostnad av det republikanska gardets Qasem Soleimani. Som ett annat exempel har Turkiet radikalt lagt om sin kurdientliga politik för att istället samverka med Iraks kurdstyrda region, något som också tycks mildra president Recep Tayyip Erdoğans tidigare så hårda minoritetspolitik mot landets egna kurder. ✨

Falska profeters sällskap

Thomas Pikettys slutsatser bygger på en rigid ekonomisk analys och historieuppfattning. I Sverige skulle hans rekommendationer göra mer skada än nytta, skriver **Niklas Ekdal**.

NI VET HUR DET ÄR i Bretagne på morgnarna. Frukost med nybakad croissant, världens bästa ostar och oklanderligt kaffe – om man bara hittar ett ställe som håller öppet.

På länder har så outgrundliga mattider som Frankrike, och så mycket regleringar kring näringsverksamhet. När den före presidenten Sarkozy kämpade för söndagsöppna butiker uppfattades det som ett nyliberalt korståg mot den heliga vildagen. Fransmännen shoppade gärna på veckosluten – enligt opinionsmätningarna – men vägrade arbeta.

Sedan finanskrisen har sökarljuset legat på eurozonens svåraste fall: Grekland, Italien, Spanien, Portugal. Under radarn har världens mest välsignade nation ostört jobbat vidare på att bli en fara för både sig själv och andra.

Frankrike stängas i världstoppen när det gäller skattetryck. Frankrike ockuperar plats 17 i OECD:s välståndsliga, färdriktning utför. Frankrike när 2014 en ekonomisk tillväxt runt noll, vid kulmen av konjunkturen, när Storbritannien klockar in på över 3 procent, USA och Sverige klart över 2.

FRANKRIKE ÄR HELT ENKELT det ekonomiska och politiska sorgebarnet bland EU:s tongivande länder. Där sker ingen återhämtning, mer än för fascismen. Där hjälper det inte att ha världens mest ambitiösa utjämningspolitik – i teorin – när praktiken talar ett annat språk.

Är det en tillfällighet att årets lysande stjärna på opinionshimlen – ekonomen Thomas Piketty – kommer från detta Asterix-orubbliga rike?

Non.

Essensen i Pikettys tegelsten *Le capital au XXIe siècle* har väl inte undgått någon, men här är den för säkerhets skull igen:

Avkastningen på kapital är i längden högre än tillväxten. Därmed blir de rika rikare och kapitalismen instabil. I slutändan väntar extrem maktkoncentration, ett samhälle där välstånd framför allt är något man ärver. Lösningen, om det finns någon, heter global kapitalskatt utan kryphål samt 80-procentig marginalskatt på höga löner.

Pikettys statistik är tänkvärd, men hans slutsatser och policyförslag pekar rakt ut i

det katolska mörkret. Om detta är Da Vinci-koden för Sveriges kommande vänsterregeringar, så blir det dystert.

Många har redan påtalat det uppenbara: Piketty zoomar in på rikedom som problemet att bekämpa snarare än fattigdom. Han behandlar ekonomin som en kaka att fördela, snarare än ett flöde beroende av drivkrafter för arbete, investeringar, innovation och företagande.

Ännu värre är, enligt min enkla mening, det mönster som indirekt tonar fram i beskrivningen av historien. Undantaget på vägen mot Pikettys Dystopia där vinnarna tar allt är perioden 1914–1950. I spåren av krig och depression sjönk kapitalägarnas andel av den samlade rikedom drastiskt. I spåren av fred, tillväxt och liberal politik har klyftorna åter ökat på senare år, särskilt

Han behandlar ekonomin som en kaka att fördela, snarare än ett flöde beroende av drivkrafter för arbete, investeringar, innovation och företagande.

i USA (plats 4 i OECD:s köpkraftsliga efter Luxemburg, Norge och Schweiz).

DE SÄKRASTE RECEPTEN på ökad jämlikhet är alltså världskrig, finanskris, stagnation och miljökollaps. Redan denna iakttagelse borde väl få Pikettys fans att dra öronen åt sig?

Diskutabel är också hans tendens att betrakta tusen års ekonomisk historia genom 2010-talets ideologiska glasögon. Perspektivet lutar åt anakronism, ungefär som konstaterandet "redan på 1400-talet var det korkat att vara emot EU", eller "redan Hadrianus fattade poängen med Prideparader".

Ytterligare en komplikation är de uni-

versella anspråken, baserade på studier av framför allt Frankrike, England och USA där det finns tillgängliga data. Dagens Asien har obskura välståndsklyftor, men faktorerna bakom är desamma som lyft miljoner ur fattigdom: teknik, handel, urbanisering, marknadsreformer.

Lösningen på detta episka dilemma är knappast konfiskatorisk skatt på övergödda kineser. Lösningen är att driva upp Asiens offentliga satsningar på skolan (2,9 procent av BNP) till nivåer över de utvecklade ländernas (5,3 procent av BNP).

Inte heller är Pikettys rekommendationer särskilt relevanta för Sverige. Från ett läge av extremt sammanpressade löner har skillnaderna här ökat något de senaste 30 åren, medan fördelningen av förmögenheter har stabiliserats. Den ekonomiska tillväxten är tillbaka, men 80-procentig marginalskatt och återinförd förmögenhets-, arvs- och fastighetsskatt kan säkert ändra på det.

NÄR SVERIGE VAR som mest jämlikt enligt Pikettys definitioner, 1982, låg näringslivet i koma. Den socialdemokratiska regeringen tvingades till en gigantisk nedskrivning av valutan. Stjärnskottet i tennis, den 17-åriga Mats Wilander, betalade symboliska 82 procents skatt och flyttade sedan till Monaco.

Är det till detta jämlikhetens paradiset vi ska återvända?

I *Aftonbladet* skriver den folkära artisten Dogge Doggelito:

"Landet vi kallade Sverige finns inte längre. Det trygga, positiva och rättvisa Sverige. Ett land där man hade rätt till bostad, skolgång och allmän sjukvård av god kvalitet. Vad har hänt? Vi har en regim i landet som inte vill oss väl. Det handlar om en utplundring av våra gemensamma tillgångar."

Reinfeldt och alliansen kan kritiseras för allt möjligt. Men konspirationsteorier om ett utplundrat, förlorat himmelrike leder obönhörligt till en jakt på skyldiga. Här har Dogge Doggelito och Jonas Sjöstedt mer gemensamt med Jimmie Åkesson än de vill inse.

Somliga håller kapitalister ansvariga för välfärdsbrister och arbetslöshet. Andra pekar på invandrare, på muslimer, judar, "rasfrämlingar". Poängen är genomgående att det var bra förut, i den rättvisa, svenska gemenskapen, och att det nu är åt helvete.

Thomas Piketty.

FOTO: CHARLES PLATIAU/TT NYHETSBYRÅN

DEN KYLIGE EKONOMEN Thomas Piketty är förstås främmande för så vulgära tankefigurer. Han hör hemma på socialdemokratiska seminarier och i tidningar som *Le Monde* – inte hos kommunister eller nationalister. Men genom att lyfta ”rättvis fördelning” av tillgångar som överordnat mål öppnar han för ännu mer populism i redan fördummade demokratier.

Det finns en befogad vrede bland dagens unga, särskilt över trösklarna till arbets- och bostadsmarknader. Men det finns också en kulturrevolutionär radikalism, ett sug efter något autentiskt, som kan föra tankarna till 1914.

Adolf Hitler noterade om förkrigstiden i *Mein Kampf*:

”Inget grämde mig så mycket i min vida ungdom som att jag fötts i denna tid, när äreminnen bara restes över affärsidkare och tjänstemän. Historiens vågor verkade rulla så smidigt att framtiden bara lovade en fredlig tävlan mellan nationer. Med

andra ord – en gemytlig match i svindleri utan möjligheter till våldsamt motstånd.”

Hitlertyperna vantrivs i tider av lugnt framåtskridande. Deras chans kommer med stagnation och bitterhet.

DET HISTORISKA SAMBANDET är slående mellan ekonomisk tillväxt och demokratiska dygder som minskande främlingsfientlighet. Givetvis måste välståndet spridas, men det görs bäst enligt den brittiske socialdemokraten Tony Blairs recept:

”Utbildning. Utbildning. Utbildning.”

Till Thomas Pikettys försvar ska sägas att även han betonar skolans betydelse. I övrigt gör hans förslag mera skada än nytta.

Periodvis sker en koncentration av kapital och en ökad lönespridning, visst. Även om detta inte är idealiskt så behöver det inte innebära några stora problem. Långt värre är om tillväxten går i stå, eller om mänskliga rättigheter inklusive äganderätt

och rätt till skolgång inte respekteras.

Hur rik man än är så kan man inte mer än äta sig mätt. Kapitalismens moderna hjälte är inte oligarken som manipulerar politiken eller finansvalpen som snortar kokain på en 30-metersyacht. Hjälten är en Warren Buffett eller Bill Gates som först skapar miljoner jobb, sedan donerar miljarder till fattigdomsbekämpning.

FRANKRIKE HAR INSPIRERAT världen många gånger, men Thomas Pikettys evangelium är inte ett sådant exempel. Bättre då att damma av *Code Napoléon* – den universella lagen om alla människors lika rättigheter och skyldigheter – eller upplysningsfilosofen Montesquieu som såg sambanden redan för 300 år sedan:

”Kommersens anda bär i sitt sköte sparsamhetens, hushållningens, återhållsamhetens, arbetets, klokskapens, lugnets, lagens och ordningens anda. Överallt där varuutbyte bedrives råder goda seder.” ✨

Suckarnas ministär

Inför 2014 års val tippas ministerposter – i händelse av S-seger – gå till en son och en dotter till tidigare S-ministrar, samt sonen till en socialdemokratisk partikassör. Det handlar om ett socialt arv: politiska värderingar överförda i barndomen och föräldrar som har blivit förebilder när de lyckats nå toppen i en bransch med stenhård konkurrens.

Tillsättningen av opolitiska tjänstemannajobb är en helt annan och mycket mer allvarig sak. Efter maktskiftet 2006 bestämde alliansen att posterna som myndighetschefer skulle utlysas som vilka andra jobb som helst.

Tack vare denna nya rekryteringsmodell fick Arbetsförmedlingen Angeles Bermudez-Svankvist som chef, en av få generaldirektörer som sparkats av sin egen styrelse. Genom samma öppna process blev Mikael Sjöberg alliansens val till efterträdare, ”trots” hans bakgrund som socialdemokratisk statssekreterare och kusin till Göran Persson. Han var nämligen också en utmärkt gd för Arbetsmiljöverket.

MEN HUR ÄR DET DÅ PÅ DE LÄGRE nivåerna? Att kontakter spelar roll blev tydligt när en av Mona Sahlins döttrar nämnde sin mors namn i en ansökan till en praktikanttjänst på en svensk ambassad utomlands. Reaktionerna var beska, men man förstår den stackars personalavdelningen. När det finns tjogtals eller ibland hundratals lika kompetenta sökande till varenda liten praktikplats, vad ska man göra? Det är en paradox att utbildningsexplosionen, som skulle vara en jämlikhetsmaskin, istället återinförde godtycket som faktor vid tillsättningar.

I sommar har jag läst Göran Häggs fina biografi om Erik Johan Stagnelius, *I världsfurstens harem*, och undrar om vi är tillbaka på ruta ett när det gäller tillträde till arbetsmarknaden.

Det var pappa biskopen som utnyttjade sina kontakter för att Erik Johan skulle få en oavlönad plats som kanslist på Ecklesiastikexpeditionen (dåtidens utbildningsdepartement). Den behöll han i åtta (8) år, försörjd av pappa. Posten var en sprängbräda in i en intellektuellt spännande miljö. Departementet bågnade av briljanta skribenter som alla levde på veckopeng hemifrån eller extraknäckte som journalister. Rimligen fanns det även på den tiden begåvade ungdomar som saknade kontakter och pengar och varken fick eller kunde ta dessa åtrådda praktikplatser.

NÄR DEN BESKYDDANDE CHEFEN gick i pension efter att först och slutligen ha fixat Erik Johan en avlönad anställning, då gick det snabbt utför. Den nya chefen tolererade inte Stagnelius frånvaroperioder och privata supande, det var oacceptabelt på en avlönad tjänst i Regeringskansliet. Skalden fick sparken, och inom kort var han död. Udda och sköra existenser med stora hälsoproblem kunde inte ens 1823 få plats på den avlönade arbetsmarknaden, tänker jag en smula sorgset.

Några årtionden senare blev det praxis att avlöna tjänstemän, en viktig byggsten för en oväldig och meritokratiskt rekryterad förvaltning. Tack vare sådana reformer ligger Sverige idag trea i världen i Transparency Internationals korruptionsindex (2014).

Det är en hemsk och bakvänd ironi att en av Sveriges största poeter blev en sorts offer för den knoppande icke-korrupta staten. Först 150 år senare fullbordades meritokratin med författarstöd till de allra bästa författarna.

Det skulle Erik Johan ha fått bums.

Men det är förstås en annan historia.

I korthet

INSPEL

Vid Sydeuropas allra östligaste gräns, 20 mil väster om Istanbul, ligger sömniga Edirne. Staden domineras av osmanska imperiets praktfullaste byggnad – Selimiyeskén från 1575. Detta mästerverk avnjuts bäst i morgondiset innan turisterna vaknat, med doften från vedeldade kaminer stickandes i näsan. Fyra spjutspetsminareter skjuter upp mot himlen och kupolen svävar högre än Hagia Sofias.

Adrianopel, som staden hette fram till dess att namnet turkifierades 1923, är världens mest omstridda plats enligt historikern John Keegan. Här har sexton blodiga slag ägt rum – från antiken till första världskrigets efterspel. På en slätt mellan tre floder är Edirne både geografiskt och strategiskt fördelaktigt placerat. Gränserna har flyttats ett otal gånger, numera tillhör detta hörn Turkiet med Bulgarien och Grekland som grannar.

Kejsar Hadrianus gav staden sitt namn på 100-talet och gjorde den till huvudstad i romerska provinsen Thrakien. Det viktigaste slaget vid Adrianopel ägde rum mellan goterna och den siste äktromerske kejsaren Valens år 378. Romarna förlorade och kejsaren stupade tillsammans med 20 000 man. Nederlaget blev början på romerska rikets fall. På 1360-talet tog osmanerna över och hade sitt huvudsäte här till dess att de erövrade Konstantinopel 1453.

Listan över slag kan göras lång: korsfarare, bulgarer, avarer, serber, ryssar, greker, turkar, engelsmän – alla har de stridit vid Edirne. Efter första världskriget kom slutligen Lausannefreden 1923 som gav Turkiet internationellt erkännande och dess moderna gränser. Men miljoner människor tvingades byta land i den stora utväxlingen av greker från Turkiet och turkar från Grekland.

Denna trakt som under århundraden hemsökts av krig och elände präglas numera av ett lugn som inte avbryts av annat än oljebrottningssturneringen (Turkiets nationalsport!) *Kırkpınar*, som går av stapeln varje sommar.

Louise Belfrage

Cecilia Garne
är journalist
och fil dr i statsvetenskap.

På spaning efter en konflikt

Han ser tvärsäker ut där han står, den unge mannen. Han som på egen bekostnad rest till Almedalsveckan för att bara lyssna på Gudrun Schyman.

"Jag har just varit på seminarium om genusaspekten på klimatpolitiken", berättar han. "Otroligt intressant."

Han är förstagångsväljare och ska självklart lägga rösten på Feministiskt initiativ.

Han får mig att fundera på hur de ser på politiken, de som röstar första gången och som inte har en världsbild formad av en tid när socialdemokratiskt maktinnehav var norm.

För oss som växte upp i slutet av 1900-talet var de politiska skiljelinjerna självklara och tydliga. Under vår uppväxt var skatterna höga, välfärdsstaten stor och allomfattande och statsministern hette Palme, Carlsson eller Persson. De borgerliga regeringar som lyckades bryta maktstrukturen blev kortvariga och splittrade. Socialdemokraterna var maktbärande.

Idag gör fler partier anspråk på det epitetet – men inget kan sägas äga det. Partistrukturen har splittrats i en utveckling som statsvetarna förklarar med att de gamla konfliktlinjerna arbete-kapital och stad-land lösts upp – och det var i de konflikterna de gamla partierna frodades.

Nu går en generation förstagångsväljare till valurnorna som knappast kan ha några

FOTO: YVONNE ÅSELL/SVD/IT

minnen av 1900-talets S-dominans. För dem står valet mellan nio partier, flera med stark sakfrågeinriktning och jag undrar om klassröstning är relevant som begrepp i ett sådant landskap.

Forskarnas svar på den frågan är att unga väljare tveklöst är rörligare, men att den stora förändringen skedde redan på 1990-talet.

"Det finns nya skiljelinjer idag", säger statsvetaren Jonas Hinnfors på Göteborgs universitet. "Det finns en öppenhet för identitetspolitik, en klasspolitik med ett nytt ansikte."

Jag frågar om de vänstervindar som är så påtagliga just nu och om det ändå inte går att säga att politiken idag är starkt ideologisk. Det som hänt under de borgerliga regeringsåren är kanske inget systemskifte.

Men en påtaglig omfördelning ägde ändå rum, där skattesänkningarna på arbete och boende inte motsvarades av uppräknade socialförsäkringar och bidragsnivåer.

Har inte det påverkat synen på politiken hos de unga?

Hinnfors konstaterar att det idag verkar finnas en växande politisk acceptans för ett samhälle där välfärdsstaten inte är allomfattande, där staten på sikt erbjuder en sorts grundtrygghet. Men det är för tidigt att säga vilka nya konfliktlinjer det leder till.

Och här kanske det mest spännande finns med det som just nu händer: att partierna försöker mobilisera väljare på traditionella konflikter som allt färre av oss fortfarande upplever som relevanta.

För den unge mannen på Gotland råder det nämligen ingen tvekan om var den nya konflikten står – och säkert inte heller för dem som lägger sina röster på Sverigedemokraterna.

Ann Tiberg

OCH SÅ SÄNKER VI RIBBAN

"Killen hade fått sin cykel snodd..." säger rösten i radion. Barnradion? Infantil morgonshow i reklamradion? Nix – nyheter i public servicekanalen P3. Radioledningen har fått snilleblixten att försöka locka fler ungdomar till kanalens nyhetssändningar genom att prata ungdomska. Arkaiska fackbegrepp som "mannen" och "stulen" riskerar att skrämja bort känsliga lyssnare.

Ungdomar förmodas nämligen vara fobiskt rädda för allt som andas allvar och vuxenhet. Nyheter får inte låta som nyheter om vi vill att någon under 30 ska orka lyssna.

Om några år lär Ekots rapportering från riksdagens budgetdebatt bli något att se fram emot. "Och moderaterna ba: Sänk skatten, typ. Och sossarna ba: Men hallå! Välfärd är ju fett viktigt!"

Principen är densamma som när en förälder försöker få barnet att äta blodpudding genom att döpa om den till sjörövarpudding och dränka den i ketchup.

Det handlar alltså om att sänka ribban.

Metoden att ängsligt truga och be om ursäkt för det man har att erbjuda tillämpas numera i allt från EU-utvidgning till universitetsstudier.

Vid presskonferensen när Serbien nyligen fick status som kandidatland till EU stod kommissionsordföranden och sa något pliktskyldigt om den långa väg landet har framför sig innan det blir medlem. Den ironiskt leende serbiske presidenten stod bredvid och såg ut att tänka: "Ja, Gud hjälpe oss! Hur ska vi någonsin kunna mäta oss med mönsterdemokratier som Bulgarien och Rumänien?"

Han vet ju att om Serbien missköter sin EU-anpassning kommer EU successivt att sänka ribban. Rättsstat och korruptionsbekämpning är Europapolitikens sjörövarpudding. Oj, har ni inte hunnit ordna ett oberoende domstolsväsende? Men om vi släpper in er ändå, tror ni att ni skulle kunna fixa det sen då? Tack, snälla.

Likadant är det i universitetsvärlden.

Studenterna är fullt medvetna om att det värsta som kan hända om de kör på en tenta – och alla omentor – är att de till slut blir erbjudna en munta där en orolig examinator sitter och skedmatar dem med ledande frågor så att de äntligen kan bli godkända.

Frågan är om det funkar. När man sitter där med sin lilla haklapp och ser sin inställsamt leende pappa låtsas att skeden är ett flygplan kommer man för det första att fatta att man har ett rejält förhandlingsöverbälge och för det andra bli djupt skeptisk mot den där sjörövarpuddingen han med vädjande röst försöker pracka på en, och som uppenbarligen är behäftad med någon allvarlig defekt.

Återstår att se om P3-lyssnarnas intresse för seriös nyhetsförmedling ökar för att vi purear den tills allt tuggmotstånd är borta. Och om snabbanslutningen av östeuropeiska kleptokratier kommer att göra dem till hängivna anhängare av Europatanken.

Wilhelm Behrman

Av Bengt G Nilsson

Den siste kejsaren

Envåldshärskaren Haile Selassie byggde sin makt på religiösa mytbildningar och personkult. Men slutligen hann verkligheten ifatt den man som hävdade att han härstammade från kung Salomo.

Den 12 september 1974 steg tre etiopiska arméofficerare in i Jubileumspalatset i Addis Abeba för att meddela kejsaren att denne nu var avsatt.

De ledsagades in i Haile Selassies residens men väl där sjönk modet på dem. De kunde inte förmå sig att fullfölja sitt uppdrag. Den major som utsetts till att föra talan försökte läsa högt ur sitt medhavda dokument men hans händer skakade och rösten bar inte. Den lille magre mannen framför honom, betitlad Hans Kejsrerliga Majestät, Kungarnas Kung, Herrarnas Herre, Lejonet av Juda och Guds Utvalde, spände sin brännande blick i den svettande majoren och gläfsste trotsigt och uppförande.

– Vad vill ni, vad vill ni!?

De tre sammansvurna tvingades gå ut för att samla sina nerver. Efter en stund återvände de och kunde då slutföra sitt ärende.

– Kejsaren, stammade majoren, har missbrukat sitt ämbete för egna syften. Som en följd därav har han försatt landet i en hopplös situation.

Haile Selassie, som fortfarande frustade av ilska och indignation, fick höra att han skulle ersättas med ett militärråd, att parlamentet skulle stängas, konstitutionen upplösas och att en tribunal skulle tillsättas med uppgift att döma dem som motsatte sig nyordningen.

Det finns motstridiga uppgifter om hur kejsaren reagerade när det slutligen stod klart för honom att hans regeringstid kommit till vägs ände. Enligt somliga källor svarade han att om revolutionen var bra för folket, så stödde även han den.

Enligt andra uppgifter var han svarslös inför detta majestätsbrott och kunde bara lugnas tillfälligt av att hans kusin Ras Emeru anslöt sig till sällskapet, kysste honom på båda kinderna och varmt förde honom ned för en trappa och ut på gården. Där väntade inte som brukligt kejsarens Mercedes utan i stället en enkel Volkswagen. Oceremoniellt föstes Lejonet av Juda in i baksätet och kördes iväg.

Haile Selassie var den siste i sitt slag. Han representerade en monarkisk tradition som idag inte längre existerar. Som den tvåhundra-tjugofemte och sannolikt siste kejsaren i den salomoniska dynastin kunde han räkna sitt påbrå tillbaka till gammaltestamentlig tid. I Etiopiens konstitution som han lät författa 1955 står det: ”Den kejsrerliga värdigheten skall för evigt vara knuten till Haile Selassies I:s ätt, som härstammar utan avbrott från Menelik I:s dynasti, sonen till drottningen av Saba och kung Salomo av Jerusalem.”

Historiker tvivlar på den uppgiften som skulle innebära att dynastin skapades på 900-talet f.Kr. Men flertalet etiopier tvivlar inte. Enligt den gamla krönikan *Kibre Negest*, som betyder ungefär Kejsarnas kärlighet, härskade drottningen av Saba i det som idag heter Etiopien. Hon reste till Jerusalem för att knyta en allians med den mäktige Salomo. Denne, som var en kvinnokarl av guds nåde, lägrade drottningen. En händelse som i *Kibre Negest* beskrivs som nära nog en våldtäkt. Sonen Menelik blev resultatet.

Haile Selassie använde sig av dessa mytiska historiefragment för att bygga en personkult. Etiopien är ett land där miljoner människor underkastar sig en uråldrig kristendom djupt färgad av judiska traditioner. Dessa förhållanden utgjorde en perfekt grogrund för glorifierande legender. Även sentida skribenter har utvidgat mytbildningen, exempelvis den polske journalisten Ryszard Kapuściński. Hans bok *Kejsaren*, som han hävdade hade tillkommit efter djupintervjuer med icke namngivna människor som verkat i Haile Selassies närhet, anses idag av många forskare sakna tillförlitlighet.

Somliga uppgifter i boken har dock verifierats av andra. Exempelvis det Kapuściński skrev om Haile Selassies favorithund Lulu, berättat av den betjänt som hade en specialuppgift vid hovet.

”Det var en liten hund, av japansk ras. Han hette Lulu. Han fick sova i kejsarens stora säng. Under olika ceremonier brukade han hoppa ner från kejsarens knä och kissa på dignitärers skor. »

Bengt G Nilsson är journalist och författare. Han utkom i april med boken *Oljans pris*.

”

Etiopien är ett land där miljoner människor underkastar sig en uråldrig kristendom djupt färgad av judiska traditioner. Dessa förhållanden utgjorde en perfekt grogrund för glorifierande legender.”

Haile Selassie vid kröningen 1930.

FOTO: AKG-IMAGES

De vördnadsvärda herrarna fick inte rycka till eller göra den minsta rörelse när de kände sina fötter bli våta. Jag måste gå omkring bland dignitärerna och torka bort urinen från deras skor med en silkestrasa. Det var mitt arbete i tio år.”

Etiopien har i alla tider plågats av återkommande svältepidemier. Den hittills värsta som dokumenterats kulminerade 1892. En tredjedel av landets befolkning svält ihjäl. Nästan all boskap dog. Det var det året som Tafari Mekonnen föddes i en liten bergsby nära den muromgärdade staden Harar i öster. Haile Selassie var det namn han tog sig som kejsare.

Gossens far var Ras Mekonnen, kusin till den styrande kejsaren Menelik II och tillhörande landets högsta aristokrati. Han blev några år senare nationalhjälte som överbefälhavare vid det legendariska slaget vid Adwa 1896 då de etiopiska styrkorna förintade en italiensk invasionsarmé. Den händelsen räddade Etiopien från att bli en europeisk koloni. Landets självständighet säkrades för lång tid framöver.

När kejsar Menelik drabbades av stroke och en tronarvinge skulle utses ledde detta till omfattande intriger i den etiopiska makteliten. Menelik ville att Ras Mekonnen skulle efterträda honom men detta accepterades inte av andra starka maktspelare i landet som förfogade över egna arméer. Strider bröt ut och efter omfattande politiska konvulsioner och blodspillan utmynnade maktkampen i att Meneliks dotter Zawditu kröntes till kejsarinna 1917. En maktindelning resulterade i att hon fick huvudsakligen ceremoniella funktioner medan den fortfarande unge Tafari Mekonnen skulle ansvara för det praktiska styret av landet.

När Zawditu dog 1930 kröntes Ras Tafari till kejsare. Han hade länge burit titeln Ras, vilket närmast kan översättas med hertig. Han upphöjdes nu till gudomlig hjälte av en grupp västindier som i honom såg bibeltexter besannas. Jamaica-nen Marcus Garvey predikade att de svarta slavättlingarna i Västindien skulle återvända till Afrika, och när Ras Tafari förvandlades till Haile Selassie sågs det av Garvey som en uppfyllelse av en biblisk profetia, om att en svart kung skulle träda fram ur Afrika. ”Etiopien skall skynda att utsträcka sina händer till Gud”, står det i Psaltaren, och i Uppenbarelseboken omnämns den mystiske ryttaren på den vita hästen med ett namn skrivet på manteln och läret: ”Konungarnas konung och herrarnas herre”. ”Se, han har segrat, lejonet av Juda stam, skottet från Davids rot. Han kan öppna boken med dess sju sigill”, står det i kapitel fem.

Detta är en mycket tydlig hänvisning till Haile Selassie, ättling till Menelik den första, son till kung Salomo som i sin tur var son till kung David. Endast lejonet av Juda kunde öppna det sjunde inseglet. Inte att undra på att Haile Selassie av många sågs som en halvgud.

Han var en liten man med stora öron, för-synt viskande röst och en stillsam framtoning. Han var kort i rocken, men hans självförtroende var det inget fel på. En av de få gånger han visade ängslan och tvekan var när han

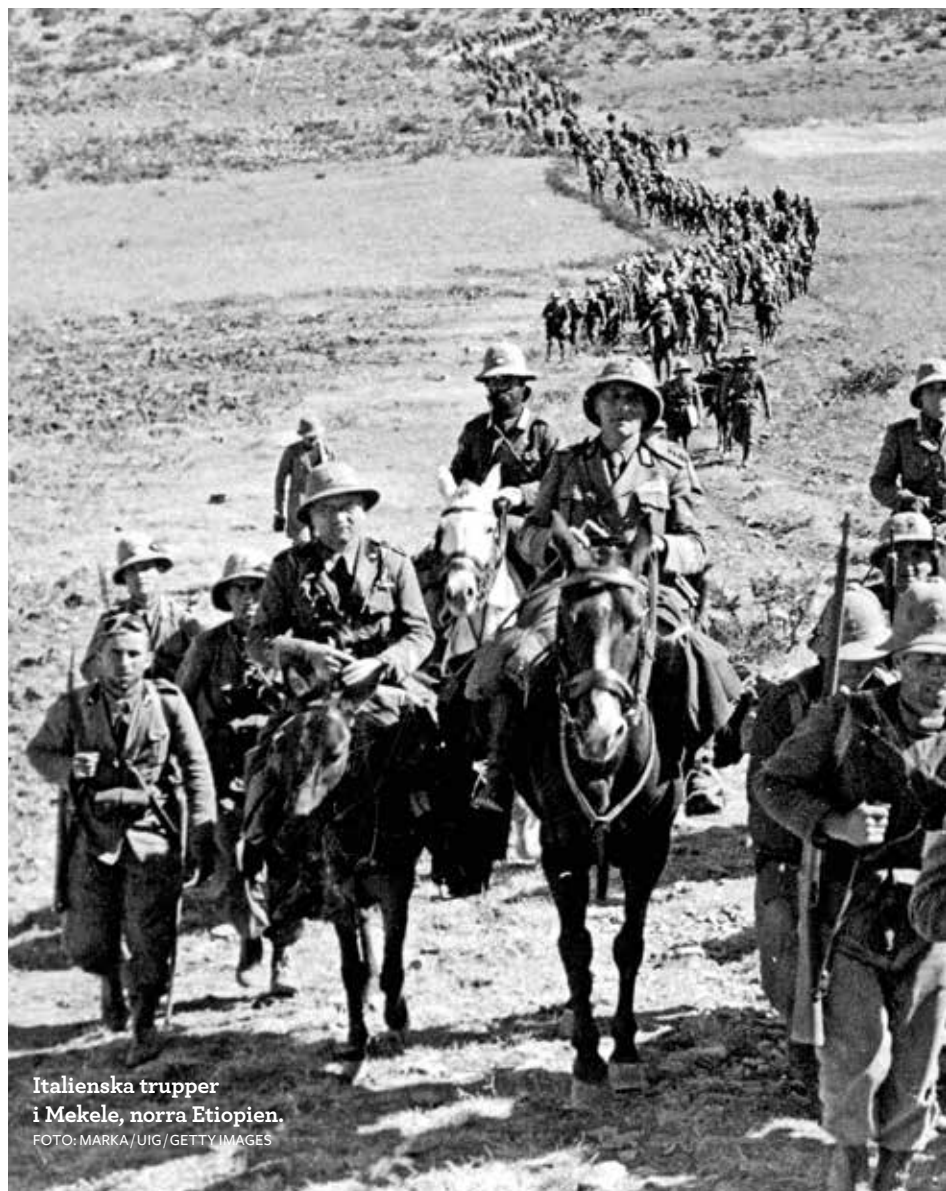
kom till Jamaica på statsbesök och upptäckte att ett par hundra tusen anhängare av rastafarikulten hade samlats på flygplatsen för att ta emot honom. Han fick nästan tvingas att gå ur planet, men när han väl övervann sin rädsla för folkhopen och steg ut blev succén överväldigande. I den jublande massan fanns Rita Marley, gift med musikern Bob. Hon konverterade prompt till rastafaritron vid mötet med Kungarnas kung och frälste därefter sin make. Resten är musikhistoria.

Menelik II hade försökt ena Etiopien men lyckats endast delvis. Maktkampen som föregick Haile Selassies trontillträde förvärrade de interna konflikterna i landet och han satte nu upp som mål att spela ut sina politiska motståndare mot varandra, och om det krävdes även besegra dem militärt.

Säkerhetsläget i landet förvärrades av de europeiska kolonialmakternas anspråk på Etiopien som sågs som det viktigaste landet i Östafrika ur ett strategiskt perspektiv. Redan 1906 hade Frankrike, Storbritannien och Italien gått samman i det som kallades en trepartsöverenskommelse. De officiella deklarationerna angav att

”

De italienska styrkorna visade prov på brutalt överväld. Bland annat bombades ett fältsjukhus som drevs av svenska Röda korset.

Italienska trupper i Mekele, norra Etiopien.
FOTO: MARKA/UG/GETTY IMAGES

överenskommelsen gick ut på att skydda Etiopiens självständighet som hotades av interna konflikter mellan starka tronpretender. Men redan tidigt stod det klart att det inte handlade om omsorg om Etiopien. Det var snarast fråga om att planera en styckning av kejsardömet.

Haile Selassie förstod mycket väl vad som var i görningen. Hans land hade 1923 blivit medlem i Nationernas förbund, NF, och han vädjade till organisationen att den skulle stoppa det som han såg som framförallt italiensk aggression. Benito Mussolini, som betraktade det militära nederlaget vid Adwa 1896 som en nationell prestigeförlust, gjorde inte mycket för att dölja sina anspråk. Britter och fransmän låg lågt och ville inte stöta sig med Italien som de hoppades skulle kunna bli en allierad i kampen mot Hitler-Tyskland. Världen vände Etiopien ryggen.

Kriget började 1935 med så kallade skärmytslingar på gränsen mellan Etiopien och italienska Somaliland. Den italienske härföraren Emilio De Bono gick därpå in i Etiopien

från Eritrea, utan krigsförklaring. De etiopiska styrkorna uppgick till flera hundra tusen man men med uråldrig utrustning. I många fall hade soldaterna bara spjut och pilbågar, i bästa fall antikvärde gevär. Bara specialförbandet det kejserliga gardet var någorlunda modernt utrustat.

De italienska styrkorna visade prov på brutalt överväld. Bland annat bombades ett fältsjukhus som drevs av svenska Röda korset. Svensken Carl Gustaf von Rosen flög ambulansflyg och var en av de första att vittna om att italienarna använde sig av senapsgas redan tidigt under kriget. Relationerna med Sverige var utomordentligt goda, de hade grundlagts 1924 då den unge Ras Tafari besökte Stockholm och Uppsala.

Som en parentes kan nämnas att flera svenskar var delaktiga på den etiopiska sidan. Generalen Erik Virgin tjänade som militär rådgivare och hade författat en manual för gerillakrig. Hans kollega Viking Tamm utbildade etiopiska officerare.

Haile Selassie beslutade att flytta till den högt belägna staden Dessie där ett luftvärnsbatteri hade installerats. När italienarna fick veta det satte de in massiva bombanfall mot staden. Kejsaren bodde i det som ironiskt hette Villa Italia och hanterade själv luftvärnsvapnen. Hans medarbetare var närmast förstummade av det de fick bevittna, hur den sköra lilla mannen dödsföraktande utmanade de anfallande bombplanen.

Men styrkeförhållandena var alltför ojämna och det som fällde utslaget var italienarnas hämningslösa bruk av giftgas. Från den 22 december 1935 och en månad framöver fälldes omkring 200 ton giftgasbomber. Både människor och djur dog i fruktansvärda plågor. Brunnar förgiftades, det var en apokalyptisk ödeläggelse av stora delar av norra Etiopien.

– Om inte italienarna hade använt giftgas och om inte fransmännen i Djibouti hade konfiskerat ammunition avsedd för vår armé, så hade italienarna aldrig kunnat bryta igenom våra försvarslinjer, klagade Haile Selassie bittert.

Han kände sig förrådd av hela världen. I synnerhet av ledarna inom Nationernas förbund som bara pratade utan att göra något för att stoppa den italienska aggressionen. Haile Selassie tvingades till slut fatta det tyngsta beslutet i sitt liv. Att lämna Etiopien, gå i exil.

Staden Bath i sydvästra England blev hans tillflyktsort. Där inkvarterades han och hans närmaste i en tämligen enkel villa och kontrasten till Etiopien kunde inte vara större. Kyla, fukt och oro för både Etiopien och nära anförvanter som var kvar där sänkte kejsarens sinnesstämning. Under större delen av 1936 och 1937 kunde han inte göra annat än att sitta passivt och ta emot rapporter om italienska illdåd, massmord på munkar och andra civila.

Det som sedan förändrade allt var uppladdningen inför andra världskriget. När Italien förklarade krig mot både Storbritannien och Frankrike 1940 kom det stora genombrottet. Winston Churchill ville plötsligt knyta Haile Selassie till sig och erbjöd militär hjälp mot de italienska ockupationsstyrkorna. En djärv plan ritades upp.

>>

Den 24 juni 1940 steg en viss "Mr Strong" ombord på ett brittiskt flygplan med destination Egypten. Få kände igen den lille kejsaren som åtföljdes av ett mindre sällskap. En vecka senare anlände Haile Selassie till Sudan.

I augusti samma år marscherade en här under det bibliska namnet Gideonstyrkan in i Etiopien. Ledda av Haile Selassie klädd i khakiuniform tillsammans med ett antal kompetenta brittiska officerare lyckades ett par hundra etiopiska soldater ta sig in bakom de italienska fienderna och sakta men säkert besegra dem. De italienska trupperna var trötta och demoraliserade, nednötta av ideliga attacker från kvarvarande etiopiska gerillaförband. Det blev en äventyrlig och strapatsrik expedition i den etiopiska vildmarken. Det är ingen överdrift att Haile Selassie riskerade livet många gånger om under befrielsekriget.

Den 5 maj 1941, fem år efter den italienska invasionen, nådde kejsarens expeditionsstyrka fram till berget Entoto från vilket han kunde blicka ned på sin huvudstad Addis Abeba. Ingen vet vilka känslor som stormade inom honom.

Under resten av året föll den ena italienska garnisonen efter den andra. Den 27 november kapitulerade den siste italienske befälhavaren i staden Gondar. Kriget och ockupationen var över.

Haile Selassie besteg åter tronen, i triumf.

Det mest anmärkningsvärda med Haile Selassies återkomst var hans förhållningssätt till italienarna. Fascisterna hade våldfört sig på Etiopien med giftgas och massakrer av civila. De hade deporterat människor och tvingat in dem i koncentrationsläger. Det mest naturliga hade kanske varit att beordra samtliga italienare att lämna landet efter befrielsen.

Haile Selassie gjorde tvärtom. Han erbjöd alla att stanna kvar. Det handlade om tekniker, ingenjörer, läkare och många andra professioner. Kejsaren var en pragmatiker ut i fingerspetsarna. Han såg tydligt vad Italien hade utträttat under sin mycket korta ockupation. De hade byggt fantastiska serpentinvägar i de bergiga norra delarna av landet. De hade konstruerat dammar och kraftverk och även skapat en fungerande byråkrati i landet. De hade åstadkommit orhört mycket av det som Haile Selassie själv hade haft på sin önskelista under lång tid, men inte lyckats genomföra.

I detta låg en del av hans storhet. Förmågan att se bortom hämnden och maktspelet. En genuin vilja att modernisera sitt land, även om det skedde med hjälp av dem som i fem års tid hade försökt mörda honom och stjäla hans kejsardöme.

I hans planer att bygga upp Etiopien ingick också att höja kunskapsnivån. Han bjöd in missionärer – inte minst från Sverige – för att bygga skolor. Han skapade också möjligheter för tusentals ungdomar att resa utomlands för högre studier. Paradoxalt nog kan man säga att den åtgärden innebar början på slutet för kejsaren. Många studenter reste till länder i världen där det fanns en frihet i det offentliga samtalet som helt saknades i Etiopien.

Afrika förändrades. Under 1950-talet började flera europeiska kolonier bubbla av frihetslängtan. I grannlandet Kenya inleddes Mau-Mau-upproret

under tidigt 1950-tal. Sudan blev självständigt 1956. Frihetens vindar blåste över den svarta kontinenten. Men i Etiopien var det stiltje.

Allt fler etiopier började fråga varför de skulle låta sig styras av något så anakronistiskt som en enväldig kejsare.

Efter den triumfatoriska befrielsen från den italienska ockupationen hade Haile Selassies stjärna börjat dala. Hans chauvinistiska övertagande av Eritrea och totala likgiltighet för eritreanernas önskan om självständighet solkade hans rykte. Hans oförmåga att ta itu med Etiopiens i särklass största problem, nämligen landfrågan, förvärrade situationen.

Frågan om vem som skulle efterträda kejsaren den dag han tvingades dra sig tillbaka sköts på framtiden. Hans hustru kejsarinnan Menen hade fött sex barn. Alla utom två dog unga, i sjukdomar eller olyckor. När Haile Selassie störtades greps stora delar av hans släkt. Tjugoen anhöriga spärrades in i ett fängelse som kejsaren själv låtit bygga tidigare. Flera av hans barnbarn och barnbarnsbarn lyckades fly ur landet med hjälp av bland andra en svensk diplomat. Några tillbringade en tid i Sverige på väg till mer permanenta exilboenden.

Under den senare delen av sin regeringstid ägnade Haile Selassie sig mer åt internationella projekt än åt problemen på hemmaplan. Han var starkt pådrivande i skapandet av den afrikanska enhetsorganisationen OAU som fick sitt permanenta högkvarter i Addis Abeba. Afrikas huvudstad, anmärkte kejsaren stolt. Han reste intensivt och besökte bland annat Sverige ännu en gång, 1954, inbjuden av kung Gustaf VI Adolf.

I början av 1970-talet bröt en ny svält ut i de norra och centrala delarna av Etiopien. Förfärliga scener utspelade sig där människor samlades i läger i tusental. När den brittiska dokumentärfilmen "Den okända svälten" visades på teve i Europa vållade den ett ramaskri. Man kunde se utmärglade benrangel släpa sig fram mot döden, samtidigt som Haile Selassie matade sina hundar med oxfilé från ett silverfat.

En revolutionär grupp arméofficerare beslutade att avsätta kejsaren. De fick stöd från studenter och intellektuella. En smädekampanj inleddes där Haile Selassie utpekades som profitör på det svältande etiopiska folket. Han anklagades också öppet för att ha svikit sitt land när han gick i exil under den italienska ockupationen. Den anklagelsen smärtade honom mer än något annat.

Hans rådgivare såg vad som höll på att hända. De varnade kejsaren och bad honom att sätta sig i säkerhet tills hans lojala styrkor hade eliminerat upprorsmakarna. Haile Selassie vägrade att lyssna på det rådet. Jag tänker inte fly mitt land en gång till, uppges han ha sagt.

Den 12 september steg de tre officerarna in i palatset. På gården väntade en Volkswagen. Den kejserliga dynastin som enligt sägnerna hade regerat landet sedan kung Salomos dagar högs av.

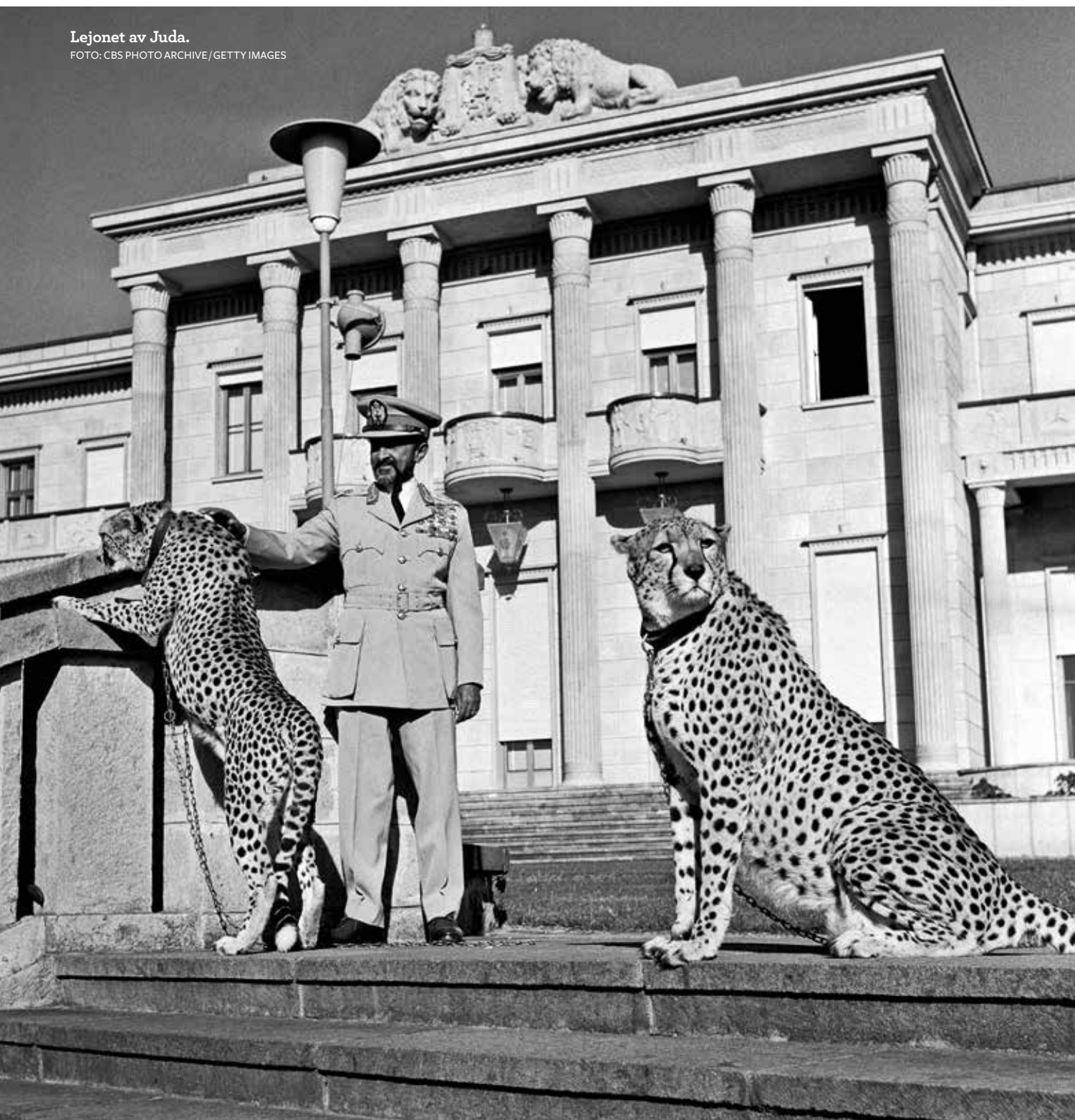
Knappt ett år senare, den 27 augusti 1975, fick

”

I detta låg en del av hans storhet. Förmågan att se bortom hämnden och maktspelet. En genuin vilja att modernisera sitt land, även om det skedde med hjälp av dem som i fem års tid hade försökt mörda honom och stjäla hans kejsardöme.

Lejonet av Juda.

FOTO: CBS PHOTO ARCHIVE/GETTY IMAGES

kejsaren besök i palatset där han hölls fången. En grupp ur den militärjunta som tagit makten stegade in till den 83-årige monarken. Denna gång utan att darra på läppen. Det skedde enligt uppgift mitt i natten. Kejsaren sov i sin stora säng. Han såg ut som en mager liten docka nedbäddad i lakanen, han vägde knappt femtio kilo. Enligt de uppgifter som har sammanställts av historiker anfördes officerarna av en viss Mengistu Hailemariam, som sedermera skulle bli ledare för juntan.

Utan preludier lade Mengistu en kudde över ansiktet på Haile Selassie och tryckte till. Nästa dag berättade en kortfattad notis i den engelskspråkiga tidningen *Ethiopian Herald* att den forne kejsaren under natten hade avlidit av cirkulationsstopp.

Hans kropp grävdes ned på palatsområdet och upptäcktes inte förrän 17 år senare. År 2000 fick han en officiell begravning, nästan värdig en kejsare. ✿

Av Johan Wennström

2

Johan Wennström är författare, knuten till Institutet för näringslivsforskning, IFN.

Dubbelstöten

Skolan kommer inte att kunna räddas, så länge vänstern och högern saknar insikt om vad deras dubbla attack på läraryrket har ställt till med. Båda medverkade till att minska lärarnas idealitet och yrkesidentitet. De har med motsatta men ändå gemensamma ansträngningar baxat skolan ända hit.

Få har kunnat missa den skoldebatt som blossade upp efter att OECD:s Pisaundersökning i december visade att svenska elevers kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap ligger under genomsnittet för den utvecklade världen. Det stannar inte vid det; debatten som följt på Pisaundersökningen har även belyst en rad andra allvarliga problem i skolan.

Det offentliga Sverige är nu enigt om att skolan befinner sig i kris, och många hoppas, att *lärarna* är de som ska kunna vända utvecklingen. "Låt lärarna vara lärare!" har blivit både vänsterns och högerns slagord. Socialdemokraterna vill nu minska administrationsbördan på lärarna, öka friheten i undervisningen och höja läraryrkets status. De borgerliga allianspartierna vill göra det mer attraktivt att bli lärare; regeringen har därför inrättat nya karriärtjänster i skolan, och har sedan fjolåret börjat lätta en del på skolbyråkratin.

Ambitionerna är högt ställda i båda lägren: att på kort tid väsentligt förbättra villkoren och stärka anseendet för en yrkeskår som har nedvärderats i decennier. Socialdemokraterna har en dröm om att Sverige inom tio år har en av EU:s fem bästa skolor, genom att skickliga lärare under tiden tagits bättre till vara än nu. Men jag befärar att det i verkligheten kommer att ta minst en generation att åstadkomma påtagliga resultat i den riktningen. Läraryrket är idag så oattraktivt, att det endast lockar "arbetarklassens döttrar", enligt en rapport från Högskoleverket 2009. Endast var tjugonde lärare anser att deras yrke har hög status idag, och nätt och jämnt varannan skulle välja yrket igen, enligt OECD:s enkätstudie Talis.

Det har inte alltid varit så. En gång betraktades läraryrket som ett fint och förtroendefullt uppdrag. Förväntningarna på kunskaper och skicklighet var höga, och lärarna hade stor frihet i sin yrkesutövning. Men det var då det. Idag har lärarna berövats sin autonomi. Läraryrket har proletariseras i meningen att det har blivit detaljstyrt, rutinmässigt, och belastat av höga dokumentationskrav. Och från tidigt 1990-tal, fram till helt nyligen, behövde lärare inte heller ha någon särskild ämneskompetens, ansågs det.

På liknande sätt som för poliser, jurister och andra professioner i offentlig förvaltning, har också lärarnas professionella utrymme minskats av den nya styrmodell för offentliga verksamheter, New Public Management (NPM), som infördes i skolan på 1990-talet. Vissa röster menar, att det var först med denna nya styrmodell som läraryrkets nedgång började. Men NPM föregicks av en ideologisk attack på lärarna, där både vänster och höger i decennier samverkade till att underminera lärarnas autonomi och yrkesidentitet. Så för att kunna förstå och diskutera lärarnas villkor idag måste man gå tillbaka så långt som till 1968.

Åren kring 1968 var en tid av stark ideologisering av kulturella och intellektuella verksamheter i samhället, där traditionella skol- och ämneskunskaper inte längre ansågs gångbara. "Ett sofistikerat förakt för 'fakta'" var, enligt författaren Arne Helldén, ett karaktäristiskt drag för vänstervågen. Utmärkande för tiden var också ett uttalat egalitärt ideal och ett starkt motstånd mot ojämlikhet mellan klasser och grupper. Från den humanistiska psykologin svepte även ett romantiskt drag in, som verkade för människans autenticitet, och för hennes befrielse från förtryck av alla slag, inre som yttre.

Skolan och lärarna, som fostrar nya generationer, utsågs tidigt till ett mål för social och politisk förändring vänsterut. De amerikanska pedagogerna Neil Postman och Charles Weingartner ger en pregnant bild av hur diskussionen om skolan fördes, i boken *Lära för att överleva. Angrepp på en förlegad undervisning – förslag till en revolution*:

Den institution vi kallar "skolan" är vad den är därför att vi har gjort den sådan. Om den är irrelevant som McLuhan säger, om den avskärmar barnen från verkligheten som Norbert Wiener säger, om den uppfostrar till det som redan är föråldrat som John Gardner säger, om den inte utvecklar intelligensen som Jerome Bruner säger, om den grundas på skräck som John Holt säger, om den undviker att gynna den inläring som är av betydelse som Carl Rogers säger, om den medför alienation som Paul Goodman säger, om den straffar kreativitet och självständighet som Edgar Friedenberg säger, om den kort sagt inte gör vad som behöver göras, kan den förändras – den måste förändras.

mot skolan

Ideologiska måltavlor.

FOTO: HUSSEIN EL-ALAWI
/SYDSVENSKAN/TT

Boken gjorde stor succé i Sverige när den översattes 1973. Den svenska titeln *Lära för att överleva* syftade på den "framtidsschock" som skulle drabba eleverna, om de tvingades av sina lärare att lära sig föråldrade och förlegade ämnen i skolan. Postman och Weingartner menade, att lärarna inte brydde sig om vad moderna elever i "kärnkrafts- och rymdkraftsåldern" på 1960-talet var intresserade av och vad de behövde kunna förstå. Dammig historia och nattståndna "kunskaper" borde överges i skolan, menade de. Själva begreppet "undervisning" borde avskaffas och ersättas av elevstyrda inlärningsmetoder, där barn självständigt lärde sig att formulera och utforska kritiska frågor. Lärarna skulle i denna vision beordras att hålla sig i bakgrunden så mycket som möjligt; att genomgå terapi för att undersöka om de var riktiga människor; att följa fullständigt sanslösa krav och regler; och, kanske för att driva med lärare som motiverades av ett professionellt kall, att arbeta under ekonomiska incitament.

Två andra skoldebattinlägg som rönt mycket uppmärksamhet i Sverige i kulturklimatet efter 1968 var den österrikiske anarkisten Ivan Illichs bok *Samhälle utan skola. Lögnen om skolans nödvändighet*, utgiven på svenska 1971, liksom den socialistiske pedagogen Paulo Freires bok *Pedagogik för förtryckta*, som översattes 1972. Anarkisten Illich ville utan vidare upplösa skolan, och betraktade läraren som en auktoritär figur, vars personlighet förenade "domarens, ideologens och läkarens funktioner". Freire, som var mer marxistiskt orienterad, hade utvecklat en sorts befrielsepedagogik för spansktalande analfabeter på landsbygden. Enligt honom var traditionella lärare satta av överklassen att enkom utöva ett förtryck, som ytterst var en förlängning av den västerländska kolonialismen. Trots allt detta, togs Illichs och Freires idéer på stort allvar i Sverige och ansågs vara relevanta för undervisningen av svenska skolbarn.

Paulo Freires svenska översättare, Sten Rodhe, som vid tiden var lektor och författare av >>

läroböcker och tillika expert vid Skolöverstyrelsen, skrev i ett förord, att Illich och Freire båda två var tankeväckande och intressanta personer. "Svensk skoldebatt har anledning att studera dem bäge, stimuleras av dem bäge", och tillämpligheten av Freires tankar "bör prövas överallt, också i Sverige", ansåg Rodhe. Att så blev fallet både på lärarhögskolan och i skolverkligheten har bekräftats av författaren Göran Hägg, som tog sin lärarexamen 1970.

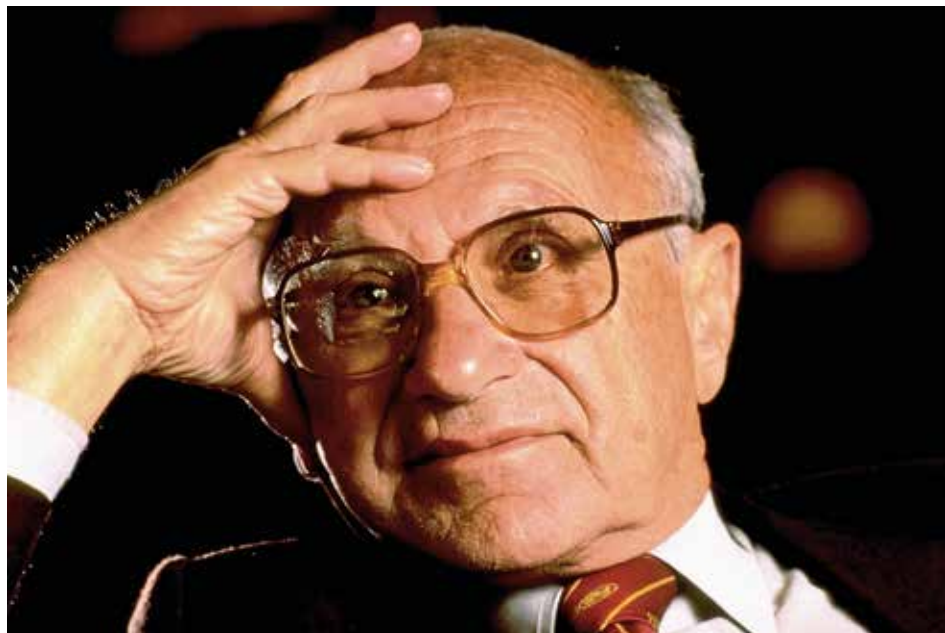
Den då gängse uppfattningen, att lärare utövade ett dåligt inflytande i skolan, kom även till uttryck i den inhemska politiska debatten. Ett emblematiskt exempel är antologin *Skola i klassamhälle* från 1969. Den sammanställdes av unga personer i elevrörelsen kring Sveriges elevers centralorganisation (Seco). En av redaktörerna var Gunnar Wetterberg, senare känd som debattör och offentlig utredare.

Flera av antologins skribenter menade, att lärarna anpassade barn till det rådande klassamhället i Sverige. Om Högskoleverkets rapport idag kritiserar den ensidiga rekryteringen till lärarbanan från gruppen "arbetarklassens döttrar", ansågs problemet då i stället vara det omvända – läraryrkets medelklassprägel. Lärarna "präglar skolan med borgerliga värderingar, förnöjsamhetsattityder och medelklasspråk, vilket allt bakas samman till något som kallas 'hyfs och stil' och som givetvis gynnar elever från deras egen socialgrupp", hävdade Sven Wernström, en av författarna i antologin. Det var därför angeläget för arbetarklassens barn, som kände sig på främmande mark i skolan, att medelklasslärare ersattes av lärare från "socialgrupp tre" – och det var ungefär så det blev: Ingen annan yrkesgrupps barn har försvunnit från lärarutbildningen i så snabb takt som barnen till lärare, enligt sociologisk forskning som nyligen presenterades på *DN Debatt* (22/5-14).

Även Socialdemokraterna hade vid ingången till 1970-talet radikala idéer om hur skolan och arbetsituationen för lärarna borde förändras. I kraft av den då helt nya läroplanen för grundskolan, *Lgr 69*, ansågs den lärarledda förmedlingen av traditionella kunskaper vara av underordnad betydelse. Kunskapsladdade begrepp som "bildning" och "undervisning" rensades medvetet ut. Skolan skulle i stället för kunskapsmål främja olika sociala mål, vårda elevernas känsloliv, och nöja sig med att väcka ett livslångt *studieintresse* som förberedde eleverna för framtiden. I Alva Myrdals jämlikhetsrapport till Socialdemokraternas partikongress 1969, där de politiska motiven bakom läroplanen gjordes ännu tydligare, stod det till och med uttalat att:

Den individuella prestationen i skolan måste få minskad betydelse, medan större vikt läggs vid att utveckla barnens förmåga att arbeta tillsammans med andra. Uppövädet av förmågan att samarbeta är en viktig grund för utvecklingen av jämlikhet i skolan.

Med denna målinriktning för skolan behövdes inte längre lärarna, åtminstone inte i sin gamla roll som kunskapsförmedlare. Eleverna skulle själva planera och genomföra sina

Milton Friedman ville låta marknaden styra skolvälet.
FOTO: CHUCK NACKE/GETTY IMAGES

studier i skolan. I den mån lärare förväntades att delta i studiearbetet, fanns det tydliga anvisningar om lärarens arbetssätt. Denne skulle som mest vara en handledare, som tillämpade "jämlikhetsideologi" och medbestämmande i klassrummet. Lärarna själva opponerade sig, emedan de värnade sin frihet, och ansåg sig inte kunna möta sådana förväntningar. I en enkät från Sveriges lärarförbund 1970 svarade 29 procent av mellanstadiets lärare, och 49 procent av högstadielärarna att de nu ville byta yrke.

Inte bara autonomi, utan även lärarnas yrkesidentitet undergrävdes av vänstern. Att offentligt anställda, som lärare och sjuksköterskor, har moraliska drivkrafter i arbetet, är sannolikt ett starkt skäl till att dessa yrken har haft hög status i samhället och kunnat attrahera rätt personer. Det är beundransvärt att vilja göra en insats, att hjälpa andra, att visa omsorg, och det är personligt berikande att utveckla sin skicklighet. Men från 1968 och framåt, ifrågasatte man, såväl inom socialdemokratien som inom den fackliga rörelsen, värdet av drivkrafter som personligt ansvar och hängivenhet i offentliga tjänster: "För många är jobbet fortfarande mycket av ett kall. Den inställningen skall vi ta död på", var ett betecknande uttalande av en representant för sjuksköterskefacket, SHSTF; enligt sjuksköterskornas fackliga företrädare, hade den traditionella synen, att sjuksköterskor arbetade av hängivenhet, "bäddat för låglöneyrken av karaktären kall".

Även Sveriges lärarförbund hade ett mycket snävt synsätt på vad arbete är, som utgick från rent materiella värden: Lärarna skulle veta att de i första hand var vanliga löntagare, mobiliserade i kampen för sina rättigheter och sina personliga ekonomiska intressen. En liknande inställning till arbetet och yrkesidentiteten var gängse inom LO och tjänstemannakollektiven överlag – plikt, lidelse och personligt engagemang betraktades som bojar från en svunnen tid.

För att befästa en mer "modern" identitet, hade Socialdemokraterna 1975 befriat statliga tjänstemän, bland vilka lärare då ingick, från det personliga ansvaret vid tjänstefel. Man hade också

”
En gång betraktades läraryrket som ett fint och förtroendefullt uppdrag. Förväntningarna på kunskaper och skicklighet var höga, och lärarna hade stor frihet i sin yrkesutövning. Men det var då det.

”

Lärarna skulle veta att de i första hand var vanliga löntagare, mobiliserade i kampen för sina rättigheter och sina personliga ekonomiska intressen.

Alva Myrdal ville låta eleverna styra skolan.

FOTO: KEYSTONE-FRANCE /
GAMMA-KEystone/GETTY IMAGES

utjämnat skillnader i status och arbetsrättsliga villkor mellan tjänstemän och övriga grupper på arbetsmarknaden. Socialdemokraternas syfte med detta var kanske inte primärt att bryta ner ideella drivkrafter i arbetet, utan snarare att, av maktstrategiska skäl, göra breda yrkeskåre i medelklassen, såsom lärare och sjuksköterskor, till S-anshångare – men det fick givetvis denna bieffekt, önskad eller ej.

Att jobbet är något som offentligt anställda gör uteslutande för pengarna, var en uppfattning som förenade den politiska vänstern och högern. Emblematiske för högerens syn på offentlig sektor under 1970- och 1980-talen var den amerikanska, så kallade public choice-skolan, förmedlad till den svenska debatten via tankemedjan Timbro. Public choice var ett försök att grundlägga en "ekonomisk" statskunskap, med syfte bland annat att studera offentligt anställdas drivkrafter, och man vände sig specifikt mot uppfattningen att de offentligt anställda arbetar utifrån ett professionellt kall eller av hängivenhet till värvet. Istället utgick man från att offentliganställda ville gynna sig själva, och främst motiverades av lön, arbetsbetingelser och maktbefogenheter.

Nationalekonomen Milton Friedman byggde vidare på dessa idéer i sitt engagemang i skoldebatten. Boken *Frihet att välja*, på svenska 1980, var den huvudsakliga inspirationskällan för Moderaterna till den svenska friskolereformen 1992.

Friedman menade, att lärare och statstjänstemän hade varit pådrivande för att ersätta ett äldre amerikanskt utbildningssystem, byggt på privata initiativ, med ett nytt och "socialistiskt" skolsystem. I detta nya system hade föräldrar och barn förlorat inflytande över undervisningen, medan lärare och administratörer, av rent egenintresse, tillskansat sig alltmer makt.

För att motverka och vända på denna oönska- de, "socialistiska" makt- och intresseförskjutning mellan "producenter" och "konsumenter" i skolan, föreslog Friedman en ny, radikal finansieringsmodell – "skolpeng" kom den att kallas i Sverige

när den infördes 1992 – där medlen för ett barns skolgång skulle följa med eleven och därmed skapa en konkurrens om elever mellan skolor, byggd på rent ekonomiska incitament. I förlängningen skulle en helt ny skolmarknad växa fram, där den "enda förutsägelse som kan göras är att bara de skolor som tillfredsställer sina klienter skulle överleva – precis som bara de restauranger och barer som tillfredsställer sina kunder överlever". Det var också precis en sådan oreglerad skolmarknad som Sverige skulle komma att tillåta från 1992.

Både befrielsevänstern och marknadshögern förvanskade alltså lärares och andra offentligt anställdas drivkrafter och yrkesidentitet. Sannolikt är detta en faktor som väsentligen har bidragit till läraryrkets kraftiga förlust av status. Men de båda politiska lägren har också kunnat mötas på en annan väsentlig punkt, som kanske i lika hög grad bidragit till dagens skola i kris, nämligen i synen på vad som är god undervisningsmetodik och vilka kvalifikationer en god lärare bör ha.

En svensk pendang till Friedmans *Frihet att välja*, var professor Sven Rydenfelts bok *Skola med sång och glädje*, som gavs ut av Timbro 1990. Rydenfelt, som samarbetade med Friedman, var en integrerad person i kretsens kring friskolereformen. I hans bok upprepades i allt väsentligt 68-vänsterns kritik mot skolan, men nu med marknadsekonomiska högerargument.

Rydenfelt påstod, att den allmänna skolan inte vårdade och befrämjade barns naturliga nyfikenhet, och att tvångsmatning "är den metod vi i alltför stor utsträckning använder i våra skolor när det gäller att få i eleverna sådana kunskaper som våra makt-havare betraktar som oundgängliga". I en sådan fyrkantig skola var det, enligt hans sätt att se, både förståeligt och rätt att stökiga elever revolterade.

Rydenfelt ansåg att det behövde ställas nya krav på lärarna för att barn skulle vilja lära sig och utvecklas positivt: "Entreprenörsteorin" borde bli vägledande i skolan, menade han, vilket betydde att läraren snarast skulle fungera som en lagledare för en självstyrande grupp elever. Vad eleverna sedan ägnade sig åt spelade kanske mindre roll, för "så länge de arbetar med glädje suger de åt sig kunskaper som en torr svamp suger åt sig vatten". För detta behövdes lärare som framför allt var begåvade med en personlighetsmässig talang för ledarskap och coachning, "C-faktorn", som Rydenfelt kallade den. Om denna egenskap förelåg, var lärarens betyg och pappersmeriter inte viktiga, påstod Rydenfelt, en uppfattning som i andemening om än inte i ord starkt påminner om vänsterns ansatser att tona ned betydelsen av lärarens formella meriter för undervisningsmetodikens önskvärda inriktning och kvalitet. Även i ett mer didaktiskt perspektiv finns sålunda exempel på att vänstern och högern kunde ha, i praktiken, liknande åsikter om hur lärarens främsta uppgift skall utföras och vilka kvalifikationer denna uppgift kräver.

Därför kommer skolan inte att kunna räddas, så länge vänstern och högern saknar insikt om vad deras dubbla attack på läraryrket har ställt till med, och att de med motsatta men ändå gemensamma ansträngningar har baxat skolan ända hit. ✿

Borgerliga politiker förordar ökad statlig styrning för att uppnå frihet från samhälleliga normer. Det kallas normkritik, men innebär att en norm byts ut mot en annan.

Vad menar ni med frihet?

Av Marika Formgren

”

Det är obegripligt varför borgerligheten ska sträcka ut handen till våldsbejakande och totalitära kommunister, när det finns en frihetlig, tänkande men krympande vänster.

Om det blir maktskifte efter riksdagsvalet så bör de borgerliga partierna ägna oppositionstillvaron åt att fundera över grundbegreppen. Vad menar man egentligen med ord som ”frihet” och ”demokrati”? Eftersom det har blivit allt luddigare kan fyra år i opposition vara just vad de borgerliga behöver, för att hitta tillbaka till den ideologiska kärna ur vilken konkreta politiska förslag kan spira.

En debattartikel av före detta försvarsminister Sten Tolgfors (M) i *Expressen* (22/6) ger ett tydligt exempel på begreppsförvirringen. Tolgfors skriver att frihet när hans generation var ung handlade om frihet från statlig styrning. Dagens unga vill istället ha frihet från samhällets begränsningar, det vill säga frihet från andra människors attityder och värderingar som upplevs som begränsande.

Detta nya frihetsbegrepp förklarar Feministiskt initiativs framgångar i EU-valet, och är enligt Tolgfors något Moderaternas måste ta till sig, eftersom ”frihet är Moderaternas kärna”. Bekymmerslöst konstaterar han att när det nya frihetsbegreppet ska omsättas i konkret politik handlar det om sådant som attitydförändringar, diskrimineringslagar och kvotering.

Den statliga styrning som Sven Tolgfors bekämpade i sin ungdom ska alltså utökas och expandera, för att den nya friheten ”friheten från samhället” ska öka. Friheten från samhället kan för övrigt döpas om till friheten från upplevda kränkningar. För det är vad det kokar ned till. Att det fortfarande finns människor i Sverige som har en traditionell syn på sådant som kön, sexualitet och familj hindrar ju inte den som vill bryta med

traditionerna. Men att inte hindras räcker inte för dem som vill ha ”frihet från samhället”. För dem blir den 80-åriga damen som snörper på munnen eller den äldre herren som generat vänder bort blicken inför det normbrytande, oacceptabla kränkningar av deras livsval. Alltså måste staten träda in, med genuspedagoger, hbtq-certifiering, värdegrundsarbete och toleransprojekt, för att åstadkomma attitydförändringar. Det kallas normkritik, men innebär att en norm byts ut mot en annan. Staten ska vidare införa kvotering och skärpa diskrimineringslagarna, så att det blir lika utfall mellan varje grupp av unika, frigjorda, självförverkligade individer, och så att alla som upplever sig kränkta kan ta saken till domstol.

Tolgfors antyder att när han var ung fanns det till skillnad från nu ett statligt förtryck, eftersom skolan och vården saknade valfrihet, Sverige bara hade två tv-kanaler och det var monopol på post, telefon, tåg och apotek. Själv tycker jag att det är mycket värre förtryck om staten ska forma mina attityder och värderingar, och om jag kan ställas inför rätta för att jag med ett snett ögonkast har råkat kränka någons livsval.

Frihet borde för konservativa och liberaler vara just frihet från statlig styrning – att vi får ha vilka attityder och värderingar vi vill, att vi får forma vårt liv utan statens inblandning. Det Tolgfors skriver om är inte frihet, det är hyfs och folkvett. I ett normalt samhälle får redan små barn lära sig att man inte stirrar på eller högt kommenterar människor som ser annorlunda ut eller beter sig avvikande. Folkvett, inte frihet! Men normkritiken har lärt oss att vi inte ska uppfostra barn, att det kränker deras integritet. Så när ingen längre fostras till folkvett ska staten stöpa om oss till toleranta och normkritiska människor, som inte stirrar på någon annan. Att kalla det för frihet är pervertert.

Sten Tolgfors omedveten.

FOTO: TOMAS ONEBORG/SVD/TT

DEMOKRATI HAR RÅKAT UT för samma begreppsförskjutning som frihet. Jag kallar det värdegrundsdemokrati; när grunden för demokrati inte längre är att medborgarna går till fria val efter att ha bildat sin politiska uppfattning i en fri debatt, utan grunden för demokrati anses vara att alla medborgare omfattar det knippe åsikter som kallas "den demokratiska värdegrunden".

I värdegrundsdemokratin är fri debatt och åsiktsbildning en omöjlighet. Röster och åsikter som strider mot värdegrunden måste tystas, för om de får höras och riskerar att påverka andra så hotas ju själva grunden för demokratin.

Föga förvånande så sammanfaller de värderingar som är obligatoriska i värdegrundsdemokratin med de sakområden som Tolgfors pekar ut som "centrala frihetsfrågor" i det nya frihetsbegreppet: homosexuellas rättigheter, jämställdhet mellan kvinnor och män och arbete mot rasism står först på listan. Om Sverige präglades av homofobi, kvinnoförtryck och rasism skulle det borgerliga omfamnandet av värdegrundsdemokrati och "frihet från samhället" vara begripligt. Men Sverige är tvärtom ovanligt hbt-vänligt, jämställt och icke-rasistiskt.

Därför är de borgerliga partiernas anam-

mande av "frihet från samhället" och värdegrundsdemokrati en omedveten anpassning till vänster. Det är den postmarxistiska nyvänsterns samhällsanalys man dubbar till sanning, när man beskriver Sverige som ett land där kvinnor, hbt-personer och "rasifierade" är förtryckta och underordnade genom de maktordningar, normer och strukturer som upprätthålls av de överordnade – vita, heterosexuella män. Och det är med klassiskt kommunistiska metoder som dessa maktordningar ska raseras: inskränkt yttrandefrihet, propaganda, angiverikultur, indoktrinering, åsiktskontroll, samt en ambitiös plan för att skapa den nya människan, "Homo sovjeticus".

FORTSÄTTER UTVECKLINGEN kommer vi snart att bara ha vänsterpartier i Sverige. De nuvarande allianspartierna kommer förvisso att avvika litet genom att argumentera för marknadsekonomi och privat äganderätt. Fast frågan är hur länge till. Det är i längden intellektuellt ohållbart att argumentera för att marknaden ska vara fri från statlig styrning, och att försvara äganderätten till pengar och ting, när man samtidigt står för att mellanmänniskliga relationer ska stå under strikt statlig styrning, och att vi inte

har äganderätt till våra attityder och värderingar, för dessa ska staten kontrollera. Marknadsliberaler som engagerar sig i skatter och regleringar på företagsområdet men som anser att kultur- och värderingsfrågor inte angår dem är härmed varnade: När staten har exproprierat äganderätten till våra hjärnor är det snart plånböckernas tur.

Poängen med såväl konservatism som klassisk liberalism är just viljan att begränsa statens räckvidd. Staten ska ansvara för inre och yttre ordning, den ska garantera medborgarna rättssäkerhet och likhet inför lagen. Staten kan ta in skatter för att alla medborgare ska få del av välfärden. Men staten ska inte in i våra huvuden, den ska inte förändra våra attityder och värderingar, den ska inte upplösa normer, staten ska inte spärra in våra fria tankar i madrasserade celler eftersom det är så jobbigt att det finns andra människor som ser på världen och livet på ett annat sätt än vi själva gör.

Den vänsterextrema poeten Athena Farrokhzads Sommarprat i P1 i juli blev en väckarklocka för många borgerliga. Hennes demokratiförakt, våldsromantik och dubbla måttstockar visade vad "frihet från samhället" och värdegrundsdemokrati handlar om. Men inte för alla. Den liberale debattören Mattias Svensson skrev (Expressen 24/7) att han älskade första halvan, att Farrokhzads förbannande av rasismen, gränskontrollerna och ojämlikheten visar vilket frihetspatos hon har. Sedan försökte han förklara för Farrokhzad att fria marknader och äganderätt är oundgängliga delar av friheten.

ATT SVENSSON SÅ VÄLVILLIGT tolkar om Farrokhzads hat och våld till "frihetspatos", och bara kritiserar hennes syn på den ekonomiska liberalismen, motiveras på samma sätt som Tolgfors "frihet från samhället": Det är så här den unga generationen måste vinnas. Det är ett destruktivt vägval, som på sin höjd kan ge en pyrrhusseger.

Det är obegripligt varför borgerligheten ska sträcka ut handen till våldsbejakande och totalitära kommunister när det finns en frihetlig, tänkande men krympande vänster. S-veteranen Carl Melin skrev klokt om det destruktiva i nyvänsterns identitetspolitik (*Dalarnas Tidning* 16/7). S-debattören Lotta Gröning har uttryckt samma oro för demokratin som många borgerliga hyser.

Går borgerligheten i opposition efter valet så bör den fundera igenom grundbegreppen, gärna tillsammans med frihetliga socialdemokrater som Melin och Gröning. Det kommer att behövas en opposition som vet vad den menar med frihet och demokrati om socialdemokratin ska regera ihop med de starkaste språkrörerna för frihet från samhället och värdegrundsdemokrati; de tre rödgrönrosa partierna till vänster om S. ✨

Marika Formgren är journalist och tidigare ledarskribent.

TEMA

RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

Religionen i världen har inte bleknat bort. Vill man förstå vår samtid är det omöjligt att bortse ifrån religionernas betydelse för individer, samhällen och politik.

Gud är tillbaka

Vid slutet av 1900-talet trodde många att sekularisering och liberalism triumferat. Men idag är religionen överallt. Kan världen rymma både Gud och den moderna tidsåldern?

Av Adrian Wooldridge

Om världens stora tänkare har varit överens om en sak under de senaste 150 åren så är det att religionen och den moderna tidsåldern är oförenliga. Ju mer avancerat samhället blir, desto mer smälter religionen som snö i solen. Voltaire gav religionen som högst femtio år. Karl Marx förutspådde att proletariatets omedelbart förestående seger skulle göra slut på den motbjudande handeln i "folkets opium". Émile Durkheim och Max Weber hävdade att en orubblig historisk naturlag ledde mot "sekularisering" – eller "världens uppvaknande" med Webers betydligt mer poetiska uttryck. Friedrich Nietzsche förkunnade att "Gud är död. Död för evigt. Och vi har dödat honom." Sigmund Freud avfärdade religionen som en "neuros" som var avsedd att distrahera människors uppmärksamhet från mer jordiska intressen. "Allteftersom kunskapens frukter blir tillgängliga för människan", hävdade han, "minskar den religiösa tron."

För en del är Guds försvinnande en källa till ångest och inte någonting att fira. Matthew Arnold beklagade trons "långa tillbakadragande vrål". Thomas Hardy skildrade "Guds begravning" som en djupt sorglig händelse. "När folk slutar tro på Gud", påstod G.K. Chesterton, "tror de inte på ingenting, de tror på vad som helst." "Om du inte vill ha Gud (och Han är en nitälskande Gud)", varnade T.S. Eliot, "borde du fråga efter Hitler eller Stalin." Några har försökt att både äta kakan och ha den kvar: "Gud finns inte – den skitstöveln" var Jean-Paul Sartres omdöme. Men alla som var någon var överens om att religionen låg på sin dödsbädd.

Vid slutet av 1900-talet rådde det inom den intellektuella eliten på båda sidor om Atlanten inga större tvivel på att frågan var avgjord. Francis Fukuyamas *Historiens slut och den sista människan* förutspådde att både sekularisering och liberalism skulle segra. Religion finns inte med i innehållsförteckningen till *Diplomacy*, Henry Kissingers nio hundra sidor långa mästerverk om statsmannakonsten, utgivet 1994. Mellan 1980 och 1999 handlade bara ett halvt dussin artiklar om religion i USA:s fyra största tidskrifter om internationella relationer. På *Economist* var man så säker på den

Allsmäktiges frånfalle att man publicerade hans dödsruna i numret som gavs ut till millennieskiftet.

Men om man tittar sig omkring i världen så inser man att religionen finns överallt. De avgörande politiska händelserna på tjugohundratalet – attentaten mot USA den 11 september 2001 – var en övning i religiös fanatism; nitton muslimer rakade sina kroppar, kapade fyra flygplan och flög dem in i tvillingtornen och Pentagon (liksom ett fält i Pennsylvania) i Allahs namn. Amerikanernas svar på denna ohyggliga händelse var att försöka införa ett demokratiskt och sekulärt styre i hjärtat av det oroliga Mellanöstern. Men Irak håller nu på att slitas sönder av religiösa stridigheter – en grupp sunnimuslimer som har gett sig själva det svulstiga namnet Islamiska staten, IS, för ett heligt krig mot den shiamuslimska majoriteten. IS har utropat området man kontrollerar till ett kalifat och upphöjt sin ledare, Abu Bakr al-Baghdadi, en före detta teologistuderande, till befälhavare över de rättrogna – en titel som, med tanke på att det ligger i religionens väsen att fortplanta sig genom delning, bara var sant mäktigt under islams första årtionden för 1400 år sedan.

Iran har en shiamuslimsk regim lovat att utplåna den store Satan (USA) och den lille Satan (Israel). I Afrika söder om Sahara råder ett lågintensivt religiöst krig mellan nyevangelisk kristendom som med stormsteg är på väg norrut och islamisk fundamentalism på väg söderut. Förgreningar till al-Qaida, såsom al-Shabab i Kenya och Boko Haram i Nigeria, tvekar inte att spränga köpcentrum eller kidnappa skolflickor i Guds namn. I Pakistan planerar religiösa fanatiker, många av dem med nära band till säkerhetstjänsterna, att ta över landets kärnvapen.

Konflikter som en gång var sekulära håller på att få ett nytt religiöst inslag. Det skadliga sextio år långa kriget om Palestina var ursprungligen i huvudsak en sekulär företeelse. Många av det tidiga 1900-talets sionistiska nybyggare såg Mellanöstern som en utväg från den östeuropeiska landsbygdens kvävande religiositet. Till och med efter Förintelsen sågs religionen till att börja med som

RELIGION I DET 21:A ÅRHUNDRADET

Bön i New Israel Baptist Church i New Orleans, Louisiana.

FOTO: MARIO TAMA/GETTY IMAGES

en förströelse i den nya "judiska staten"; efter grundandet av Israel 1948 gick den sekulära David Ben-Gurion delvis med på att rabbinisk lag skulle råda i exempelvis äktenskaps- och skilsmäsofrågor för att han antog att de ortodoxa skulle försvinna. På den palestinska sidan var många av ledarna för PLO kristna socialister; i Egypten slog den andlige ledaren för den arabiska nationalismen, Gamal Abdel Nasser, ner på det radikala Muslimska brödrskapet. Nuförtiden – i Hamas, judiska bosättares och kristna sionisters tidsålder – är den israelisk-palestinska konflikten starkt laddad av religiösa lidelser, där ett allt större antal människor hävdar att Gud står på deras sida.

De två länder som under 1900-talet gjorde allt de kunde för att avskaffa religionen, Ryssland och Kina, håller på att inse att religionen är på väg tillbaka med stormsteg. Vladimir Putin, en beräknande produkt av den sovjetiska säkerhetsapparaten, pryder sig med religiösa

symboler ungefär på samma sätt som de ryska tsarerna en gång gjorde; han tar aldrig av sig sitt dopkors, har ett litet kapell bredvid kontoret i Kreml, besöker regelbundet kyrkor, och smädar den västerländska dekadensen i form av homosexuella äktenskap och pornografi.

Världens stora religioner är för närvarande engagerade i en "rusning till Kina". Det finns antagligen fler kristna än medlemmar i kommunistpartiet; enligt en konservativ uppskattning är antalet sextiofem miljoner protestanter och tolv miljoner katoliker; enligt en del kristna är antalet mycket större, över hundra miljoner. Nya Kina, den uttryckligt sekulära statliga nyhetsbyrån, antyder att där finns runt hundra miljoner buddister. Tecknen på hur denna uråldriga tro blomstrar kan ses överallt, särskilt på landsbygden; varje sommar >>

besöker runt tvåhundra tusen människor Den svarta drakens tempel i Yulin, en stad i Guangxi-provinsen, under en tio dagar lång festival.

Samtidigt är islam också på frammarsch, särskilt bland folkgruppen hui och uigurer i Ningxia- och Xinjiang-provinserna. Enligt officiella siffror finns där runt tjugo miljoner muslimer. Det är antagligen en underskattning, men om man godtar den siffran betyder det att Kina har nästan lika många muslimer som Saudiarabien och nästan dubbelt så många som Europeiska unionens tjugosju länder. År 2050 kan Kina mycket väl vara världens största muslimska nation, liksom den största kristna nationen.

Andra sekulära bastioner håller också på att rämna. Atatürks Turkiet är nu i händerna på ett öppet islamistiskt parti. Premiärministern, Recep Tayyip Erdoğan, gör vad han kan för att slå ned på tecken på sekulär dekadens; hans hustru bär slöja, vilket förr i tiden sågs som en symbol för bakåtsträvande. Det sekulära Indien styrs numera av ett hindunationalistiskt parti vars ledare, Narendra Modi, har avlagt kyskhetslöfte och blundade, enligt kritikerna, för religiöst våld mot muslimer när han var delstatsöverhuvud i Gujarat år 2001.

Religionen håller till och med på att återvända till sekularismens europeiska hjärta. Kontinenten som inte "sysslar med Gud", för att låna ett uttryck av Tony Blairs presstalesman Alistair Campbell, håller på att förvandlas av inflödet av miljoner gudfruktiga muslimer. Moskéeer byggs överallt i Europa. Kvinnor klär sig i burka för att dölja sig för den moderna tidsålderns nyfikna blickar. Unga män från Bradford och Bryssel reser till Syrien för att delta i religionskriget. Islams frammarsch har givit upphov till häftiga debatter om religionens roll i det offentliga rummet. Fransmännen har försökt förbjuda burkan. Britterna har inlett utredningar om religiösa extremister som tar över skolor i Birmingham. Islams frammarsch påminner också många sekulära européer om den oerhört viktiga roll som den kristna religionen spelade för att forma deras civilisation, också i dess sekulära, liberala form. Runt två miljoner briter har gått Alphakursen, en introduktionsutbildning i kristen tro som anordnas av en anglikansk kyrka, Holy Trinity Brompton.

Problemet för sekulariseringsteoretikerna begränsas inte till den offentliga sfären. På 1960-talet föreställde sig de flesta tänkarna att religionen, om den överhuvudtaget kunde överleva, bara skulle hålla sig till dess mest rimliga och ekumeniska form, exempelvis den milda anglikanska kyrkan eller Graham Greenes tvivlande katolicism. I själva verket har det visat sig att visshet är mycket enklare att torgföra; den sortens religioner som hävdar att Adam och Eva möttes för exakt 6005 år sedan eller som följer en särskilt blodig tolkning av jihad. I USA har den överdrivet toleranta episkopalkyrkan varit på oönskad tillbakagång. Sydstatbaptisterna har fått ett uppsving. Allt som allt utgör konservativa kristna nu en fjärdedel av USA:s befolkning, betydligt fler än för femtio år sedan. Folk som söker befrielse från befrielse vänder sig inte till befrielseteologi.

Den mest anmärkningsvärda religiösa framgångssagan under det senaste seklet har den mest känslobetonade religionen av dem alla stått för. Pingströrelsen grundades för lite mer än hundra år sedan i en snabbig del av Los Angeles av en enögd svart predikant som var övertygad om att Gud skulle sända en ny pingst om folk bara bad tillräckligt intensivt. Idag finns det åtminstone fem hundra miljoner

förnyare världen över. Deras trossatser är inget för de klenmodiga. De flesta anhängarna har bevittnat gudomlig helbräddagörelse, exorcism och tungomålstalande.

De extremare delarna av islam har också vunnit mark. Detta har visserligen delvis med saudiska pengar att göra; saudiska miljardärer, sammanflätade i en djävulspakt med wahhabitiska predikanter, har öst miljarder oljedollar över fundamentalistiska koranskolor världen över och betalat för miljoner exemplar av Koranen med wahhabitiska tolkningar (som till exempel framhåller jihad, i den krigiska betydelsen och inte bara som en personlig strävan, som en särskild pelare i islam). Men det är också en personlig fråga. I de centrala delarna av den arabiska världen har fundamentalismen blivit en tillflykt för alla som oroar sig över den västerländska kulturens och maktens utbredning. I utländska samhällen, där muslimer befinner sig i minoritet, i synnerhet i Europa, har den blivit en identitetsmarkör, här väljer muslimska flickor som fötts i väst att bära slöjan som deras mödrar kastade när de kom från Pakistan och Marocko.

Det finns gott om anledningar att tro att denna utveckling kommer att fortsätta. Demografi är en. Från Salt Lake City till Jerusalem gifter sig ortodoxa i yngre år och de får betydligt fler barn än de icke-religiösa. En ultraortodox judisk kvinna i Israel får nästan tre gånger så många barn som sin sekulära motsvarighet. En annan anledning är konvertering. De heta religionerna försöker hela tiden sprida ordet; mer än hälften av medlemmarna i världens mest amerikanska religion, Jesu Kristi kyrka av sista dagars heliga, bor utanför USA. Till och med klimatförändringarna kan vara på Guds sida. Den amerikanske forskaren Philip Jenkins påpekar att år 2050 kommer merparten av de största kristna länderna, med undantag för USA, finnas på södra

delen av jordklotet, som kan komma att bli en häxkittel av klimatrelaterade katastrofer. Klimatförändringar skulle kunna utlösa rivaliteter mellan samfund, på samma sätt som den "lilla istiden" i slutet av tolvhundratalet ledde till svält och pogromer, där kristna gav sig på judar och muslimer gav sig på kristna Afrika och Asien.

Ett annat ödesdigert problem för sekulariseringsteoretikerna är att det är fel sorts människor som vänder sig till Gud. Det sekulära evangeliet hävdade att religionen bara skulle överleva bland de svaga och okunniga – bland inavlade bonnläppar utan tänder i Mississippis träskmarker och analfabeter på landsbygden i tredje världen. I själva verket lyckas religionerna påfallande väl med att locka de välutbildade och förmögna. Exakt den sortens människor som Marx och Weber antog skulle ta avstånd från sådana vidskepligheter driver på den globala trosexplosionen. I både Turkiet och Indien har moderniseringen hjälpt till att förvandla gårdagens bönder till den sortens medelklass på uppåtstående som Atatürk och Nehru bad om; men dessa människor är de mest entusiastiska anhängarna till Erdoğan och Modi. I det urbaniserade Kina, där religionen är en symbol för den postmaoistiska moderna tidsåldern och inte, såsom i delar av Europa, uråldriga traditioner, är kristna huskyrkor fulla av utbildade kunskapsarbetare. I stora delar av Latinamerika spelar pingströrelsen ungefär samma roll som protestantismen gjorde i den tidigmoderna perioden i Europa; den sprider självhjälps och självdisciplinens läror och lägger på så sätt den kulturella grunden för kapitalismen.

Varför har det andliga åter dykt upp som en stark kraft i det

"Allt som allt utgör konservativa kristna nu en fjärdedel av USA:s befolkning, betydligt fler än för femtio år sedan. Folk som söker befrielse från befrielse vänder sig inte till befrielseteologi."

RELIGION I DET 21:ÅRHUNDRADET

moderna samhället? Det är frestande att ställa Usama bin Ladin fasansfulla verk den 11 september i centrum för en förklaring till religionens återkomst, åtminstone i det offentliga livet. De förändrade helt klart geopolitiken för gott – och tvingade de flesta sekulära intellektuella att ompröva sin tro på Guds död. Men religionens återkomst som politisk kraft kom långt innan ättlingen till Saudiarabiens mäktigaste byggdynasti utropade sitt jihad mot judar och korsfarare. Den stora vändpunkten var sexdagarskriget 1967. Arabvärldens förkrossande nederlag övertygade många förbittrade araber att överge Nassers sekulära panarabism till förmån för radikal islamism. (När den egyptiska armén 1967 gick ut i strid under Nasser ropade man "Land! Hav! Luft!"; sex år senare under Anwar Sadat var deras nya stridsrop "Allahu Akbar".) Vid samma tid gav Israels "mirakulösa" seger Gud en starkare röst i landets politik, något som gjorde bosättarrörelsen djärvare. Religionen blev allt viktigare inom politiken under 1970-talet. I slutet av årtiondet hade USA valt sin förste stolt pånyttfödde kristne president, Jimmy Carter; Jerry Falwell hade grundat organisationen Moral Majority; Iran hade ersatt den världslige shahen med ayatolla Khomeini; Zia ul-Haq var fullt upptagen med att islamisera Pakistan; buddismen hade formellt fått en särställning i Sri Lankas konstitution och en antikommunistisk polack hade blivit påve i den katolska kyrkan.

Metamorfosen under 1970-talet drevs delvis av en folklig revolt mot den elitistiska sekularismens överdrifter, vare sig det var USA:s högsta domstol som legaliserade aborter eller Indira Gandhi som ansatte hinduer, och delvis av ett allmänt politiskt missnöje. John Lewis Gaddis, historiker vid Yale, påpekar att det religiösa återuppvaknandet på 1970-talet sammanföll med sekularismernas sammanbrott. Vid det laget hade Sovjetunionens försyndelser gjort marxismen till ett åtlöje och kapitalismen hade stött på förhinder, med oljeprischocker, hyperinflation och ett utbrekt ekonomiskt missmod. Mer allmänt började man tvivla på politikernas förmåga att lösa problem som brottsligheten eller arbetslösheten; tilliten till staten rasade mer eller mindre överallt på 1970-talet – och den har förblivit låg ända sedan dess.

Bevisen är nu glasklara: under de senaste 150 åren har våra tänkare brottats med fel fråga. Den stora frågan är inte hur leva i en värld utan Gud – oavsett om man firar detta som Marx eller sörjer det som Kierkegaard. Den stora frågan är hur leva i en värld som rymmer både Gud och den moderna tidsåldern. Hur styr vi religionen mot fredliga mål? Hur försäkras vi oss mot att religiösa fanatiker inte rättfärdigar religiösa krig med kärnvapen? Hur tryggar vi religionen åt världen – och världen åt religionen?

Guds återkomst kräver ett omjusterat tänkesätt när det gäller utrikespolitik. Under århundradena med religiös fred som följde på fördraget från Westfalen var den utrikespolitiska eliten i grund och botten sekulariserad. Diplomater har haft med några messianska trossystem att göra, i synnerhet kommunismen och fascismen, men dessa var i stor utsträckning sekulära snarare än religiösa. Och då religionen återkom med stormsteg till det offentliga livet från 1970-talet och framåt så förblev de inlåsta i sitt westfaliska ramverk; de få diplomater som bibehöll ett livaktigt intresse för religion såg den som en rent privat angelägenhet – ungefär som att tycka om

bondage – och bestämt inte något som borde förekomma i deras politiska beräkningar.

Guds återkomst kräver också en revidering av vårt tänkande kring politisk makt – eller rättare sagt krävs ett återupplivande av lite gammalt tänkande, närmare bestämt de amerikanska unionsfädernas från slutet av 1700-talet, som i sin tur stödde sig på sådana liberala storheter som John Locke och David Hume. De amerikanska unionsfäderna förstod religionens dragningskraft; de ville varken avskaffa eller marginalisera den. Men de förstod också hur farlig den är när den blandas med den politiska makten. De talade om ohyggligheterna under de europeiska religionskrigen på ungefär samma sätt som folk idag talar om ohyggligheterna under första och andra världskriget, och de ville försäkra sig om att religionen inte förde med sig samma problem till Nya världen, med sin eldfångda mångfald av sekt och trosläror. Det bästa sättet att göra detta var att bygga en mur mellan tron och makten.

Den religiösa uppgörelsen så som den uttrycks i konstitutionen har aldrig varit enkel. Det finns en ständig spänning mellan en gudlös konstitution och ett överväldigande gudfruktigt folk. Det finns oundvikliga argument om hur gränsen bör dras mellan kyrka och stat. Hur hög borde muren vara? (Sekularister vill att den skall vara "hög och oändlig som Anderna", som en person uttryckte det under 1800-talet.) Och exakt vad utgör ett hål i muren? Högsta domstolen lägger ner mycket tid på frågor som huruvida en julkrubba på en allmän plats kan beskrivas som sekulär med tanke på att där finns en ren i plast. Eller var en delstatsdomstol kan uppvisa de tio budorden (i trädgården går bra; i byggnaden går inte).

"De amerikanska unionsfäderna förstod religionens dragningskraft; de ville varken avskaffa eller marginalisera den. Men de förstod också hur farlig den är när den blandas med den politiska makten."

Men trots det når den två stora mål. Konstitutionen låter religiösa människor konkurrera intensivt om proselyter. Men samtidigt håller den kyrkorna orubbligt åtskilda från staten. Det finns inga biskopar i senaten, som i Storbritannien, inga kyrkoskatter, som i Tyskland. Konstitutionen skyddar icke-troende med en mur mellan kyrkan och staten. Men undviker samtidigt franska statens överdrivna konfessionslöshet. De två största folkliga rörelserna under de senaste två århundradena – slaverimotståndarna under 1800-talet och medborgarrättsrörelsen under 1900-talet – var båda i grund och botten religiösa, de leddes av religiösa människor, fick näring i kyrkorna, rättfärdigades med religiöst språk.

Den sekulära intellektuella eliten trodde att problemet med religion skulle lösa sig självt om det bara fick tillräcklig tid. Det visade sig att de hade fel. Många religiösa fundamentalister tror att problemet med tvivlandet kommer att lösas sig bara de ber (och värre) tillräckligt mycket. Människor i stora delar av världen betalar ett högt pris för sin fanatism. Det fina med den amerikanska lösningen är att den är bra för alla inblandade – för religiösa människor som vill propagera för sin tro, för sekulära människor som vill vara ostörda av Gud, och för samhället som helhet som, om det styrs rätt, kan rymma en mängd olika trossatser. Amerika är ett lysande exempel för hela världen att det inte bara är möjligt att leva i en värld där både Gud och den moderna tidsåldern är närvarande. Det är möjligt att blomstra.

Adrian Wooldridge är redaktionschef i *The Economist*.

Översättning: Martin Peterson

Global kraft.

FOTO: BUDA MENDES/GETTY IMAGES

Unikt sändebud – unikt uppdrag

Genom att tala om mänsklig värdighet står påven i centrum för internationell politik. Franciskus är, precis som sina företrädare, en viktig världsledare.

Av Janne Haaland Matlary

RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

Heliga stolen är en unik aktör i internationella frågor på mer än ett sätt. Ett rättssubjekt jämbördigt med stater, ackrediterad till de flesta stater i världen, med ett lika stort antal ambassader ackrediterade till Heliga stolen i Rom, är det en statsliknande enhet men inte en stat i den normala betydelsen. Denna aktör är unik eftersom dess historia är unik; påvens och katolska kyrkans säte, under århundraden både det andliga och världsliga maktcentrumet i Europa.

Nuförtiden är dess makt rent andlig, men dess mandat är inte mindre imponerande för det; kyrkan som Kristus grundade med Petrus som den förste påven fortsätter sin mission. För de troende berättar kyrkan sanningen om människan och hennes frälsning; för dem som inte tror spelar påven och hans utrikesrepresentation en viktig roll i den internationella politiken som ett moraliskt rättesnöre för den pragmatiska maktpolitiken. För dem som inte alls samtycker med vad påven säger på den internationella arenan är hans bidrag icke desto mindre ett tydligt moraliskt sådant i en värld där den sortens röster är ovanliga.

Kyrkans och påvens mandat är till sin själva natur ytterst kontroversiell. För det första hävdar man att det finns en moralisk sanning om människolivet och den mänskliga etiken, som i sin tur skall visa vägen för politiken. För det andra hävdar man att den fulla sanningen om människan som person går att finna i Kristi mysterium, och bara där. För icke-troende dårskap; och en orsak till bestörtning i en tidsålder som ifrågasätter själva begreppen sanning och mänsklig natur. Aldrig har väl politiken tyckts ha en mindre säker moralisk ställning än idag. Och slutligen, påven och hans styre är inte demokratiskt valda. Hur kan denna enhet som kallas Heliga stolen vara en international aktör med betydande inflytande i vår tid?

Fred är för katoliker inte bara frånvaro av krig – på samma sätt som det knappast kan vara för någon – utan det är den *rättvisa* freden; en fred som genomsyrar ett helt samhälle, byggd på en rättvis fördelning av varor, ett rättvist samhällsliv där mänskliga rättigheter respekteras och en rättsskipning som kan avslöja sanningen om grymheter som inträffat. Grunden för påvens gärningar och uttalanden i internationella frågor är alltid moraliska och etiska överväganden av vad som är rätt och i överensstämmelse med den mänskliga värdigheten

Heliga stolen var en international aktör *före* det att staterna i det westfaliska systemet bildades, då den var katolska kyrkans säte och påvens regering. Den berömda romerska *kurian* betyder helt enkelt *hov* – påvens hov. Idag finns det nio departement i denna regering, kallade dikasterier, och elva påvliga råd, som består av experter – präster och lekmän – från hela världen. Statssekretariatet är kärnan i kurian och delas in i två sektioner; en av dem är "sektionen för förbindelser med stater" – vilken motsvarar ett UD. Heliga stolens diplomatiska akademi, som vanligtvis helt enkelt kallas *L'Accademia*, anses som den mest framstående skolan i världen för diplomater. Dit ansöker man inte, man kallas att gå med. Det är ett välkänt faktum bland yrkesdiplomater att Heliga stolen kanske har de bästa utövarna i detta uråldriga hantverk, vilket inte är förvånande med tanke på denna institutions långa historia. Stora delar av den moderna diplomatin utvecklades av just dessa diplomater för flera hundra år sedan.

Det råder vanligtvis stor förvirring angående begreppen Vatikanen och Heliga stolen. Vatikanen syftar på det fysiska territoriet –

1 045 meter långt, 850 meter brett – där Heliga stolen är belägen i Rom, resultatet av Lateranpakten från 1929 med den italienska staten. Vatikanstatsstaten har bara runt 500 invånare och är alltså inte mycket till aktör i internationella frågor. Vid en FN-konferens 1994 talade den före detta norska statsministern Gro Harlem Brundtland om "staten utan naturliga invånare". Heliga stolens vedersakare talar därför vanligen om Vatikanen i stället för Heliga stolen och gör gällande att en liten markplätt med bara 500 invånare inte borde ha någon roll i den internationella politiken. Det är dock inte Vatikanen som är den internationella aktör som erkänns av de flesta staterna i världen som deras jämlike, utan Heliga stolen.

Heliga stolen – "Saint-Siège", "Santa Sede" – är den katolska kyrkans regering, den är erkänd som rättssubjekt i internationell lagstiftning. Det är alltså Heliga stolen som mottar och sänder ut ambassadörer, inte Vatikanen. Den representerar runt 1,2 miljarder katoliker världen över, och är som sådan den enda återstående aktören som inte representerar ett territorium, utan en religion. Den funktionella representationen i den internationella politiken försvann givetvis med det westfaliska statssystemet, kodifierat i fredsbestämmelserna från Westfalen 1648 som stipulerade att suveränitet är förbundet med territorium. Heliga stolen står för fortsättningen av den funktionella representationen, den korsar alla territorialgränser i sin roll som det enda ombudet för katoliker och för "alla människor av god vilja".

"En påves uttalanden tas naturligtvis emot på olika sätt av katoliker och icke-katoliker. Ur ett politiskt perspektiv är det dock icke-katolikerna som är intressantast."

Det är förstärkt att en sådan aktör blir både missförstådd och avfärdad i en värld där inte bara territorialstater dominerar fullständigt, utan där religiösa och andliga värderingar verkar förlora inflytande. Heliga stolen är dock långtifrån marginaliserad; tvärtom har vi väl sällan sett så mycket medial uppmärksamhet för en påve och ett så stort intresse för hans uttalanden. Det finns alltså en förtjusande paradox i det

faktum att å ena sidan verkar Heliga stolen och allt den står för föråldrad och irrelevant, men samtidigt finns det ett enormt intresse för en aktör i centrum för den internationella politiken som talar om mänsklig värdighet och människans villkor som någonting av väsentlig betydelse i politiken. Franciskus är, precis som sina förtärdare, en viktig världsledare.

Om man letar efter "nationella intressen" av traditionell sort hittar man inga. Heliga stolen har ingen ekonomisk eller militär kapacitet, inga egenintressen, trots att den har synpunkter på båda dessa sakfrågor. Men den har inga exportintressen som måste främjas eller militära allianser som måste bevaras. På så sätt är Heliga stolen unik, eftersom den inte behöver ge akt på de sedvanliga konsekvenserna för kontroversiella ställningstaganden. Det finns naturligtvis gott om både stora och små makter som försöker utöva påverkan på Heliga stolen och starka påtryckningar är inte ovanliga. Men det intressanta faktumet är att man inte behöver ge efter för påtryckningar. Konsekvenserna av att inte ge efter är inte ödesdigra. Det kan förekomma angrepp i medierna, kritik och marginaliseringsförsök, men det finns *ingen annan aktör som har någon makt över Heliga stolen*.

Heliga stolens *intressen* skiljer sig från de konventionella nationella intressen som en stat har som i första hand måste ta vara på sina militära och ekonomiska intressen innan den kan övergå till mer vardagliga utmaningar och värdefrågor. Heliga stolens

>>

maktmedel skiljer sig också från vanliga staters; ingen militär eller ekonomisk makt överhuvudtaget, endast moralisk auktoritet. Stalins berömda fråga "Hur många divisioner har påven?" hade en tydligt nedlåtande ton, men det visade sig att Stalin hade fel då, och han skulle ha haft ännu mer fel idag. Johannes Paulus II hade exempelvis ansenlig realpolitisk makt, så till den grad att den sovjetiska politbyrån planerade ett attentat mot honom under det första året av hans ämbetsperiod, något som Michail Gorbatsjov senare bekräftade. Ett hemligstämplat dokument från det sovjetiska kommunistpartiets centralkommitté, daterat den 13 november 1979, beordrade KGB att överväga "avgörande åtgärder", enligt hans levnadstecknare George Weigel.

En påves uttalanden tas naturligtvis emot på olika sätt av katoliker och icke-katoliker. Ur ett politiskt perspektiv är det dock icke-katolikerna som är intressantast. Medan Heliga stolen och påven agerar utifrån sitt bestämda mandat och *raison d'être*, alltså kristendomen, är deras politiska uttalanden och handlingar avsedda för alla människor av "god vilja", oberoende av tro. Många kommer givetvis att bestrida de kristnas övertygelse att det inte råder någon motsättning mellan kristen etik och de moraliska principer som borde vägleda den internationella politiken, men detta är en oviktig fråga så länge som dessa principer godtas.

Min poäng är helt enkelt att påven talar till alla, oberoende av tro, och att hans argument måste bedömas objektivt. Den hävd som kallas "naturrett" säger helt enkelt att vi alla för det mesta kan särskilja mellan vad som är rätt och fel, och att man inte behöver vara kristen för att kunna göra det. De etiska principer som styr Heliga stolens och påvens politiska arbete, sammanfattade nedan, är just sådana naturrettsprinciper.

Heliga stolen och påven arbetar enligt en annan logik än den intressebaserade, och har andra mål. Dessa härstammar natur-

ligtvis från kristendomen; från kyrkans mandat. Sett ur sekulär synvinkel har man här att göra med en aktör – påven och hans regering,

Heliga stolen – som agerar utifrån ett mandat som de hävdar kommer från Kristus själv, och som rymmer sanningen om människan, om vad det innebär att vara människa, om människans rättigheter och plikter; och uttryckligen, om *förhållandet mellan människan och staten*. Människans förhållande till Gud är teologins område, medan människans förhållande till samhället och staten tillhör området som tekniskt sett är känt som kyrkans "sociallära".

Den innebär en tillämpning av den kristna etiken på politiska realiteter, utvecklad under de senaste hundra åren eller så i ett antal påvliga skrifter, kända som encyklika. Socialläran bildar grunden för de ställningstaganden som Heliga stolen gör ifråga om olika internationella problem och den är i högsta grad praktisk, även om den är rik på djupa analyser. Det är Påvliga rådet för rättvisa och fred i Vatikanen och Samhällsvetenskapliga akademien, där jag är medlem, som har i uppdrag att arbeta med socialläran, på att utveckla den och tillämpa den på nya områden.

Socialläran har på sätt och vis alltid funnits, som de sociala och politiska konsekvenserna av kristendomen. "Företrädesrätten för de fattiga", till exempel, ett uttalande om Heliga stolens politiska engagemang, går tillbaka till Kristus själv; född fattig valde han sina

lärlingar bland de fattiga och gjorde uttalanden som påminde dem om att de fattiga alltid kommer att finnas bland dem, behöva deras omsorg. Bergspredikan är inte lätt att bortse från.

Socialläran hänvisar till den samling påvliga encyklikor som kom som svar på den viktigaste politiska frågan på 1800- och 1900-talen, som inleddes med debatten om arbetarnas rättigheter på 1880-talet. Det är varken möjligt eller nödvändigt att göra en fullständig översikt över socialläran här; det räcker med att säga att människans värdighet – människan som ett material men också primärt en andlig varelse – står i centrum för principerna. De härstammar alla från denna värdighet och kräver att personen är fri från inblandning och förtryck från staten, att han är fri att bilda familj, vilket är det grundläggande element i samhället och den plats där människor lär sig att älska och blir älskade för den de är.

Staten har skyldigheter gentemot medborgaren, och bland dessa återfinns den mycket starka tonvikten på skyldigheten att tillhandahålla arbete och sociala förmåner om det inte finns något arbete. Staten skall agera för att stödja sina medborgare när de behöver det, men inte lägga sig i deras liv eller deras familjer, kyrkor eller andra "naturliga" förbindelser – detta kallas *subsidiaritetsprincipen*. Den sortens välfärdsstat som man föreställer sig är inte ett socialistiskt mönstersamhälle. Subsidiaritetsprincipen skall dock balanseras mot *solidaritetsprincipen*, som innebär en radikal solidaritet med de fattiga och tredje världen.

*"Heliga stolens
diplomatiska akademi, som
vanligtvis helt enkelt kallas
L'Accademia, anses som den
mest framstående skolan
i världen för diplomater.
Dit ansöker man inte, man
kallas att gå med."*

Att använda de mänskliga rättigheterna har blivit ett viktigt inslag i det sätt på vilket Heliga stolen definierar politiska grundtankar, och deklarationen om de mänskliga rättigheterna från 1948 sammanfattar de viktigaste punkterna i socialläran; rätten till liv, till frihet, till personlig säkerhet, till att bilda familj och uppfostra sina barn, till religiös frihet, till arbete, till en rättvis lön som man kan försörja en familj på, till att bilda fackföreningar, till att vara politiskt aktiv och till att välja sitt styrelse-

skick; till rättssäkerhet och rättvisa rättegångar och så vidare.

Heliga stolen har i själva verket blivit en viktig främjare av mänskliga rättigheter – vilket också är logiskt med tanke på att den mänskliga naturen är den samma överallt, precis som den mänskliga värdigheten. De mänskliga rättigheterna i sig är alltså opolitiska, förpolitiska och oföränderliga – universella, oberoende av gränser och makter.

Ändå antogs de mänskliga rättigheterna av kyrkan 1963. När den nyligen helgonförklarade Johannes XXIII:s berömda encyklika *Pacem in terris* publicerades det året var det internationella läget mycket allvarligt; Kubakrisen, som nästan hade fört världen till kärnvapenkrig, hade just blåst över, kalla kriget var som kallast och på grund av kärnvapnen såg det ut som att ett eventuellt krig mellan stater skulle leda till jordens undergång.

Denna viktiga encyklika är ett bra exempel på vad socialläran innebär. Den definierar fred som det perfekta metafysiska tillståndet för människan, det vill säga när alla mänskliga rättigheter har blivit infriade men också när det råder rätt sorts förhållande mellan människan och hennes skapare. I det inledande stycket läser vi: "Fred på jorden ... kan aldrig etableras, aldrig garanteras, på något annat sätt än genom en omsorgsfull efterlevnad av den gudomligt etablerade ordningen" (stycke 1). "Ordning i universum", skapat av

RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

Gud, leder till möjligheten till ordning inom människan eftersom Guds avbild finns i människan, och således till ordning i samhället. Denna ordning kan man dock lära känna genom naturlagen och förnuftet, "som finns inskrivet i människans hjärta".

"Ordningen som borde råda bland människor" förutsätter att man erkänner en grundläggande princip: "att varje enskild människa verkligen är en person. Hon har en natur som är utrustad med intelligens och fri vilja. Som sådan har hon rättigheter och förpliktelser, som tillsammans följer som en direkt konsekvens av hennes natur. Dessa rättigheter och förpliktelser är universella och ocränkbara, och följaktligen fullständigt omistliga" (stycke 9).

Rättighetsprincipen härstammar från människans natur, som är rationell och moralisk. Detta är den klassiska läran om naturlagen, tillämpad på den moderna föreställningen om mänskliga rättigheter. Människan kan diskutera etik när hennes samvete är rätt ordnat. Följaktligen ser vi att begreppet ordning är en nödvändig förutsättning för begreppet mänskliga rättigheter. Rättigheterna är inte skapade av människan, utan naturliga, men det naturliga är skapat av Gud.

Ett rättvist samhälle måste grundas på en sann ordning, det vill säga den naturliga ordningen i människan, inte bara på sanningen, utan också på rättvisa, människokärlek och frihet. "Det finns inget mänskligt i ett samhälle som svetsas samman av tvång" (stycke 34). Följaktligen kan stabiliteten i en diktatur aldrig karakteriseras som fred, det kan inte heller stabilitet i en värld som utgörs av stater som inte respekterar mänskliga fri- och rättigheter.

Rättvisa fordrar förverkligande av både rättigheter och förpliktelser, och eftersom människan är rationell (etiskt förmögen) och social, bör dessa samarbeta så att de kan hjälpa varandra. Detta är verkligen lättare sagt än gjort:

"Det mänskliga samhället kräver att människor vägleds av rättvisa, respekterar andras rättigheter och gör sin plikt. Det kräver, också, att de är besjälade av en sådan kärlek att de kommer att känna andras behov som sina egna, och förmå dem att dela med sig av sina ägodelar med andra ... vi måste se på det mänskliga samhället som i första hand en *andlig* verklighet ..." (stycke 35, 36; min kursivering).

Påven är inte en "vanlig" utrikespolitisk maktbärare. Han är präst, inte politiker, trots alla politiska slutsatser i evangelium. Med Kristus som förebild går påven inte in i den sekulära härskarens roll utan håller sig till budskapet som går att utläsa i evangelium. Påvens ansträngningar att främja mänskliga rättigheter och den rättvisa freden kommer av hans prästerliga ansvar, och Franciskus har valt en mer aktiv roll i denna strävan än någon annan påve före honom. Oaktat påvens och Heliga stolens unika ställning finns det här några *allmänna* implikationer för teorin om de internationella relationerna; att *små aktörer* kan spela en stor roll, att *offentlig diplomati* och *mjuk makt* kan spela en stor roll och att *legitimitet* och *övertygelse* är centrala variabler för att utöva inflytande i den moderna politiken.

Johannes XXIII säger att bara ett samhälle som bygger på sanningen, det vill säga på människans naturliga rättigheter och skyldigheter, är ett riktigt samhälle. I linje med det klassiska politiska tänkandet understryker han, som sagt, att bara ett rättvist samhälle

är ett riktigt samhälle: "Ett mänskligt samhälle som bygger på förhållanden som har med *tvång* att göra måste anses som *omänskligt*" (stycke 24, min kursivering) och fortsätter: "det mänskliga samhället är sammanbundet av frihet, det vill säga ... i samklang med värdigheten hos dess medborgare, som accepterar ansvaret för sina handlingar, just för att de till sin natur är rationella varelser" (stycke 25). Detta är mycket otvetydiga och starka ord: repressiva regimer är illegitima. När *Pacem in terris* skrevs fanns det många sådana stater, precis som idag – på den tiden kommunistiska diktaturer, idag diktaturer, teokratier och andra sorters totalitära stater.

När Franciskus tillträdde fortsatte han det starka engagemang i politiken som särskilt Johannes Paulus II hade utvecklat. Franciskus – den förste icke-europeiska påven, liksom den förste jesuiten – är särskilt engagerad i sociala frågor om ekonomiska orättvisor och en stark kritiker av den moderna kapitalismen i den mån att pengar blir målet och inte medlet.

Han fortsätter alltså traditionen av intresse för socialläran i radikal mening. Han har också sett till att Heliga stolen på nytt fått en roll inom diplomatin i Mellanöstern under sitt besök där 2014. Det är för tidigt att säga om Franciskus kommer att bli en "resande påve" som Johannes Paulus II, men han är helt klart mycket aktiv på den internationella scenen och gör saker efter eget huvud. Dessutom är han något så politiskt inkorrekt som en påve som är populär i medierna.

*"Påvens ansträngningar
att främja mänskliga
rättigheter och den rättvisa
freden kommer av hans
prästerliga ansvar, och
Franciskus har valt en mer
aktiv roll i denna strävan
än någon annan påve före
honom."*

Heliga stolens roll är mycket viktig i internationella frågor, men diplomati är inte dess huvuduppgift, utan snarare en verksamhet som är ett resultat av dess mandat som Kristi ställföreträdare på jorden. Allt den gör i diplomatins värld vilar på denna grund.

Följaktligen mäts inte kyrkans "framsteg" i materiella termer, och den förblir ett "motsägelens tecken" i världen. Dess sekulära diplomati, grundad på naturlagen, är tillgänglig för alla människor med "god vilja" och riktad till alla människor,

men antagandet att naturlagen är någonting vi alla kan resonera om och känna till är beroende av att våra samveten är rätt ordnade.

Den gudomliga ordningen står över den naturliga ordningen. Härav behovet att åtminstone acceptera en aristotelisk syn på människan som den sanna – att vi föds med etiskt förnuft och således är etiska varelser.

Kyrkans framtid kommer att bero på mycket mer än Heliga stolens roll i den internationella diplomatin, men tack vare dess unika diplomatiska status är katolska kyrkan den enda aktören bland religionerna som har en globalt institutionaliserad roll och också ett "högkvarter" i form av en liten statsstat. Den kan sålunda undvika att bli utsatt för påtryckningar och den har en struktur i vilken den bevarar och utvecklar sin lära.

Den var en global kraft innan globaliseringen uppfanns, en tillgång som kan visa sig vara mycket viktig i framtiden.

Janne Haaland Matlary är professor i statsvetenskap vid Oslo universitet.

Översättning: Martin Peterson

Rachid Ghannouchi, ledare för det tunisiska islamistpartiet Ennahda.

FOTO: GODONG/UIG/GETTY IMAGES

De komplexa islamisterna

De islamistiska rörelserna i Mellanöstern uppvisar stora skillnader. I det arabiska uppvaknandet spelade de därför olika roller och hade olika strategier.

Av Benedetta Berti

Att definiera islamism är en särskilt knivig och komplex uppgift. Trots att alla grupper delar en gemensam nämnare – önskan att se sina samhällen ansluta sig till kärnan, det ”fundamentala”, i islam och övertygelsen att det politiska systemet skall utformas av islamiska rättesnören – har olika islamistiska grupper i regionen tydliga prioriteringar och följer olika strategier och olika sorters taktik för att åstadkomma sina mål. Därför vore det ytterst förenklat att tro att det finns en enhetlig regional islamistisk rörelse eller ett starkt koordinerat och centraliserat ”Muslimskt brödraskap för Mellanöstern”. Istället är det viktigt att inse hur komplex och diversifierad ”politisk islam” i Mellanöstern är, liksom skillnaderna mellan olika islamistiska partier – definierat som politiska organisationer beredda att ställa upp i val och överta makten om de blir valda.

På grund av dessa lokala skillnader spelade islamistiska rörelser också olika roller i det arabiska uppvaknandet. I Tunisien, till exempel, hade inte den viktigaste islamistiska rörelsen – Ennahda – någon större makt eller organisatorisk kapacitet förrän efter Zayn al-Abidin Ben Alis regim avsatts. De flesta av gruppens ledare levde i exil, de lokala anhängarna satt antingen i fängelse eller hade gått under jorden på grund av de hårda förföljelser de utsatts för under Ben Ali. Därför spelade inte rörelsen någon framträdande roll i organiserandet av de regimfientliga protesterna. I Egypten var Muslimska brödraskapet inte med bland de ursprungliga

organisatörerna av mobiliseringen inför ”vredens dag” den 25 januari, som i sak drog igång revolutionen, men inom ett par dagar anslöt sig gruppen till protesterna och bidrog i hög grad till att störta president Hosni Mubaraks regim. I resten av regionen – från Jordanien till Syrien och Libyen – spelade islamistiska rörelser en viss roll i de regeringsfientliga protesterna, men de var långtifrån de enda aktörerna som var inblandade i dessa händelser och deras roll och status varierade från land till land.

Trots att de islamistiska rörelserna inte ledde revolutionerna i varken Tunisien eller Egypten är det ändå korrekt att hävda att de inledningsvis drog nytta av att *les anciens régimes* föll. Ennahda vann valet till konstitutionsrådet i oktober 2011 och blev det tongivande politiska partiet i Tunisien, och Muslimska brödraskapet blev största parti i valen till det egyptiska parlamentets underhus i slutet av 2011 och början av 2012 och vann därefter presidentvalet sommaren 2012.

Det finns flera betydelsefulla orsaker till dessa tidiga politiska framsteg, långt utöver föreställningen att ideologin var den huvudsakliga, än mindre den enda, omständigheten som låg bakom att de här grupperna inledningsvis kom till makten. De islamistiska partierna var – särskilt i Egyptens fall – mer välorganiserade än sina sekulära motsvarigheter. De hade redan varit aktiva på lokal nivå genom sitt samhälls- och välgörenhetsarbete. Därför hade rörelser som Muslimska brödraskapet i Egypten både en bättre närvaro på »

plats och en mer sofistikerad organisatorisk strategi på lokal- och gräsrotsnivå. Inte nog med det, deras tidigare inblandning i att tillhandahålla socialvård och lokala hjälpprogram bidrog också till att garantera dem gräsrotsstöd.

I denna mening kan islamisternas uppgång också ses som en sidoeffekt av bristen på sammanhållning och organisation bland deras sekulära motsvarigheter, vilket i sin tur var ett arv från de tidigare auktoritära regimerna, som de facto hade förhindrat utvecklingen av ett politiskt aktivt civilt samhälle och bildandet av en verkligt oberoende politisk opposition.

Dessutom kunde de islamistiska partierna ofta räkna med sitt rykte som ärliga och redbara; man deltog i kampanjen mot korruptionen samtidigt som man sågs som den politiska aktör som hade kompromissat minst med de förutvarande diktaturerna. I detta sammanhang kunde de här grupperna lova att verkligen bryta helt med de gamla auktoritära regimerna.

Till sist – efter årtal av diktatoriskt styre som försökte införa en till stor del icke-representativ och främmande ”sekulär” kultur (här kan Tunisien nämnas som ett exempel) – gjorde störtandet av diktatorerna att befolkningen kunde återföra islam till politiken och anpassa den politiska samhällsdebatten till den allmänt utbredda uppfattningen att det där borde finnas en roll för religionen (vilket givetvis inte är samma sak som att förespråka sharialagstiftning).

För de islamistiska rörelserna präglades den omedelbart postrevolutionära perioden av maktkonsolidering i både Tunisien och Egypten. På samma sätt som den inledande segern inte på något sätt bara hade med dessa gruppers ideologier och religiösa identiteter att göra blev dock partiernas popularitet under fasen efter valen beroende av deras förmåga att hålla sina ursprungliga vallöften och lösa en del av de överhängande sociala, politiska och ekonomiska problem som dessa samhällen stod inför. Med andra ord, väl vid makten har partiernas gärningar i större utsträckning bedömts efter deras förmåga att styra och kompromissa än på grundval av deras religiösa värderingar.

En närmare titt på vad Ennahda och Muslimska brödraskapet lyckats åstadkomma under sin tid vid makten kan tjäna som ett klargörande av de islamistiska partiernas möjliga roll i postrevolutionära samhällen, liksom deras förhållande till demokrati och pluralism. Här måste det återupprepas hur viktigt det är att dekonstruera myten om ”politisk islam” som enhetlig och i stället fokusera på de olika erfarenheterna och vägvalen för både Ennahda i Tunisien och Muslimska brödraskapet i Egypten, och återigen varna för generaliseringar när det gäller islamistiska partier.

Ennahdas styre i Tunisien kan tjäna som exempel för att hjälpa till att avfärda den deterministiska uppfattningen att islamistiska partier måste ses som fullständigt oförmögna att stödja demokratiska reformer och politiska kompromisser och att deras deltagande i valen endast är en tillfällig anpassning för att få makt (paradigmet ”en röst, en person, en gång”).

Tvärtom antyder en analys av Ennahdas tid vid makten ett resultat som, även om det är långtifrån perfekt, ändå bestrider denna omedgörliga bedömning; den uppvisar ett parti som har varit berett

att kompromissa och sträcka ut handen till andra politiska partier, samtidigt som man gick med på att avgå från makten till följd av allmänna påtryckningar. Ett exempel på denna tendens var helt klart det sätt på vilket det islamistiska partiet tog itu med utmaningen att omarbete den tunisiska konstitutionen. Denna utdragna process kulminerade i januari 2014 då en av Mellanösterns mest progressiva konstitutioner antogs. Även om innehållet i den nya tunisiska konstitutionen i sig inte är anmärkningsvärt, så är den process som ledde fram till att den antogs ett viktigt tecken på landets demokratiska utsikter. Omarbetningen av konstitutionen tog nästan två år och krävde både stora kompromisser och långa dialoger mellan alla de viktigaste politiska aktörerna i Tunisien, och Ennahdas främsta bedrift var dess förmåga att ge efter på viktiga punkter som religionens roll i samhället i utbyte mot att nå bred nationell konsensus.

Å andra sidan skulle en analys av Muslimska brödraskapets tid vid makten också kunna bidra till att misskreditera en annan förenkling av verkligheten; nämligen föreställningen att det räcker med att inkluderas i det politiska systemet och integreras för att

detta skall leda till att alla islamistiska partier antar en försonlig och kompromissinriktad hållning (paradigmet ”delaktighet = återhållsamhet”). Här kan erfarenheten från Muslimska brödraskapet hjälpa till att ifrågasätta denna föreställning. I motsats till Ennahda var Muslimska brödraskapet från början mindre politiskt flexibelt samtidigt som man visade prov på oroande centraliseringstendenser, vilket många observatörer i Egypten betecknade som ett ”svepskäl”. I detta sammanhang kan Muslimska brödraskapets sätt att ta itu med utmaningen att omarbete konstitutionen tjäna som ett särskilt passande exempel för att påvisa skillnaderna mellan Egypten och

Tunisien. I motsats till Ennahda försökte Muslimska brödraskapet använda sina imponerande framgångar i det politiska systemet till att kringgå oppositionen och undvika att behöva nå nationell konsensus i fråga om konstitutionen. Trots att 2012 års egyptiska konstitution godkändes i en folkomröstning ledde bristen på nationell dialog och konsensus som låg bakom den till både djup social och politisk polarisering och ökande folkligt missnöje med Muslimska brödraskapets president Muhammad Mursi och hans regering, vilket till slut ledde till Mursis fall sommaren 2013.

Kort sagt, med det faktum att alla islamistiska politiska grupper är intresserade av makt, popularitet och legitimitet i åtanke är det särskilt viktigt att förstå hur varje parti går en balansgång mellan ideologi och pragmatism, och beakta de lokala särdragen för varje islamistisk rörelse samt de inhemska begränsningar under vilka den verkar. Självfallet har olika partier gått olika sorters balansgång mellan religion och politik samt mellan kompromisser och ideologisk renhet.

Följaktligen är det viktigt att undvika att tänka på samexistensen mellan religion och demokrati i deterministiska och nollsummetermer, utan hellre som ett spektrum där man inser de jättelika utmaningar det innebär att bygga pluralistiska samhällen.

Förutom den komplicerade utmaningen i att tillgodose islamistiska partier är ett annat viktigt ämne som är besläktat med förhållandet mellan demokrati och religion hur man handskas med den allt större sekterismen i Mellanöstern efter det arabiska uppvaknandet.

”De islamistiska partierna var – särskilt i Egyptens fall – mer välorganiserade än sina sekulära motsvarigheter. De hade redan varit aktiva på lokal nivå genom sitt samhälls- och välgörenhetsarbete.”

RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

Ökande förutbestämda identiteter och splittringar är vanliga i bräckliga övergångssamhällen, särskilt då staten blir svagare och allt mindre i stånd att tillgodose de grundläggande sociala kontrakten den har med medborgarna. Därför är ökande partikularism och polarisering i de postrevolutionära samhällena i hela MENA (Mellanöstern och Nordafrika)-regionen inte helt överraskande tendenser. Men om man inte tar itu med dem kan allt större samhällelig splittring och intern polarisering underminera den sociala sammanhållningen, den interna stabiliteten och slutligen kan de utgöra otroligt allvarliga hinder för att övergå från diktatur till demokrati och pluralism.

Ökande sekterism och sekteristiska splittringar har varit en särskilt oroande tendens under de senaste åren, med en generell försämring i förhållandet mellan sunni- och shiamuslimer i hela Mellanöstern. När man analyserar denna förment religiösa tendens är det dock viktigt att titta djupare och inte bara förstå förekomsten av förutbestämda splittringar och kontrasterande religiösa identiteter, utan också de politiska och geopolitiska aktiveringsprocesserna bakom sådana identiteter och de långsiktiga följderna av denna dynamik. Med andra ord är det viktigt att ifrågasätta de "kulturella" orsakerna till denna tendens och se på den politiska dynamiken bakom den.

Sekteristiska identiteter och splittringar har funnits i regionen i århundraden, men den nya politiska aktiveringen av dem måste ses som förknippade med den politiska dynamiken och det syriska inbördeskrigets djupa och genomgripande inverkan.

Samtidigt kan den syriska konflikten tjäna som ett särskilt kritiskt exempel för att analysera den komplexa växelverkan mellan religion och politik. Det blodiga inbördeskriget i Syrien brukar vanligtvis i internationella medier beskrivas som en konflikt mellan den sunnimuslimska majoriteten och den alawitiska minoriteten inom Syrien. Men orsakerna bakom fiendskapen är komplexa och mångfasetterade och kan inte förstås genom att enbart titta på förutbestämda sekteristiska identiteter och på den sunnitisk-shiitiska/alawitiska splittringen.

I själva verket handlade de inledande politiska protesterna mot Bashar al-Assad och hans regim inte om sekteristiska krav, utan om ekonomiska och politiska reformer. De var avsedda som ett svar till en auktoritär regim som styrde via undantagslagar, "klientelism" och utbredd korruption; liksom på de växande sociala orättvisorna inom Syrien.

Den syriska revolutionen inleddes i mars 2011 som en fredlig, icke-sekteristisk politisk rörelse och övergången till en militariserad, sekteristisk konflikt underblåstes inte i första hand av förutbestämt blandsekteristiskt hat eller kulturella attityder utan snarare av en medveten politisk strategi från den syriska regimen. Assad svarade på de inledande protesterna genom att använda massivt brutalt våld, han slog ner alla sorters politisk opposition och gjorde ledarna till måltavlor samtidigt som han brännmärkte alla politiska motståndare som "terrorister". Bashar al-Assad sammanfattade sin syn på oppositionen på följande sätt: "Vi slåss mot terrorister [...] 80-90% tillhör al-Qaida. De är inte intresserade av reformer eller politik. Det enda sättet att handskas med dem är att förgöra dem." Samtidigt som man hänvisade till hela oppositionen som "terrorister" beskrev regimen också de Assadfiendliga styrkorna i

sekteristiska ordalag, i ett försök att samla landets största minoriteter mot det "sunnimuslimska hotet".

Detta bidrog i sin tur till polariseringen av konflikten och skapade en ond cirkel av våld och sekterism, där både den syriska regimen och de mer radikala fraktionerna inom oppositionen spelade ut det sekteristiska kortet för att samla sina skaror. Genom att stärka den sekteristiska dynamiken i konflikten drevs Syrien tyvärr långsamt mot en fullfjädrad sekteristisk konflikt, där alla grupper uppfattar den i nollsummetermer och ser sig som att man strider för sin överlevnad, vilket gör konflikten särskilt oreglerlig och blodig. I detta sammanhang gjuter den roll som spelas av de största regionala maktfaktorerna som Saudiarabien och Iran i och med stödet till de Assadfiendliga styrkorna respektive den syriska regimen bara olja på den sekteristiska elden.

Självfallet har inte den ökande sekterismen varit begränsad till Syrien; i länder som Libanon har det skett en skärpning av de interna sekteristiska splittringarna, och Irak lider oerhört av de häpnadsväckande territoriella landvinningar som gjorts av Islamiska staten i

Irak och al-Sham (ISIS) och bildandet av en "islamisk stat", vilket i sin tur har förvärrat Iraks farliga sekteristiska skiljelinjer. Dessutom har den ökande sekterismen i Syrien känts tydligt i hela MENA-regionen, något som blivit en bidragande orsak till den växande radikaliserings.

Denna korta exkurs i ökande sekterism understryker i sin tur omfattningen av utmaningarna framöver, samtidigt som den klargör att i själva kärnan är denna tendens djupt besläktad med en avsiktlig process med politisk manipulation av förutbestämda identiteter snarare än förutbestämda religiösa och kulturella preferenser i sig.

"Även om innehållet i den nya tunisiska konstitutionen i sig inte är anmärkningsvärt så är den process som ledde fram till att den antogs ett viktigt tecken på landets demokratiska utsikter."

Efter de inledande förhoppningarna och entusiasmen beträffande sociala och politiska mobiliseringar i samband med det arabiska uppvaknandet har den postrevolutionära perioden varit extremt komplex och full av ekonomiska, politiska och sociala utmaningar. Övergången från diktatur till demokrati har varit långsam och smärtsam, med både hoppigande framsteg och plågsamma bakslag. Även om det fortfarande är för tidigt för att göra några slutgiltiga bedömningar om Mellanösterns långsiktiga politiska framtid står det på det hela taget klart att instabilitet och osäkerhet råder – åtminstone på kort sikt.

I de revolutionära samhällena, som Tunisien och Egypten, har de politiska deltagarna kämpat för att återuppbygga sina politiska system och ta itu med viktiga frågor som konstitutionella, rättsliga och valreformer, övergångsrätt samt förändringar av säkerhetssektorn. I detta sammanhang har frågan om att jämka samman religionen och demokratiska värderingar stått i centrum för uppmärksamheten i den politiska debatten, med tanke på att det är avgörande att framgångsrikt möta denna utmaning för att omdefiniera styret av det offentliga rummet och den politiska arenan på ett sätt som gynnar pluralism och tolerans. Kort sagt, problem att jämka samman religionen och demokratiska värderingar borde ses som en del av den bredare och komplexa utmaningen efter konflikten – övergång, institutionsbyggande, politiska reformer samt att skapa ett samhälle som anammar pluralism.

Benedetta Berti är fil dr i internationella relationer vid Tel Aviv University.
Översättning: Martin Peterson

Judendomen mellan Sion och Diaspora

Den judiska statens roll i judiskt liv debatteras alltmer. Intressekonflikten mellan judisk nationalism och judisk diaspora kan inte längre undertryckas.

Av Göran Rosenberg

Arthur Koestler publicerade 1954 en provokativ essä, "Judah at the Crossroads" (Juda vid vägskalet), i vilken han hävdade att världens judar stod inför ett slutgiltigt val: antingen bejaka uppfyllelsen av den tusenåriga drömmen om nästa år i Jerusalem och bokstavligen flytta dit, eller att avsäga sig sin judiska tillhörighet helt och hållet och "tillåta sig att socialt och kulturellt smälta samman med sin omgivning". Det här kunde onekligen tyckas vara en magstark rekommendation i en tid när miljoner judar, av vilka många hade gjort sitt bästa för att socialt och kulturellt smälta samman med sin omgivning, likväl ansågs kvalificerade för förintelse. Men i Koestlers ögon hade etablerande av en judisk stat i Palestina radikalt förändrat den historiska spelplanen. För första gången sedan det andra templets förstörelse år 70 fanns nu den högst konkreta möjligheten för judarna att överge Förskingringen för Sion, och praktiskt taget övernatt övergick sionismen från att vara en judisk minoritetsrörelse, ofta kritiserad och ifrågasatt, till en helt central faktor i efterkrigstidens judiska liv. Vad Koestler formulerade var den till synes logiska konsekvensen av detta. Om återvändandet till Jerusalem inte bara var en historisk möjlighet utan också ett judiskt ideal, vad var naturligare än att idealet med tiden förverkligades och livet

i diasporan avvecklades och judarna blev ett folk som alla andra.

Naturligtvis var Koestlers förslag helt orealistiskt, för att inte säga otillständigt, därtill baserat på en total brist på respekt för två tusen år av judiskt liv, men det var en brist som han delade med den statsbärande sionismen. Den ideologiska grundvalen för staten Israel var judarnas återvändande till Sion, *the ingathering of the exiles*. Med instiftandet av lagen om återvändande, *The Law of Return* (hebreiska, *Chok HaSchvut*), öppnade Israel dörren för var och en som kunde dokumentera sin judiska härstamning (vilket innebar att en jude från varsomhelst i världen hade större rätt att "återvända" till Israel än en palestinier som just fördrivits därifrån). Den underliggande målsättningen var att transformera judarna till ett homogent kollektiv av nationella medborgare och därmed göra slut på två tusen år av diasporaliv. Denna "nationalisering" av judendomen utgick mer eller mindre outtalat från att alla judar med tiden antingen skulle bli medborgare i den nya staten eller börja betrakta sig själva som israeler i exil. Deras förhållande till Israel skulle därmed komma att påminna om förhållandet mellan exilgreker eller exilpolacker eller exilturkar till sina respektive hemländer; inte längre en komplex och diffus religiös-kulturell diaspora utan en tydligt definierad etnisk-kulturell gemenskap.

»

RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

Klagomuren i Jerusalem.

FOTO: GIL AZOURI/GETTY IMAGES

I alla händelser var detta en lösning som förespeglade en "normalisering" av den judiska existensen. Bara i en judisk stat skulle den Herzlska utopins löften om en slutgiltig lösning på "judeproblemet" kunna uppfyllas. För judar som likväl föredrog livet i diasporan framför livet i den judiska staten, ja som rentav ansåg att deras judiska värderingar kom i konflikt med värderingar byggda på en etnisk-nationell tillhörighet, att den judiska etiken var viktigare för dem än den judiska etniciteten, hade den tilltagande nationaliseringen av judenheten mera problematisk innebörd.

Först och främst har med tiden uppstått en svårfrånkomlig rivalitet mellan divergerande uppfattningar om vad det innebär att vara jude. Den judiska statens en gång odiskutabla roll i efterkrigstidens judiska liv har med åren kommit att bli föremål för ökad diskussion. Intressekonflikten mellan en alltmer självsväldig judisk nationalism å ena sidan och en alltmer självständig judisk diaspora å den andra kan inte längre undertryckas. Den kommer nu allt tydligare till uttryck inom såväl den politiska som religiösa sfären, såväl inom som utanför Israel. Den judiska statens nationella religiösa institutioner gör exempelvis anspråk på rätten att definiera vem som är jude eller inte. Den judiska staten som helhet gör dessutom och närmast per definition anspråk på att representera judenheten som helhet och inte enbart judarna i staten Israel, vilket är en position som blir allt svårare att upprätthålla inför de djupa interna och externa spänningar som skapats kring centrala israeliska beslut och handlingar, några av dem med bäring på själva grundfrågan – vad menas med en judisk stat.

Risken för en spricka mellan Sion och Diaspora har länge varit uppenbar. En stat är en stat, med sin egen agenda och sina egna intressen och sitt eget ansvar, i första hand gentemot sina egna väljare och skattebetalare, inte gentemot människor och samfund utanför dess egen jurisdiktion. Sålunda har nationaliseringen av judendomen – eller judenheten om man så vill – visat sig vara en irrväg ut ur judiska dilemman. Istället har den avsevärt ökat spännvidden mellan en judisk självbild och en annan, och därmed mellan skilda "judiska" identiteter och intressen. Många av de frågor som en gång var förbundna med det "judiska problemet" har försvunnit, liksom svaren. Den till synes oundvikliga anklagelsen – och ibland självföreläggelsen – om dubbla lojaliteter till exempel var intimt förbunden med nationalstatens framväxt och idén om det nationella medborgarskapet och därmed med kravet att judarna nu måste välja samhörighet, antingen med den judiska gemenskapen eller den nationella. Det var ett krav som enbart kunde uppstå och formuleras i en etnisk-nationell kontext, inte i en kulturell-religiös.

Vilka specifika judiska lojaliteter det än ansågs finnas; till judar i andra nationer, till en annan historia, till andra myter och traditioner, till andra platser, till en annan Gud, till andra värden, blev de alla snart en källa till motvilja, hat och självtvivel. Anklagelsen om dubbla lojaliteterna blev en historisk fälla. Hur mycket än judarna försökte bevisa sin odelade lojalitet, kunde de fortfarande pekas ut som ogräset i den nationella trädgården, som ett främmande och skadligt virus i den nationella folkstammen, som bärare av raslig orenhet, nationell opålitlighet och undergrävande kosmopolitism. För Arthur Koestler, och många sionister med honom, fick frågan

om dubbla lojaliteter en ny aktualitet i och med upprättande av en judisk stat, med den skillnaden att det nu fanns ett slutgiltigt val att göra, vilket i sinom tid skulle lösa problemet med de dubbla lojaliteterna.

Sedan dess har Europa utvecklats till en kontinent av migrationer och migranter med allt fler invånare i öppen och ohämmad förbindelse med andra nationer, religioner och kulturer. Judarna är inte längre *the only show in town*. Det finns förvisso ett tillstånd som möjligen kan benämnas dubbla eller rentav flerdubbla lojaliteter, men det är idag ett tillstånd som kännetecknar ett flertal folk och individer, inte bara judarna. Därmed fogas denna del av "det judiska problemet" in i ett vidare mönster av försvagade lojaliteter i ett globaliserat "post-nationellt" samhälle.

Till detta kommer att diasporans judar högtidligen struntat i Artur Koestlers vägval och upptäckt att det finns många svar på frågan vad det innebär att vara jude. Man kan naturligtvis se detta som ett uttryck för en välgörande pluralisering av judiskt liv, men det har samtidigt skapat en växande spännvidd mellan en judisk livsform och en annan, ofta till den grad att det är praktiskt taget omöjligt att finna något som förenar dem.

Nationaliseringen av den judiska existensen i staten Israel har naturligtvis påverkat judiskt liv överallt och medfört en påtaglig

etnifiering av de diasporiska judarnas identitet och självbild. Enkäter gjorda i ett flertal västeuropeiska länder liksom i USA visar att allt fler judar väljer att definiera sig i etniska termer, mera sammanbundna av ett gemensamt ursprung och ett gemensamt förflutet än av gemensamma trossatser, värderingar och livsformer. Detta har fått till följd att judiskheten, eller judendomen om man så vill, fått en alltmer eklektisk karaktär. Judiskhet kan numera ta sig snart sagt vilka former som helst och inkorporera snart sagt vilka element som helst från ett växande smörgåsbord av mer eller mindre judiska

rätter, vilket har lett till en mångfald av judiska livsstilar och traditioner som förmodligen överskrider alla tidigare historiska gränser.

Till en del kan denna judiska renässans, om man så vill, förklaras av ett mera allmänt sökande efter identitet och tillhörighet i vår tid. Ur det perspektivet kan judar rentav uppfattas som lyckligt lottade, med ett historiskt arv att förvalta, en obruten tradition att knyta an till, en kulturell gemenskap att utforska. Den överraskande återuppväckelsen av jiddisk musik, litteratur och teater, också i länder i med få eller inga judar, ofta med ett dominerande inslag av icke-judar, visar om inte annat att detta är en judiskhet av ett nytt slag.

Den hittills mest dramatiska effekten av den judiska existensens "nationalisering" är framväxten av en otyglad nationell-messiansk strömning inom judendomen, präglad av föreställningen att återerövrandet och bebyggandet av landet Israel, inklusive dess bibliska kärnområden, Samarien och Judeen (dvs det som idag är Västbanken), har gudomlig sanktion. Potentialen för messianska strömningar har alltid funnits inom judendomen och vid några tillfällen också lett till utbrott av messiansk extas, men under nästan två tusen år balanserades den messianska impulsen av starka interna och externa krafter. Den nu fortgående sammansmältningen av sekulär judisk makt med kompromisslös religiös och nationell messianism, har fört de interna konflikterna och spänningarna inom

"Den underliggande målsättningen var att transformera judarna till ett homogent kollektiv av nationella medborgare och därmed göra slut på två tusen år av diasporaliv."

RELIGION I DET 21:ÅRHUNDRADET

judendomen till en brytningspunkt. Här handlar det inte om godartade konflikter och motsättningar rörande tolkningar av den judiska traditionen utan ett regelrätt krig om grundläggande principer och värderingar, ett krig som paradoxalt utlösts och förvärrats av den nationalisering av den judiska existensen som var ämnad att göra slut på det judiska dilemmat.

Det judiska dilemmat i vår tid berör helt uppenbart inte bara en enskild nation utan någonting större – kanske rentav en liten men distinkt civilisation (Shmuel Eisenstadt) ställd inför ungefär samma utmaningar som för två hundra år sedan som var den tid då det judiska gettots murar raserades och de yttre villkoren för den judiska existensen radikalt förändrades. Med den avgörande skillnaden att den länge närda drömmen om det allt förlösande återvändandet till Jerusalem nu har förverkligats och i grundläggande avseenden förblivit en dröm. Konflikten mellan israeler och palestinier måste i sista hand vara en fråga för den judiska nationalstaten, med diasporans judar som ängsliga men maktlösa åskådare.

Detta betyder inte nödvändigtvis att möjligheten står öppen för världens icke-israeliska judar att diskret smälta in i en växande postnationell mosaik av etniska och kulturella pusselbitar. För det första är den judiska existensen inte enbart av etnisk eller kulturell karaktär och för det andra är det fullt möjligt att de oskrivna tabun mot offentlig antisemitism som etablerades efter Auschwitz är på väg att lösas upp och att vi åter kan få se offentliga manifestationer av djupt ingrodda antijudiska sentiment, denna gång föräddiskt länkade till den israelisk-palestinska konflikten. Detta riskerar i sin tur att driva diasporans judar mot starkare nationalistiska positioner och hårdnande försvarsattityder gentemot omvärlden (inte minst gentemot Europas muslimer).

I euforin efter järnridåns fall 1989 publicerade den fransk-judiska historikern Diana Pinto en uppmärksammas essä i vilken hon argumenterade för att judarnas historiskt komplexa identitet, deras säregna förening av religion, nation, kultur och etnicitet, deras tradition av "multipla lojaliteter" skulle kunna ses som element i just det slags identiteter som ett demokratiskt och pluralistiskt Europa måste fostra och bygga på.

Vad man än kan säga om en sådan judisk diasporaidentitet och det specifikt judiska i den, så skiljer den sig onekligen från den nationella identitet som den judiska staten uppfordrar till. I alla händelser är det svårt att se hur diasporisk-judiska ideal om etnisk-kulturell pluralism och gränsöverskridande lojaliteter kan förenas med "sionistiska" statsbyggarideal baserade på en formell gränsdragning mellan judiskt och icke-judiskt.

Den inomjudiska konflikten mellan Sion och Diaspora befinner sig förmodligen bara i sin linda. I en nyutkommen bok med den rättframma titeln *At Home in Exile. Why Diaspora Is Good for the Jews* oroar sig den välkände judisk-amerikanske författaren och essäisten Alan Wolfe för ökningen av etnisk partikularism, messiansk sionism och religiös nationalism i den judiska staten. I synnerhet oroas han av amerikanska judars okritiska identifikation med Israels politik och handlingar, och därmed flykten från mera etiska och universalistiska tolkningar av den judiska traditionen: "I en värld i vilken nationalstater huvudsakligen är inriktade på att skydda sina egna,

förblir diasporan den plats där en mera universalistisk judendom bäst kan utvecklas och blomstra. När judendomen befinner sig i samspel med andra kulturer blir den mera komplex och vital. Den judiska religionen, långt från att upplösas i meningslös synkretism, kommer istället att berikas."

Likväl tycks det som om den pluralistiska, liberala, universalistiska, rentav sekulära judendom som Wolfe föreställer sig tills vidare är en judendom som mindre baserar sig på kunskap om och affinitet med judiska texter, traditioner och tänkesätt och mer på generella föreställningar om det judiska som bärare av ett specifikt judiskt etos; "att göra världen till en något bättre plats", *to make the world a slightly better place*.

Den brittisk-judiske filosofen Brian Klug försöker i en fin liten essä (*Offence, the Jewish Case*) härleda detta specifikt judiska etos till ett djupt rotat kritiskt förhållningssätt till världen, baserat på en fortlevande tradition av kritiska läsningar av kritiska läsningar, av kritiska texter om kritiska texter, av ett ständigt ifrågasättande av sakernas tillstånd, av en aldrig sinande strävan mot universell rättvisa. Judendomens etos är de bibliska profeternas; kampen mot falska gudar, kampen för alla människors lika värde, kampen för

rättvisa åt änkan, den fattige och den föräldralöse. Judendomens etos är att vara obekväm; "de hebreiska profeterna var obekväma, att skapa dålig stämning var deras affärsidé. De stötte sig medvetet med både härskare och vanligt folk och gjorde dem alla illa till mods."

Klugs avsikt är att legitimera rätten, ja närmast skyldigheten, för judar att göra också andra judar illa till mods, i synnerhet judar som kräver att judar ska stödja en specifik stat. Brian Klugs judendom är en ikonoklastisk judendom, byggd på en djupt rotad skyldighet att överskrida gränser. "Om det är något judar alltid måste stöd-

ja så är det rättvisa, inte en stat, i synnerhet inte en stat som dekorerar sig med namnet 'Israel'", i varje fall inte om 'Israel' är ett namn som förpliktar till våltandet av avgudar (eller deras moraliska motsvarigheter) och en strävan efter rättvisa."

Det finns många tecken på att den judiska diasporan på nytt tar sig ton. I USA finns rörelser och tidskrifter som åter intresserar för judendomens etos, som på nytt söker inspiration i dess rika arv av texter och tanketraditioner, som försöker hitta en ny judisk väg mellan Sion och Diaspora.

I Sverige finns sedan över tio år ett europeiskt institut för judiska studier, Paideia (intressedecklaration, jag sitter i styrelsen). Paideias vision är en judisk renässans i Europa baserad på ett förnyat möte hos nya generationer européer, judar som icke-judar med den judiska texttraditionen och därmed den judiska civilisationens historiska fundament.

Vad vi därmed kan förvänta är ett vidgande av gapet mellan den nationella judendomen och den diasporiska. Vilket i sin tur lär betyda att frågorna om judendomens framtid i vår tid knappast lär kunna skiljas från frågan huruvida Sion och Diaspora i längden kommer att ha något som förenar dem, mer än ett gemensamt kulturellt arv, ett gemensamt etniskt ursprung och en inte så gemensam stat.

Göran Rosenberg är författare och journalist.

Kärleken som religion

I väst har kärleken antagit rollen av en ny gud, tillgänglig för alla.
Men kärlek är vad vi känner inför dem som ger oss hopp om
en oförstörbar grund för vårt liv.

Av Simon May

En märklig sak när man idag ställer frågan "Vad är kärlek?" är att många människor känner sig besvärade av att ens försöka definiera kärleken. En kärleksfilosofi är, enligt detta synsätt, en själv motsägelse. För kärleken har med känslor att göra, inte tankar. Den går inte att definiera; eller om den går att definiera så tar själva försöket att göra det död på exakt det vi försöker förstå.

Samtidigt diskuteras kärleken överallt. Vår värld är full av förklaringar till varför och hur vi älskar när det gäller parningsstrategier och utvecklingsmässig lämplighet, eller tillstånd i hjärnan och signalsubstanser, eller anknytningsmönster i barndomen.

Så varför denna inkonsekvens? Varför kan vi knappt sluta diskutera kärleken samtidigt som vi inte gärna vill fråga vad den innebär – definiera den?

Svaret är, som jag ser det, att sedan tiden runt slutet på 1700-talet har kärleken i västvärlden i allt större utsträckning antagit en ny Guds roll. Och, som vi skall se, inte vilken gammal gud som helst – inte, låt oss säga, en av de där egennyttiga, kättjefulla och nyckfulla grekiska gudarna – kärleken är snarare de kristnas Gud upp i dagen, en Gud som älskar på "agape"-vis.

Detta är skälet till varför det ses som acceptabelt, eller i själva verket nödvändigt, att fråga hur man kan få kärleken (vad kärleken än är) att fungera, under vilka omständigheter den misslyckas, vilka samhällseliga eller utvecklingsmässiga mål den kan tänkas ha, huruvida den fungerar bäst inom eller utanför äktenskapet, om kvinnor är bättre på att älska än män, samt vilka terapiformer som bäst främjar den. Men att i grund och botten fråga sig vad kärlek faktiskt innebär, och huruvida förväntningarna vi har på den är rättfärdigade, är för många männi-

skor en fråga för mycket. En fråga som inkräktar på helig mark – särskilt för de öppet icke-religiösa för vilka kärleken har blivit en religion.

För dem som har denna inställning är det självklart att den äkta kärleken måste vara förbehållslös, precis som gudomlig *agape* anses vara – på så sätt att den varken väcks eller försvagas av den andres värde eller kvaliteter; och att det egentligen inte rör sig om kärlek om den inte är bestående, oegennyttig, och man älskar den andre för deras egen skull och trots deras egenart. Den ger "spontan" och är i grund och botten osjälvisk, trots att den är en passion.

I denna anda hävdar Harry Frankfurt, en av få filosofer som nuförtiden skriver om kärlek, i högsta grad konventionellt, att kärleken "i grund och botten består av en osjälvisk omsorg om den älskades välbefinnande och blomstring. Den drivs inte", tillägger han, "av några dolda avsikter utan söker det goda i den älskade [...] för dess egen skull."

En annan uttalat sekulär filosof, Irving Singer, hävdar att den äkta kärleken innebär en opåkallad "värdegåva", som *inte* bara grundas på en "värdering" av den älskades egenskaper. Precis som gudomlig *agape* ger den värde åt andra, utan förbehåll och, i synnerhet, oavsett deras särskilda egenskaper. Singer använder faktiskt denna gåvoföreställning som en norm för att kritisera alla tänkare, såsom Platon och Aristoteles, som hävdar att kärleken i grund och botten är ett svar på värdet som den älskande ser i den älskade.

På nästan exakt samma sätt säger Henri Comte Sponville att "vi älskar inte ett föremål för att det är värdefullt; det är snarare så att vår kärlek skänker värde åt det vi älskar." Ironiskt nog säger han detta i samma andetag som han förklarar att han är "ateist och befriad från Gud" – ironiskt eftersom detta är inte mycket mer än en omformulering av den traditionella kristna distinktionen mellan *eros* och *agape*.

Gudomlig kärlek.

FOTO: MONDADORI PORTFOLIO/GETTY IMAGES

Den här synen på kärleken gör det, inte överraskande, omöjligt att säga varför vi älskar en viss person (eller ett konstverk) snarare än en annan, eller mer allmänt vad det är som väcker kärleken. Som Frankfurt uttrycker det: A älskar B på grund av "hela hennes älskvärda väsen [...] den där oförklarliga egenskapen som jag inte kan beskriva". På liknande sätt avslutar Alexander Nehamas, en annan framstående filosof, en analys av vänskapskärleken genom att med fullständigt gillande citera Montaignes berömda icke-förklaring till varför vi älskar: Om du frågar mig varför jag älskar dig kan jag bara säga "För att det var du, för att det var jag."

Paradoxalt nog har denna föreställning om kärleken som i grund och botten förbehållslös under det senaste århundradet förblivit orubbad, samtidigt som attityderna till kärleksutövandet har blivit betydligt friare. Trots att vi har fått se enorma (och fortfarande oavslutade) omvälvningar inom områden som skilsmässa, preventivmedel, feminism och homosexualitet, har dessa haft en tendens att anta detta förhärskande sätt att se på kärleken hellre än att utveckla nya sätt att se på den.

Med ett avgörande förbehåll: Den romantiska eller äktenskapliga kärleken håller, som jag ser det, obevekligen på att ersättas av föräldrakärleken som det högsta – det heligaste – uttrycket för hur

>>

vi uppfattar kärleken. Det är barnet, snarare än den romantiska älskaren eller maken/makan, som i allt större utsträckning utgör det speciella kärleksföremålet och denna kärlek uppfattas som väsentligen förbehållslös, oegennyttig, oföränderlig och bejakande av den älskade i all sin egenart. Trots att den romantiska kärleken är långtifrån död kommer den inte längre att vara kärlekens yttersta belägg, provostenen för den högsta, friaste, mest förbehållslösa kärleken, utan vilken ens liv inte kan anses som fullständigt eller fulländat. Och i den meningen håller den långa romantiska perioden, som inleddes i slutet av 1700-talet, långsamt på att gå mot sitt slut.

Jag gör ett uppehåll i frågan om hur den mänskliga kärleken kom att ses som vår nya gud, samtidigt som den är utformad efter hur kristendomens Gud ofta sägs älska, och återvänder till frågan: Går kärleken att definiera?

Svaret är att under större delen av de senaste 2 400 åren har nästan ingen tvivlat på att den gör det.

I västvärlden har det i stort sett funnits sex sätt att se på kärleken – och samtliga fanns, på det hela taget, med före Jesus. (Trots att Nya testamentet, som jag ser det, breddar kärlekens spelrum oerhört mycket utvecklar det inte någon ny föreställning om dess *natur*.)

1. Det första sättet att se på kärleken kommer från den hebreiska bibeln, där vi presenteras för tanken att den innebär att finnas till hands för alla andra i vår gemenskap, beroende på deras behov. I Tredje Mosebok 19:18 finner vi budordet att älska vår nästa såsom oss själva, detta är fortfarande kärnan i den västerländska moral-läran.
2. Det andra svaret på frågan "Vad är kärlek?" får vi, återigen, i Gamla testamentet, men också, och ännu mer, hos Platon. Detta är tanken att kärleken innebär längtan efter fulländning, efter det absoluta, efter det högsta goda. För den hebreiska Bibeln är detta högsta goda, så klart, Gud. Som det står i Femte Mosebok: "Och du skall älska Herren, din Gud, av allt ditt hjärta och av all din själ och av all din kraft." Hos Platon läser vi att det högsta goda är den absoluta skönheten, och att kärleken innebär en önskan att i all evighet äga det sköna för att kunna skapa i skönhet. Kärlekens yttersta begär, rapporterar Sokrates i *Gästabudet*, är att befinna sig "i ständig förening" med det sköna eller godas innersta väsen. Att vara förenad med det sköna innersta väsen innebär inte att vara förenad med ett eller annat vackert ting, utan att vara förenad med själva skönheten, med det som är gemensamt för all sköna ting. Denna definitiva verklighet är odödlig och oföränderlig. Och på så sätt blir kärleken, enligt detta sätt att se på den, längtan efter det eviga och det fullständiga. Längtan kan lätt förvandlas till en dödsdrift om kärleken siktar mot stjärnorna och söker fulländning bortom individernas värld – med andra ord, bortom det här livet. Vilket är exakt vad vi ser i 1800-talets *Liebestod*.
3. Den tredje sortens föreställning om kärleken, som vi återigen kan finna uttryckt av Platon, är att kärleken är en jakt på vår unika andra hälft. Här är skälet till varför vi älskar någon inte för att de är vackra eller goda, utan snarare för att vi på något sätt fulländas av eller förenas med dem – en känsla som, ytterst, har att göra med erfarenheten att återvända till ett ursprungligt tillstånd i vilket vi, tillsammans, var hela. Vi hittar denna tanke om en återgång till ett förenat tillstånd i stora delar av den judiska och kristna mysticismen, och också i vår egen tid då Freud beskriver erfarenheten med de älskandes förening och hur gränserna mellan dem smälter som en regression till ett primitivt tillstånd då barnet var förenat med sin moder. Kärleken, säger Freud, "strävar

efter att göra egot och det älskade föremålet till en, att upphäva alla rumsliga gränser mellan dem".

4. En fjärde och mycket annorlunda syn på kärleken är som engagemang för en väldigt speciell persons välbefinnande, en person som vi uppfattar som ett andra jag. Denna syn förknippas med Aristoteles, som kallar den här sortens kärlek "*filia*" (vanligtvis översatt som vänskap), och han ser sådan vänskapskärlek som sann endast mellan två människor som har liknande dygder och personlighetsdrag. Vår vän blir, i så fall, en spegel för oss själva och gör det möjligt för oss att älska och känna oss själva på ett djupare sätt och, mer allmänt, att blomstra.

Den aristoteliska vänskapen består av ömsesidig välvilja – och ses av båda parterna som sådan. Den tar tid att utveckla; två liv och dessas många aktiviteter måste ömsesidigt flätas samman under tillräckligt lång tid för att båda parterna skall kunna lära känna och älska varandras personligheter på djupet samt ha behållning av de gemensamma aktiviteterna. Och eftersom den här sortens vänskap i allt väsentligt är ett etiskt band, varar det bara så länge de goda karaktärsegenskaperna – föremålet för den här sortens kärlek – är stabila och liknande. Aristoteles medger, med andra ord, att kärleken kan avta, att den inte nödvändigtvis varar.

5. Den femte synen på kärleken är att den inte består av någonting annat än sexualdriften som söker tillfredsställelse och fortplantning – med andra ord, att kärleken innebär hur vi idealiserar dem vi åtrår sexuellt, eller som vi ser som lämpliga makar för barnalstring och barnuppfostran, och att ingen frälsning eller andlig förlösning går att få via den. Vi möter inslag av denna syn redan i den grekiske filosofen Epikuros (341–270 f Kr). Vi ser den gång på gång under den västerländska historien, från den romerske poeten Lucretius, en samtida till Julius Caesar som skrev under första århundradet f Kr (99–55 f Kr), till Arthur Schopenhauer på 1800-talet, för vilken den sexuella åtrå till sin själva natur gör oss olyckliga. (För den leder till frustration om den inte tillfredsställs och till leda om den tillfredsställs.) Och vi finner den i olika darwinistiska föreställningar om kärleken i vår tid, som ser kärlekens idealiseringar som centrala för att motivera oss att hitta och behålla rätt partner och göra den nödvändiga ansträngningen för att skydda och uppfostra vår avkomma. Det är faktiskt värt att betona att de evolutionära förklaringarna av kärlekens natur, i sin grundläggande struktur, inte är nya.

Denna filosofiska skola ser ofta kärleken som i grund och botten våldsam, till och med som en sorts krigföring, och att den resulterar i olycka och brist på tillfredsställelse. Kärleken är hänsynslös, manipulativ och lever på inbillning. Kärlekskonsten innebär att njuta av denna primitiva instinkt utan att såras av den. Detta är långt ifrån en andlig resa mot det fulländade, de älskande drivs lätt till egoism, enfald och sadism. Lucretius skrader inte orden:

Vad de har begär till håller de i ett hårt famntag och orsakar kroppen smärta och deras tänder skär ofta in i läpparna och de tillfogar varandra kyssar eftersom deras lust inte är ren och det finns eggelser gömda som driver dem att skada just det ...

[Tolkn. Bertil Cavallin]

Här befinner vi oss uppenbarligen långt från kärleken som ett sökande efter himmelsk skönhet och godhet.

Den ena av dessa fem definitioner av kärleken utesluter dock inte den andra. Man kan se kärleken som ett sökande efter den idealiska skönheten eller godheten, och som vänskap, och som jakten på

RELIGION I DET 21: A ÅRHUNDRADET

en fulländning som hör till en annan värld, och som längtan efter vår andra hälft, och som uttryck för motiven bakom grannkärleken, samt som sexuell åtrå. Dessa relationsformer kan skapa spänningar mellan varandra, men det betyder inte att de inte kan leva sida vid sida i ett förhållande.

Men – för att återvända till mitt inledande tema – det har funnits en sjätte föreställning om kärleken, som vi har de religiösa hävderna, judiska och kristna, att tacka för, och denna har att göra med hur Gud sägs älska. En sådan kärlek är, som Gud själv, per definition villkorslös, oföränderlig, absolut och i stånd att bejaka allt som har med den älskade att göra.

Stora delar av de religiösa hävderna berättar för oss att genom Guds nåd kan detta gudomliga sätt att älska ingjutas i människan, så att hon kan älska som gudarna. Så att den äkta människokärleken utformas efter hur Gud sägs älska oss – en förebild som uttrycktes perfekt av Benedictus XVI i dennes första encyklika där han säger att "Guds sätt att älska blir måttet för människokärleken". Men de religiösa hävderna påstod aldrig att människor kunde älska på detta fulländade sätt utan hjälp från gudomliga krafter. En person som Luther är fullständigt medveten om detta.

Den katastrof som kärleken har drabbats av i väst under i run-
da tal de senaste två århundradena beror på att denna syn på hur Gud älskar i allt större utsträckning kom att tillämpas på den oassisterade människokärleken, särskilt av icke-troende, i takt med att tron på kristendomen har försvagats. Som jag antydde i början av denna essä blev kärleken på så sätt en ny gud. Och dessutom en gud som vi alla anser att vi har tillgång till. Så att en kärlek som är förbehållslös och oföränderlig har kommit att ses inte bara som ett reservat för en handfull helgonlika personer som är privilegierade mottagare av den gudomliga nåden, utan som något som är inom nästan allas makt, om man inte aktivt "gör motstånd mot" den, eller så länge verkligheten eller patologin inte står i vägen.

Medan det kan kosta på att bli en relativt skicklig konstnär eller trädgårdsmästare eller redaktör eller rörmokare eller bankir eller sångare, via stora ansträngningar under lång tid, och dessutom bara för ett fåtal med tillräcklig begåvning, har kärleken allmänt kommit att ses som frälsningens demokratisering som är öppen för alla.

Så om kärleken inte är vad den allmänt tros vara – en sorts gudomlighet i sin egen rätt, en gudomlighet som på något sätt kan förvandla oss människor till gudar (som Martin Luther uttryckte det), vad är den då?

Jag tror att kärleken är någonting helt annat än de sex föreställningar som den västerländska historien har framlagt. Kärleken är, skulle jag vilja hävda, inte i grund och botten inspirerad av det sköna eller det goda eller dygden eller den sexuella dragningskraften utan den är snarare den hänryckning vi känner inför dem som ger oss hopp om en oförstörbar grund för vårt liv, dem som ger oss en stark känsla av att vi har hittat hem i världen – av att vara det jag kallar "ontologiskt rotade". Som jag föreslog i min bok *Love. A History* upplever vi den älskades "blotta närvaro som en grund – eller löftet om en grund – eftersom den verkar vara mottaglig för, känna igen, upprepa, skapa ett starkt ankare för, det vi ser som det mest väsentliga

om oss. Vilket i allra högsta grad omfattar vår härkomst – och de styrkor, sårbarheter, den känslighet och det öde som de begåvat oss med. Och som, långt från att vara rent privata, står under djupt inflytande från förebilder som vi får av våra föräldrar, samhället och vänner.

Om vi alla har ett behov av att älska beror det på att vi alla behöver känna oss hemma i världen; att få rotfäste för vårt liv, här och nu; att ge vår tillvaro soliditet och värde; att fördjupa känslan av att vara; att låta oss uppleva vårt livs verklighet som oförstörbar (trots att vi också accepterar att vårt liv är tillfälligt och kommer att sluta med döden)."

Att kärleken innebär ett löfte om en grund eller rötter betyder inte att den gör oss stillastående. Tvärtom så riktar den in oss mot en framtid som öppnas upp av det löftet. Hemmet som den andre verkar lova oss, världen till vilken deras själva närvaro lockar oss och i förhållande till vilken vi längtar efter att förankra vårt liv, är inte något vi ännu har uppnått. (Om så var fallet skulle vi inte bli så otroligt förälskade i dem.) Och på så sätt är kärleken både djupt omskakande och djupt lugnande; för den för oss bort från vårt liv än så länge bekväma förutsägbarhet mot löftet om ett mer äkta hem långt bortom, och ofta skrämmande bortom, vår nuvarande hemvist. Denna utökning av våra möjligheter för vårt vara är i själva verket det som väcker den märkliga blandning av hänryckning och rädsla som karakteriserar all stor kärlek.

Det är denna egennyttiga hänryckning – att få en glimt i en annan av löftet om att hitta ett hem i världen – som motiverar den största generositeten som vi är i stånd till. Tvärtom den forntida gängse uppfattningen råder det inte nödvändigtvis någon konflikt mellan egennytta och generositet i den äkta kärleken. Egennytan, allt annat än ett oundvikligt narcissistiskt fängelse som gör oss oförmögna att se bortom oss själva, eller att vi kan se bara endast genom den traumatiska insikten att vi kan komma att förlora vår älskade, är i själva verket oundgänglig för att få oss att

se och uppmärksamma den andre – vars tillvaro och blomstring blir avgörande för vår egen, och som på en del sätt känns mer närstående för oss än vi gör för oss själva.

Vi för, tror jag, fel "Guds krig" idag. Dawkins, Hitchens och deras likar utkämpar fortfarande det förra kriget; många, för att inte säga de flesta, av deras argument mot "självbedrägeriet" i att tro på en genomgod, allsmäktig, frälsande, Skapar-Gud har funnits i åtminstone ett århundrade eller två. Båda sidorna i denna dispyt har väl inarbetade ståndpunkter, till vilka inte mycket nytt tillförts under de senaste åren.

Lika viktigt är att kriget i sig ses som legitimt av alla parter i det. Det är godtagbart, till och med hedervärt, att gräla om huruvida Gud finns och huruvida tron på honom är bra eller dålig för människans blomstring.

Men är det nu godtagbart att öppna upp för ovissheten huruvida föräldrar älskar sina barn villkorslöst eller huruvida den äkta kärleken är osjälvisk, varaktig eller bejakar den älskade i all sin egenart? Har vi ännu frågat hur mycket skada kärleken som religion orsakar människans blomstring – och om det inte finns ett mer realistiskt och framgångsrikt sätt att uppfatta denna den största av känslor? Jag antyder att vi knappt har börjat ställa dessa frågor.

Simon May är professor i filosofi vid Kings College London.

Översättning: Martin Peterson

Den brittiske journalisten **Fraser Nelson** följer svensk politik med stort intresse. Han ser ett land som både högern och vänstern kan gilla.

Av **PJ Anders Linder**

”Anders Borg är min hjälte”

Spectator är 186 år gammal och evigt ung. Vecka ut och vecka in gisslar tidskriften sin samtid. Ibland med milt överseende, ibland med värjspetsen doppad i gift. Den fylliga recensionsavdelningen är lika bildande som bildad, skämtteckningarna torra mästestycken och etikettspalten den enda som jag någonsin haft glädje av. I långa perioder har aktiemajoriteten inte ägt Spectator utan bara förvaltat den i väntan på någon med ännu större tålamod och plånbok, men all tidningskris till trots verkar det numera gå riktigt skapligt. Upplagan håller emot väl. En särskild edition ges ut i Australien och man har till och med nått framgångar på nätet. Alltsammans sker i hög grad tack vare den outtröttlige Fraser Nelson, en skotte som kom ombord 2006 och tog över rodret för fem år sedan.

Listan över företrädare förpliktigar. Bland tidigare chefredaktörer finns Margaret Thatchers finansminister Nigel Lawson, hennes briljante biograf Charles Moore och hennes beundrare Boris Johnson (borgmästare i London, snart i ett parlament nära Themsen). Men Fraser Nelson står sig väl i konkurrensen, inte minst som konsekvent förkämp för pressens frihet. Bland alla strängar på hans lyra finns även goda kunskaper i svenska och ett stort intresse för Sverige. Vad tänker han om läget i svensk politik? Och hur ser han på den folkomröstning som ska avgöra framtiden för hans hembygd?

PJ Anders Linder (PJAL): Hur ser den brittiska bilden av Sverige ut nuförtiden?

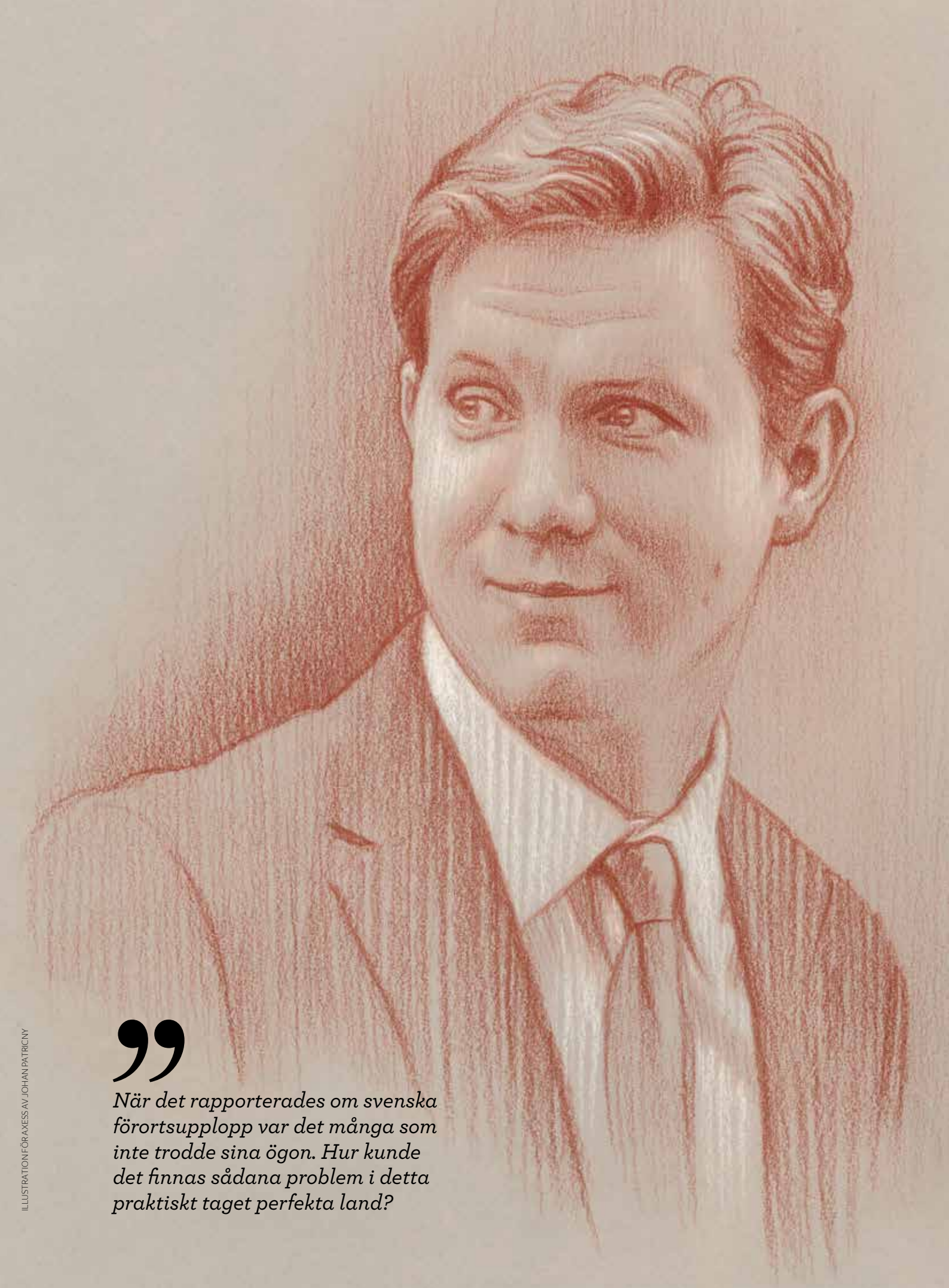
Fraser Nelson (FN): Jag kan inte komma på något tillfälle när det svenska inflytandet har varit större. Det märks i musiken och kulturen. Alla har förstås Ikeamöbler hemma, och vi har till och med börjat importera politiska idéer. Numera finns en hel rad friskolor i Storbritannien efter svensk förebild. Helhetsbilden är ganska sammansatt. Å ena sidan har Sverige fortfarande en del starkt socialistiska drag, å andra sidan är det väldigt kreativt och individualistiskt; jag kommer till Sverige minst tre gånger om året, och det känns alltid som att besöka framtiden. Jag har säkert extra lätt att lägga märke till det svenska, eftersom jag är gift med en svenska, men det är verkligen så, att när Sverige kommer upp i ett brittiskt samtal kan det gälla allt från samhällsfrågor till musik, mat och dryck. Herregud, Sverige lyckas till och med sälja cider hos oss, fast den engelska cidern är den bästa i världen.

PJAL: Vad säger då de som gillade Sverige för 30–40 år sedan och betraktade landet som det progressiva paradiset?

FN: De är lite vilse. Det kom ut en bok på temat häromåret. Den är skriven av Andrew Brown och heter *Fishing in Utopia* och är en klagosång över allt som gått förlorat i och med förnyelsen av Sverige. Men det är ändå inte så att högern tagit över Sverige utan båda sidor hittar numera saker att gilla. Vänstern gillar den omhändertagande kulturen, medan högern gillar att skatterna sänkts och att privata företag utför många klassiskt offentliga tjänster. För var det till USA man åkte för att få inspiration, speciellt inom högern, men nu åker »

”

Förr var det till USA man åkte för att få inspiration, speciellt inom högern, men nu åker man mest dit för att se vad som inte fungerar.

”

*När det rapporterades om svenska
förortsupplopp var det många som
inte trodde sina ögon. Hur kunde
det finnas sådana problem i detta
praktiskt taget perfekta land?*

man mest dit för att se vad som inte fungerar. Jag besökte Karl Rove i Vita huset när de blivit omvalda och hade mycket politiskt kapital att spendera. Då var tanken att införa ett svenskt pensionssystem, men det misslyckades

PJAL: Du beskriver en uppfattning om Sverige som en sorts futuristiskt ideal. Hur väl tycker du att den stämmer med verkligheten?

FN: Det finns förstås betydligt fler problem än vad vi svedofiler vill erkänna. Människor jobbar på elvmånaderskontrakt, eftersom anställningsskyddet är så reglerat. Skillnaderna är stora mellan invandrare och icke-invandrare. Minoriteter hamnar utanför. När det rapporterades om svenska förortsupplopp var det många som inte trodde sina ögon. Hur kunde det finnas sådana problem i detta praktiskt taget perfekta land? Det finns förresten en annan färsk bok om Norden: *The Almost Nearly Perfect People*.

PJAL: Nästan perfekt... Vad eller vem har varit avgörande för att den känslan ska uppstå?

FN: Se på bilderna i ankomsthallen på Arlandas terminal fem. De där personporträtten är en fantastisk illustration av styrkan i Stockholm och Sverige: otroliga individer, som har nått framgång på alla möjliga områden. Vi talar inte om en enda hjälte utan om ledare på en hel rad olika fält. Här har någon tänkt efter ordentligt och träffat rätt. Som skotte skulle jag hemskt gärna se att Edinburgh gjorde likadant. När man tänker på länder tänker man inte i första hand på landskap utan på människor. Vad gäller mina personliga hjältar måste jag absolut nämna Anders Borg. Han är världens bästa finansminister och det är häpnadsväckande att Sverige tycks vara på väg att ge honom sparken. Skicka honom till oss när ni är klara med honom. Ja, vi kan ta Reinfeldt också. Skicka dem till London allesammans. Vi behöver dem!

PJAL: Det har gått trögare för alliansregeringen under den andra mandatperioden 2010–2014 än under den första 2006–2010. Opinionen är ogin. Har det påverkat bilden av Sverige?

FN: Om jag nu ska vara alldeles ärlig är det inte så att alla briter följer svensk politik i detalj...

PJAL: Vad säger du, gör de inte? Jag blir helt chockerad.

FN: Situationen känns lite märklig för oss som gillar Sverige. Här finns en framgångsrik regering, vars politik man försöker kopiera världen över, och så håller den på att förlora... Slutsatsen som konservativa i Storbritannien drar är att det här är vad som händer när man löser för många problem. Väljarna konstaterar att man inte längre behöver oroa sig för ekonomin, och då kan man kosta på sig att gå tillbaka till hur det var förut och göra vad Sverige har brukat göra bäst: säga nej till borgerlig politik. För de brittiska konservativa har det blivit en politisk tillgång att man inte har lyckats lösa problemet med budgetunderskottet. Finansminister George Osbornes första plan var att nå fram till balans på fem år, men nu talar han i stället om tio år och tycker att det är bra. Han förstår sig inte något vidare på ekonomi, men han ser den rent maktpolitiska poängen: Vårt jobb är halvfärdigt, så låt oss nu slutföra det. Han tycker att det är ett mer attraktivt erbjudande än att säga att nu har vi gjort vad ni valde oss för att göra, så var nu snälla och välj om oss.

PJAL: Men även om det går trögt med de brittiska underskotten håller arbetsmarknaden snabbt på att förbättras?

FN: Vår arbetsmarknad är mycket mer flexibel än den svenska. Det är ett område där Anders Borg inte gjort så stora framsteg. Det finns flera skäl till att det går åt rätt håll. Vi har genomfört skattelättnader för låginkomsttagare även om de inte varit lika konsekventa som de svenska, och det visar sig att arbetsmarknaden reagerar snabbare än vad många trott. Vad gäller lönerna har reallönerna inte repat sig efter krisen och när det blir billigare att anställa, får fler personer arbete. Flexibiliteten syns också i form av fler jobb utan

garanterat antal timmar, många fler självanställningar och mer deltidarbete. Det skapas väldigt många nya jobb. Och så har vi regeringens välfärdsreform.

PJAL: Har den hunnit få effekt?

FN: Jadå. Du tänker kanske på den stora omläggningen till en enhetlig socialförsäkring, och den har inte trätt i kraft ännu, men annat har hänt. Risker har till exempel ökat rejält för att man blir av med arbetslöshetsersättningen om man inte tar anvisade jobb, och det har införts ett tak som gör att inget hushåll kan få mer i bidrag än vad ett genomsnittshushåll i arbete tjänar. Numera kan de konservativa säga med trovärdighet att man är partiet som står för ökad selsättning, och det är en stor fördel för dem. En sak är säker. Det var en väldig tur för Sverige att Socialdemokraterna inte lämnade något stort underskott efter sig. Så småningom behöver även vi ha regler som ni, som säger att det ska vara balans i de offentliga finanserna.

PJAL: De svenska friskolorna har väckt mycket intresse i Storbritannien och den liberalkonservativa regeringen har infört ett liknande system. Fast när David Cameron ombildade regeringen fick den profilerade utbildningsministern Michael Gove byta jobb. Hur ska man tolka det?

FN: Ni svenskar ska skatta er lyckliga att ni har de fackföreningar ni har, vettiga fack är en av nycklarna till era framgångar. Inte ens era lärarfack har varit helt fientliga mot friskolorna, medan våra från första början har ägnat stor energi åt att försöka döda idén. Deras utröttliga kampanj, där facket gjorde sig till talesmän för hela lärarkåren, övertygade till sist premiärministern om att reformen är impopulär och att han måste få bort den från dagordningen före valet nästa år, så han ersatte Gove med en person utan större kunskaper om utbildningspolitik. Det är förstås ingen hjälp att det svenska utbildningssystemet är i svårigheter. Går man in i frågan i detalj kan man se att friskolorna klarar sig bra jämfört med kommunala skolor, men på det stora hela har det blivit svårare att lyfta fram Sverige som en förebild. Det minskar tilltron till modellen. Det återstår verkligen att se ifall de brittiska friskolorna kan överleva en Labourregering. Ett misstag som regeringen gjort är att man inte, som i Sverige, har delegerat tillståndsbesluten till en fristående myndighet. Nu ligger beslutsrätten kvar i utbildningsdepartementet, och om det får en ny politisk ledning...

PJAL: Hur ser du på svenska valet i höst?

FN: Jag kommer att följa det noga och hoppas att Fredrik Reinfeldt klarar sig, men jag är inte så värst optimistisk. Efter åtta år vid makten måste man ge väljarna ett riktigt, riktigt bra skäl att få fortsätta. Jag tror inte att Sverige kommer att säcka ihop ifall det blir maktskifte, men i så fall kommer det tyvärr att finnas ett land mindre för oss konservativa att peka på som exempel på hur framgångsrik konservatismen kan vara.

PJAL: Å andra sidan skulle du kunna säga att resultaten visar sig tillräckligt stadiga för att klara maktväxling. Det finns trots allt en kontinuitet fram till Reinfeldt från Bildt via Persson.

FN: Persson tog hand om underskotten på ett utmärkt sätt, och han lät friskolorna vara i fred. Jo, det som gör Sverige imponerande och starkt kommer att finnas kvar.

PJAL: Den stora frågan handlar mer om rörelseriktning än om själva maktinnehavet. Erfarenheterna från 1990-talet börjar blekna. Man får för sig att politiken kan åstadkomma vad som helst, att budgetbalans är trist och att det alltid kommer att finnas pengar till det man har lust att göra. Krisen glöms bort.

FN: Krisen... Vi lever mitt i den.

PJAL: Om nu Reinfeldt förlorar, tror du att väljarnas känsla att det helt enkelt är dags för lite förändring kommer att vara den viktigaste faktorn?

"I Storbritannien skulle det ha blivit gatuprotester om regeringen föreslog sänkt skatt och oppositionen röstade emot, men i Sverige tycks inte aptiten vara lika stor."

Mindre smickrande Sverigebild – upploppen i Husby 2013.

FOTO: ALEXANDER MAHMOUD/TT NYHETSBYRÅN

FN: Ja. Rastlösheten. Och så verkar svenskarna ha tappat aptiten på skattesänkningar.

PJAL: Reinfeldt går inte till val på sänkt skatt.

FN: Nej, och han förlorade en omröstning om marginalskatten i riksdagen. I Storbritannien skulle det ha blivit gatuprotester om regeringen föreslog sänkt skatt och oppositionen röstade emot, men i Sverige tycks inte aptiten vara lika stor. Känslan av att Sverige är överbeskattat verkar ha klingat av.

PJAL: Jag måste fråga om ett annat val också. Några dagar efter det svenska riksdagsvalet är det folkomröstning om självständighet för Skottland. Hur ser du på den?

FN: Jag kommer från höglandet. Jag är högländare, skotte, britt, europe och stolt över alla dessa identiteter. För mig är det bisart med en konflikt mellan skotskt och brittiskt. Jag och andra som är för unionen står helt frågande inför hur det kunde gå så här långt, hur kunde vi hamna i något så meningslöst och skadligt som en folkomröstning om att dela upp Storbritannien? Det beror inte bara på Mel Gibson. Det beror på att nationalisterna har formulerat en inspirerande idé om ett eget land och att varken Cameron eller andra ledare har lyckats göra detsamma för ett sammanhållet Storbritannien. Nationalisterna har vunnit människors hjärtan, men det verkar som om unionisterna har vunnit deras huvuden och att det till sist blir huvudena som avgör.

Nationalisterna har varit framgångsrika i att visa att ett oberoende Skottland är möjligt, men de kan inte säga vilka problem som självständigheten skulle lösa. Man gav 16- och 17-åringar rösträtt, för första gången, i förhoppningen att de skulle vara betagna av *Braveheart*, men det visar sig att de snarare tänker globalt än lokalt och gillar att vara del av ett större nätverk som Storbritannien. När jag besökte min gamla skola fick jag oroliga frågor om det kommer att bli svårare att få jobb i England ifall Skottland blir ett eget land.

PJAL: Så hur går det?

FN: Jag tror som sagt på ett nej. Det är så mycket mer som förenar oss än som skiljer oss åt. Jag är mycket patriotisk, men jag är inte nationalist. Nationalismen är en idé som gjort mycket skada, och jag tror att tomheten i det nationalistiska budskapet till sist kommer att avgöra. Fast om nationalisterna får 42–43 procent kommer de ändå att se det som

en moralisk seger och fortsätta kampen. Det blir ett *neverendum* med krav på mer och mer befogenheter till Edinburgh, och i England förstår de sig inte på det skotska. Cameron själv vet mer om södra Frankrike än om Skottland. Vad han inser är att ju mer makt som Edinburgh får, desto mer kommer Edinburgh att vilja ha. Så omröstningen blir knappast någon slutpunkt. Det är som med Sverige. Oavsett hur valet går kommer ert inflytande att göra sig gällande i Storbritannien, det svenska nytänkandet handlar om så mycket mer än politik. ✱

”För mig är det bisart med en konflikt mellan skotskt och brittiskt. Jag och andra som är för unionen står helt frågande inför hur det kunde gå så här långt, hur kunde vi hamna i något så meningslöst och skadligt som en folkomröstning om att dela upp Storbritannien?”

Fenomenet och maskinen Jane Austen

Det moderna intresset för Jane Austen tar sig uttryck i filmer, översättningar och mer eller mindre långsökta tolkningar. Också för 100 år sedan fanns en Austenkult, och hon betydde mycket för soldaterna under första världskriget.

Av Paulina Helgeson

Allting har en början, men inte nödvändigtvis ett slut. Det som i begynnelsen var ordet, eller snarare Jane Austens ord, har blivit ett medialt och populärkulturellt fenomen, en industri, en kult; en maskin som ständigt producerar nytt kring det som är på väg att bli en kombination av varumärke och etikett, snarare än ett författarnamn. Det finns en tydlig och odiskutabel början den 16 december 1775 men det är svårt, för att inte säga omöjligt, att se ett slut.

Det mesta, visar det sig, kan med lite god vilja kopplas till Jane Austen. Det finns riktigt, riktigt avskräckande exempel, som filmen *Austenland* från 2013. Där reser en kärlekskrank och Mr Darcy-besatt amerikanska till England för att ägna sig åt lite Austenrollspel med andra entusiaster, i hopp om att livsomvälvande saker skall hända.

Där finns också vetenskapliga och kontroversiella exempel, som den uppmärksammade boken *Jane Austen, Game Theorist* av Michael Suk-Young Chwe. Där placeras Austen i den moderna spelteoriforskningen, möjligen med mer god vilja än underbyggnad. Det finns också, förstås, en uppsjö av litterära exempel. Ett av dem är *The Austen Project*, där olika författare fått i uppdrag att skriva egna nya versioner av Austens romaner. Hitills har Joanna Trollopes *Förnuft och känsla* och Val McDermids *Övertalning* kommit ut. På tur står Alexander McCall Smith med *Emma* och Curtis Sittenfeld med *Stolthet och fördom*.

När allting började torde det ha varit lika omöjligt för familjen Austen att föreställa sig den plats familjens yngsta dotter skulle ha i det allmänna medvetandet drygt tvåhundra år senare, som att föreställa sig dagens teknikstyrda samhälle, ljusår ifrån från livet och landskapet i Steventon, en by i

norra Hampshire. Jane Austen föddes som det sjunde barnet till byns präst och hans fru vilka sedan tidigare hade fem söner och en dotter, Cassandra. System skulle komma att bli den på flera plan viktigaste personen i Austens liv. De förblev båda ogifta och delade förtroenden och vardag fram till Jane Austens död. Några år senare anlände den yngre brodern Charles som den siste i syskonskaran.

Att teckna Jane Austens liv brukar jämföras med att teckna Shakespeares. Det finns ett enormt intresse för biografiska omständigheter och detaljer, men ytterst lite av primärkällor, efterlämnade papper eller kontrollerbara fakta. Att läsa Claire Tomalins biografi *Jane Austen. A Life* (1997) är som att se någon försöka fänga en undflyende skugga med alla till buds stående medel. Det enda som skymtar är en kjolkant när huvudpersonen slinker runt ett hörn – nästan, men inte riktigt, inom synhåll. Pusslet blir av nödvändighet ofullbordat, och de hela partier som kan beskådas visar spår av den ibland omilda hjälp som krävts för att få allt att sitta ihop.

Tanken att andra medlemmar ur Austens familj hade varit mer intressanta objekt för en biografi är också svår att undgå. Brodern Edward blev adopterad av välbärgade avlägsna släktingar, och fick ett liv i rikedom och överflöd. De yngsta bröderna Francis och Charles gjorde karriär inom den brittiska flottan, seglade över hela världen och deltog i Napoleonkrigen. Brodern Henry var en socialt begåvad entreprenör med stort kontaktnät, som lyckades både med att skapa sig en förmögenhet och förlora den. Dessutom har vi kusinen Eliza Hancock, vars liv i skuggan av franska revolutionen kunde vara taget ur en roman.

Det första bevarade brevet av Austens hand är från 1796, då författaren nyss fyllt tjuo.

>>

*"Jane Austens ord har blivit ett
medialt och populärkulturellt
fenomen, en industri, en
kult; en maskin som ständigt
producerar nytt."*

Cassandra Austens
porträtt av sin syster.
FOTO: AMANO1/WIKIMEDIA COMMONS

Innan dess är det ont om ord från Austens egen penna, med undantag för ett antal ungdomsskrifter, däribland den korta och drastiska *History of England*. Dess huvudsakliga syfte var enligt författaren att bevisa den skotska drottningens oskuld, "vilket jag smickrar mig med att nogsamt ha gjort, och att baktala Elizabeth; dock är jag rädd att jag kan ha misslyckats med den senare delen av min plan".

Tomalin använder sig flitigt av formuleringar som "torde ha varit", "vi borde kunna anta", "vilket antyder att", och liknande. De sammanhängande bitarna av pusslet visar en stor och på det hela taget kärleksfull familj, där Jane och Cassandra tidigt blev viktiga för varandra. Men bortsett ifrån fakta av mer handfast natur, som att de båda systerarna vid två tillfällen skickades till internatskola, och att Austen vid ett av dessa tillfällen blev livshotande sjuk, så finns det inte speciellt mycket som på ett övertygande sätt kan berätta om författarens uppväxt och ungdomsår.

En mer övergripande bild av livet kring vardagen i prästgården framträder, där Austen förutom vanliga vardagssysslor ägnade sig åt läsande, skrivande och traktens umgänge. Ibland uppförde syskonen amatörteaterföreställningar, med äldste brodern James som den store entusiasten. James betraktades som författaren i familjen; han skrev poesi och gav under en period ut en egen tidskrift.

Att fånga detta på ytan lugna och från excesser befriade liv är alltså ingen lätt uppgift. Men svårigheterna med att skriva om Jane Austen handlade inledningsvis om den delikata uppgiften att framställa författaren i exakt rätt ljus, med rätt sorts kvinnliga egenskaper och utan minsta antydning till något som skulle kunna ge ett oroväckande intryck. År 1870, mitt i den viktorianska eran, kom så boken *A Memoir of Jane Austen*, författad av hennes brorson James Edward Austen-Leigh.

Brorsonens bok, som delvis baseras på de egna och några av kusinernas minnen, kom till på grund av det allt större intresset för Jane Austens författarskap och liv. Den då i praktiken totala bristen på information började ge upphov till antaganden och spekulationer, vilket delar av familjen ogillade och ville komma tillrätta med. Boken hade en oväntat strykande åtgång; första upplagan på tusen exemplar sålde snart slut och en andra upplaga fick gå till tryck.

Det mest intressanta med boken är för en modern läsare inte primärt *vad* den säger om Jane Austens liv, utan *hur* den säger vissa saker och hur den undviker att säga andra. Även med vetskap om vad tiden och konventionen krävde av den här sortens minnesbok, är bokens porträtt av ett domesticerat, perfekt, fullständigt harmoniskt och motsägelsefritt kvinnoideal i människohamn, minst sagt anmärkningsvärt.

Jane Austens bror Henry hade lagt grunden för hur författaren skulle beskrivas redan 1818 i sitt korta biografiska förord till de postumt publicerade *Northanger Abbey* och *Övertalning*, där Jane Austens händelselösa, hushållliga liv, liksom hennes gudsfuktan och fläckfria karaktär framstår som det enda anmärkningsvärda med hennes livsgärning. James Edward fortsatte som sagt i samma spår, med en hagiografisk ambition som har sin utgångspunkt i ett kvinnoliv, snarare än i ett författarskap. Familjens exceptionella sammanhållning och harmoni, framställningen av Jane Austens fullständiga förnöjsamhet med ett liv som nästan framstår som klosterlikt; hennes totala brist på ambition, behov av erkännande eller önskan om ekonomisk ersättning för sitt författarskap – allt detta har förstås mer med James Edwards drömbild att göra än med verkligheten.

Ytterligare en intressant aspekt av boken är hur brodern James (James Edwards far) behandlas. Att denne familjens "riktiga" författare i efterhand skulle göras delaktig i den yngre systemens framgång blir tydligt: "Han var mer än tio år äldre än Jane och var, får vi anta, mycket delaktig i att anvisa henne läsning och att forma hennes smak." Claire Harman, författare till boken *Jane's Fame. How*

Jane Austen Conquered the World menar att det är tydligt att James Edward ägnade sin far många tankar när han skrev boken, och konstaterar att: "James Austen, inte längre 'familjens författare', hem-söker både boken och dess författare."

Något som James Edward av förklarliga skäl underlåter att nämna i sin skildring av det harmoniska och händelselösa, är den omfattande förändring av Jane Austens liv som inträffade i slutet av 1800. Fadern beslutade att dra sig tillbaka från livet som präst och överlät prästgården till James. Familjen, som då bara bestod av föräldrarna samt Jane och Cassandra, skulle istället hyra ett hus i Bath och tillbringa en stor del av tiden på resande fot. Beslutet var ovälkommet och delvis chockartat; på relativt kort tid blev Jane Austen berövad sitt barndomshem, för att istället tvingas leva en sorts nomadtillvaro med föräldrarna.

Mycket har skrivits om det som kallats Jane Austens tysta period, och som inleds med flytten från Steventon 1801. Under prästgårdens tak hade hon skrivit tre av sina romaner; *Stolthet och fördom*, *Förnuft och känsla* och *Northanger Abbey*. De skulle inte komma ut förrän hon återigen hade ett stadigvarande hem i stugan i Chawton, dit hon flyttade med sin mor, Cassandra och den nära vännen Martha Lloyd 1809. Claire Tomalin menar att det är uppenbart att Austen behövde en fast punkt i tillvaron för att kunna skriva; andra, som exempelvis Claire Harman, menar att Austens två "perioder" av skrivande med en lång tid av tystnad emellan är en av de många myterna kring Austens författarskap.

Oavsett bakomliggande orsaker är det först efter 1809 som det händer saker med Austens manuskript. *Stolthet och fördom*, som då hette *First Impressions*, hade redan 1797 skickats av Austens far till förläggaren Thomas Cadell i London, men manuskriptet returnerades oläst med vändande post. Även *Northanger Abbey*, som i sin dåvarande form hette *Susan*, blev föremål för besvikelse och frustration. En annan Londonförläggare, Richard Crosby, köpte rättigheterna för tio pund och lovade snabb publicering. Sex år senare hade ingenting hänt.

Ett irriterat brev, undertecknat med namnet "Mrs Ashton Dennis" för att bevara Austens anonymitet, avsändes till Crosby. Austen erbjöd sig att förse förlaget med en ny kopia om det ursprungliga manuskriptet slarvats bort och påminner med skärpa om löftet om snabb publicering. Det var dock ett resultatlöst initiativ. Crosby erbjöd sig endast att sälja tillbaka manuskriptet för samma summa, tio pund. Några sådana pengar kunde Jane Austen vid den tiden inte uppbringa. Manuskriptet var gisslan hos förlaget, och trots alla år av skrivande och arbete verkade Austen inte vara närmare att få se sina texter i tryck.

Men ett par år senare började det äntligen att gå Jane Austens väg. Mellan 1811 och 1815 utkommer de fyra romaner som publicerades under författarens livstid. Två av manuskripten, *Förnuft och känsla* (1811) och *Stolthet och fördom* (1813), hade följt med Austen i olika flyttar och på resor till släkt och vänner. De hade omarbetats vid ett flertal tillfällen och fått vänta länge – att Austen i brev kallade

Från filmatiseringen
av *Stolthet och fördom*.

FOTO: UNIVERSAL

"Att teckna Jane Austens liv brukar jämföras med att teckna Shakespeares. Det finns ett enormt intresse för biografiska omständigheter och detaljer, men ytterst lite av primärkällor."

Stolthet och fördom för sitt "älskade barn" är inte förvånande.

Den första roman som skrevs i sin helhet i Chawton var *Mansfield Park*. Den utkom 1814 och firar alltså tvåhundra år i år. Någon jubileumsuppståndelse liknande den som *Stolthet och fördom* genererade förra året lär inte förekomma. *Mansfield Park* är på många sätt en antites till sitt sönderkramade och älskade äldre syskon, och inte bara på grund av den stora skillnaden mellan romangestalterna Elizabeth Bennet och Fanny Price. Den senare är den mest prövade och kuvade av Austens huvudpersoner, självutplånande och ibland snudd på självplågande. Romanen är komplex och med mörkare underströmmar än Austens tidigare böcker. Den innehåller också författarens mest obehagliga personporträtt av alla i form av den förljugna och lätt sadistiska Mrs. Norris.

Ett helt annat tonfall anslås i *Emma*, vilken blev den sista roman Jane Austen fick se i tryck. Den kallas ofta för Austens bästa roman; ett lika generaliserande som omöjligt epitet trots att kompositionen förvisso är den mest raffinerade. Den självsäkra och viljestarka Emma har allt som Fanny Price saknar; ödmjukhet och fattigdom har ersatts av hybris och överflöd. I *Emma* är också landskapets pastoral idyll som mest påtaglig, långt ifrån *Mansfield Parks* varierade scenerier med Portsmouths hamnmiljöer och saltvattenlukt.

Trots att Jane Austens böcker givits ut anonymt hade det ändå blivit känt att hon var författaren. Några storsäljare var romanerna inte, men de hade ändå hittat en uppskattande läsekrets. Vid tiden för sin död 1817 var hon måhända inget stort namn, men hon var heller inte helt okänd. Sakta men säkert under åren och decennierna som följde ökade dock intresset för både romanerna och hennes liv. Människor började uppsöka hennes grav i katedralen i Winchester och mer eller mindre märkliga böcker med anknytning till Jane Austen dök upp. Ett intresse för Jane Austen kom att betyda en viss sorts förfining och blev något som visade att personen i fråga helt enkelt hade lite bättre smak än andra.

Termen "Janeites", benämningen på de hängivna Austenälskarna, myntades 1894 av George Saintsbury i ett förord till en *mycket* rikt illustrerad utgåva (160 illustrationer!) av *Stolthet och fördom* från samma år. Och Saintsbury var inte ensam om att älska Jane Austens böcker. Förutom de mer anonyma beundrarna finns det en lång rad av författare och andra personer i offentligheten som hängivit sig åt Austendyrkan.

En av de mest passionerade av dessa var Rudyard Kipling, som till och med skrev en novell med titeln "The Janeites". Den är intimt sammankopplad med den roll som Jane Austens böcker kom att spela under första världskriget. I den värld av smuts, blod och massdöd som mötte de engelska soldaterna i skyttegravarna blev böcker som skildrade ett stabilt och i det allmänna medvetandet igenkännbart England samtidigt en tröst och en flykt ifrån den plågsamma verkligheten. Austens romaner användes också i rehabiliterande syfte, för skadade och traumatiserade soldater att läsa under sin konvalescens.

Kipling, som förlorat sin ende son John i slaget vid Loos 1916, gjorde med "The Janeites" ett slags återkomst till författarskapet, efter några år av sjukdom och tystnad. Novellen som ingår i samlingen "Debits and Credits" handlar om hur mässuppassaren Humberstall märker hur ett antal officerare återkommande pratar

om "Jane" med ett uppskattande tonfall. Janeiterna i officersmässan har ett lösenord, "Tilneys och lönnörrar"; en kollega inviger honom i hemligheten, förklarar vem Jane var, och sätter böckerna i händerna på honom. Förundrad och mer än lite oförstående, kan Humberstall inte riktigt begripa all vördnad: "Hon var ju bara en liten ungmö som hade skrivit ett halvdussin böcker, för sisådär en hundra år sen. Det var inte som om det var något *speciellt* med dem, heller. Jag vet – jag ju var tvungen att läsa dem."

Trots Humberstalls skepsis blir han ändå en Janeite till slut. Men "The Janeites" är inte Kiplings enda Jane Austen-hyllning i boken. Novellen följs av dikten "Jane's Marriage". Första strofen inleds med hur Jane tar steget in i Paradiset, där hon möter bland andra sir Walter Scott (ännu en Janeite) och Shakespeare. Ärkeänglarna vill ge henne vad helst hon önskar, och svaret kommer utan tvekan: "Jane said: 'Love.'" Runt hela universum och i alla himlar sprids viskande frågan om vem som älskade Jane. De sista fyra raderna visar tydligt hur Kipling läst *Övertalning*, och är på samma gång både peko-ralistiska och rörande:

"Quietly but speedily/ (As Captain Wentworth moved)/ Entered into Paradise/ The man Jane loved!"

Om Rudyard Kipling, som hävdade att Winchester var Englands heligaste plats näst Stratford, är exemplet på den okritiskt hyllande Austenälskaren som ger sig hän åt kulten av ett svunnet England och den helgonlika "Jane", så finns det förstås också exempel på motsatsen. Det har förvisso funnits många Austenbelackare, som inte sett elegans, språklig skönhet och knivskarp psykologisk insikt utan istället onaturlig behärskning, tråkighet och brist på förmåga att engagera.

Charlotte Brontë brukar citeras i detta sammanhang, men den allra mest underhållande belackaren torde vara Mark Twain. Claire Harman ger flera möjliga anledningar till Twains avsky, men hans egna kommentarer säger egentligen det mesta. På en båtresa från Madras till Mauritius noterar han lättat att skeppsbiblioteket inte innehåller några böcker av Austen.

I sina mer upprörda stunder drömmer Twain om att bli våldsam: "Varje gång jag läser *Stolthet och fördom* vill jag gräva upp henne och slå henne över huvudet med hennes eget skenben." De mest intressanta orden här är förstås "varje gång". De och andra formuleringar visar att Twain inte nöjde sig med *en* läsning. Hans nästan masochistiska återvändande till romanerna är fascinerande. Hur illa han än tyckte om Jane Austen så kunde han uppenbarligen inte låta henne vara i fred.

Vad Twain hade tyckt om våra dagars enorma fokus på Austen och hennes författarskap är inte svårt att gissa. Det har kommit, och fortsätter att komma, en mängd böcker med mer eller mindre intelligenta kopplingar till Jane Austen. Lägger man till artiklar, både vetenskapliga och andra, liksom överflödet av allt Jane Austen-relaterat på nätet i olika sammanhang, blir flödet fullständigt ogripbart.

Att Austens liv och verk gett och fortsätter att ge upphov till ett oräkneligt antal perspektiv och läsningar är odiskutabelt. Hermione Lee har i essän "Jane Austen Faints" konstaterat:

"Det speciella med striderna om Jane Austen är, att även om det är tydligt att de olika bilderna av henne i stor utsträckning är produkter av sin tid – en senviktorianisk Jane Austen, en Krigstids-Jane Austen, en post-1968-feministisk Jane Austen – så ersätter inte en bild en annan, utan de samexisterar och slåss om att ha företräde. Det är som om denna författare – vilken familjen kämpade så hårt för att helgonförklara – oupphörligen slits i bitar för att sedan sättas ihop igen."

Det är lätt att gripas av matthet, en matthet ibland gränsande till avsmak, inför allt detta oupphörliga producerande och reproducerande. Då är det trösterikt att återvända till själva texterna, och komma ihåg en mening av Austenkännaren John Wiltshire: "Vi vet i själva verket mycket mindre om Jane Austen än hennes biografier vill få oss att tro." ✨

Känslosamma och svartsjuka brev

På senare år har den sovjetiske författaren Andrej Platonov börjat få det erkännande han förtjänar. Nya utgåvor kommer i såväl Ryssland som Sverige.

Maxim Grigoriev har läst.

"EN BEGÅVAD FÖRFATTARE, men skitstövel", lär Stalin ha skrivit i marginalen på en av de första publicerade novellerna av Andrej Platonov (1899–1951). Dessa ord lade sig som en tung skugga över hela författarskapet. Under sin livstid fick Platonov ständigt kämpa mot censuren och utsattes för flera hatkampanjer i partipressen, och det är egentligen inte förrän efter Sovjets sammanbrott som han har intagit sin rättmätiga plats i historieskrivningen.

Tack vare bokförlaget Ersatz och översättaren Kajsa Öberg Lindstens fina arbete finns nu ett flertal böcker tillgängliga på svenska. Det började 2007 med *Grundgroppen* (1930), sedan kom den ännu dysterare *Lyckliga Moskva* (1931–36) och *Dzjan* (1935). Hans stora roman *Tjevengur* utkommer i år för första gången i sin helhet.

Åtskilligt har också hänt på ryska. Häromåret kom en första gedigen biografi av Andrej Varlamov, och nu föreligger också en samling brev av författaren under redaktion av Natalja Kornijenko och Jelena Sjubina.

Trots det plågade förhållandet till regimen var Platonov hela livet en övertygad kommunist. Han ville sätta litteraturen i tjänst hos folket, arbeta med att inrätta den nya kommunistiska staten. Som ingenjör reste han runt i landet och arbetade med konstbevakning, under kriget blev han en engagerad krigskorrespondent.

Brevsamlingen erbjuder en länk mellan liv och litteratur, verklighet och text. Utöver de vanliga breven till förläggare och redaktörer finns här en mängd intryck från resor och möten som går rakt in i litteraturen.

Så är fallet med de första kärleksbrevet till hustrun. Dessa tänkte Platonov omarbota till en brevnovell, men det blev, som så mycket annat, aldrig färdigt. Det är känslodrypande, längtansfulla, svartsjuka brev; emellanåt förvånansvärt oförblommerade.

Att det inte fanns något sex i Sovjet är ett tämligen sent påhitt. Platonov brottades med sin energiska sexualitet hela livet och åtskilligt i hans verk kan förstås som försök att tematisera eller förneka könsdriften. I ett av breven skriver han: "Så länge jag bär på hjärta, hjärna och denna mörka skapande kraft förblir min 'musa' mig trogen. Jag och hon är verkligen en och samma. Hon är mitt kön i själen."

DETTA "KÖN-I-SJÄLEN" är ett uttryck som kan förklara åtskilligt i den Platonovska världen, där män irrar runt genom livet, slår sig ner och bryter upp, ständigt på jakt efter någonting annat. Själva det kommunistiska projektet framstår emellanåt som någonting religiös-erotiskt.

Breven till frun antyder ett komplicerat förhållande. Hon lär ha sagt att om det inte vore för Platonov så hade hon själv blivit författare.

Om och om igen ser vi många antydande svartsjukedramer, särskilt när hustrun åker till kurorterna på somrarna medan Platonov blir kvar. Vid flera tillfällen tycks han ha umgåtts med självmordstankar.

Men man anar samtidigt hustruns betydelse för Platonov som författare. När Platonov är bortrest sköter hon mycket av det praktiska. Tidigt i karriären kritiserar hon hans litterära försök och Platonov intar försvarsställning, men det är också hon som

Platonov brottades med sin energiska sexualitet hela livet och åtskilligt i hans verk kan förstås som försök att tematisera eller förneka könsdriften.

Humanisten som piga

64 Lars Lönnroth är inte road

På bio i Shanghai

66 Erik Hedling söker spåren efter historien

Världskriget i tecknad form

68 Kristoffer Leandroer om Jacques Tardi

Lättsamt om Montaigne

70 Ingrid Wållgren om den franske essäisten

Krönika

71 Karin Svanborg-Sjövall om en skön seglats

I korthet

71 David Andersson minns Reidar Ekner

Andrej Platonov.

FOTO: SOVPHOTO/GETTYIMAGES

fäster hans uppmärksamhet vid det som han skildrar så väl i sina senare verk. Under en av sina resor till Centralasien är det först efter hennes frågor som Platonov blir uppmärksam på kvinnornas utsatta position i de traditionsbundna, hårt patriarkala samhällena. Ur detta växer sedan kvinnofigurerna i *Dzjan* och *Lyckliga Moskva*. Kommunismen, som för Platonov i grund och botten är en moralisk kategori, en form av medlidande med de allra mest utsatta, får ett tydligt kvinnligt ansikte.

Breven bjuder på åtskilliga kuriositeter. Platonov kungör att han "råkat" upptäcka "principen för trådlös överföring av energi" och att han ämnar skriva om det för en vetenskaplig tidskrift. Det nämns sedan aldrig igen. I ett annat brev ägnar han stort utrymme åt att beskriva hur han en natt vaknar och ser sin egen dubbelgångare. Han försöker skrika, men förmår inte röra på sig. Som alla som upplevt ett klassiskt fall av sömnparalys tillskriver han denna episod en djup, mystisk betydelse. År 1937 företas en påkostad resa i Radisjtjevs spår, till häst från Leningrad till Moskva, mitt i strängaste vinterkyla och med berusad kusk och sjuka hästar. En ny reseskildring ska skrivas, men det enda resan utmynnar i är ett långt argt brev till fabriksstallet.

DET ÄR DOCK LÄTT att sätta skrattet i halsen. År 1938 grips Platonovs femtonårige son och därefter följer brev efter brev till instanser, förhørsledare, inflytelserika kolleger och partipampar, hela vägen upp till Stalin. Det är smärtsam läsning. Föräldrarna får varken träffa sonen eller veta vad han är anklagad för. Först tio månader senare får de ett livstecken. När han till sist släpps ut är han svårt sjuk i tuberkulos och avlider inte långt efteråt, tjugo år gammal. Minnet av sonen, saknaden och sorgen återkommer sedan i breven ända tills Platonov själv dör i samma sjukdom 1951.

Brev, liksom litteratur i allmänhet, utgår från frånvaro, kretsar kring ämnen som saknad och smärta. Det finns ett hål i hjärtat av varje litterärt verk. I annat fall finns ingen orsak att skriva. Glädjen behöver inget språk, medan sorgen och längtan måste uttryckas. Men utöver att vara dokument rörande personliga dramer erbjuder Platonovs brev också en inblick i vad det är att vara författare.

Dagens läsare kan nog tycka att Platonovs prosa är överdriven, att händelserna som skildras är uppstyltade. Men i jämförelse med den verklighet som omgav honom framstår han som oväntat transparent. Det som kan tyckas brutalt i hans böcker visar sig komma direkt från verkliga livet. Han återger en fronthistoria där ett befäl, som just fått sin vänsterhand avsliten, plockar upp den med andra handen, viftar med den ovanför huvudet och ryter >>

”framåt!” Denna episod återanvänds i en av krigsnovellerna. Vad Platonov tycks ha varit omedveten om är att en händelse i livet och en händelse i ett litterärt verk fungerar på olika villkor. Litteraturen är ett urval, och urvalet i sig är betydelsebärande. Kanske ligger här en av förklaringarna till att Platonov, en djupt troende kommunist, ändå skrev så antikommunistiska texter.

Alla som läst Platonov kan inte heller låta bli att undra: pratade han verkligen sådär egendomligt som han skrev, eller är hans språk, med dess oortodoxa genitivbildningar, förfrämligande och förtätningar en medveten litterär konstruktion? Breven ger ett entydigt svar: det är noggrant och medvetet utmejslat. Särskilt i början av karriären måste Platonov försvara sitt litteraturspråk, också inför hustrun. Breven är avfattade på konventionell ryska.

Efter 600 sidor, och en serie närbilder på ett människoöde i första person singularis, undrar man över hur mycket tragik som egentligen kan rymmas i ett enda liv.

DE SISTA ÅREN av sitt liv, efter kriget, är Platonov svårt sjuk. Från sjukhuset skriver han till fru och dotter. Efter 600 sidor, och en serie närbilder på ett människoöde i första person singularis, undrar man över hur mycket tragik som egentligen kan rymmas i ett enda liv. Ända sedan Stalins dom i början av 30-talet lämnas Platonov aldrig i fred och drivs ut i en konstnärlig isolering. Det ständiga grälet med censuren och dreven i partipressen pågår ända till hans död. Intrigerna, fattigdomen, bostadsbristen och ständiga hot om att bli utslängd på gatan, svartsjukedramerna, alkoholen, umbäranden som Platonov ser överallt, sisyfosförsöken att verka som yrkesingenjör i provinsbyråkratins intrigräsk, den älskade sonens obegripliga fängelsestraff och död, krig, tuberkulos. Folk har gått under för mindre.

Inte att undra på att de Platonovska texterna, med sitt överbelastade språk och ständiga själsparoxysmer, är sådana de är. Det som däremot är förunderligt är den själsliga soliditet som kommer till uttryck i såväl breven som prosan: en obestridd tro på människolivets inneboende värdighet, på utböljningens rätt till stolthet – trots att allting runt omkring honom tycks ha pekats på motsatsen. ✨

FORSKNING

Humanisten

Idag höjs röster om att humanisterna bör bli mer samhällsnyttiga. **Lars Lönnroth** är skeptisk.

FRÅN BARNDOMEN HAR jag burit med mig visan om kungens lilla piga som sliter som ett djur från morgon till kväll i det stora slottet och ”alltid har så brått,/ för där är så mycket stök,/ och jämt ska hon för alla vackert niga.” Beundransvärd var hon förvisso, men inte ville jag som barn ha det som hon och ständigt vara till lags med att skura trappor och springa ärenden åt drottning Suramin. Då verkade det mera givande att bli humanistisk forskare och få syssla med det sanna, goda och sköna, Iliaden, runornas mysterier, romerska rikets uppgång och fall samt filosofiska debatter om livets mening.

Så därför sökte jag mig till humaniora och blev så småningom professor i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet, ett aktat lärosäte som på 1890-talet grundades för att förverkliga Viktor Rydbergs och andra västsvenska idealisters dröm om Den Fria Akademien – en tummelplats för mänsklighetens ödesfrågor. Viktor Rydberg, Erik Gustaf Geijer, Bertrand Russell, Torgny Segerstedt och andra stora andar blev mina humanistiska förebilder, *Eddan* och de isländska sagorna mina livsprojekt.

ATT DEN VÄG JAG VALDE nu klassas som föråldrad inser jag som emeritus, sedan jag nyligen fått i min hand ett påkostat magasin i flerfärgstryck med titeln *Humanisten*, utgivet av mitt gamla universitet. Den lära som där predikas av den humanistiska dekanen Margareta Hallberg och hennes kända stab av redaktörer är nämligen att dagens humanister bör göra sig användbara för samhällsplaneringen och näringslivet genom att bli precis som kungens lilla piga – flitiga och ödmjuka tjänare i folkhemmets tjänst. Det är de samhällsnyttiga projekten som nu lyfts fram som förebildliga i artikel efter artikel, samtidigt som man gör sitt bästa för att avskaffa gammaldags onyttiga bildningsämnen som klassiska språk, fornisländska och indoeuropeisk språkforskning.

Sålunda pryds omslaget och en stor del av magasinet insida av jättelika färgbilder föreställande ett par glada kvinnliga

”språkteknologer” (vad nu det kan vara) som tagit tjänstledigt från universitetet ”för att arbeta med sitt företag och ta fram ett datorbaserat verktyg och en webbtjänst som kan användas för att skriva lättlästa texter”. Målgruppen för deras projekt är ”personer med lässvårigheter”. Se där något som måhända kan bli både lönsamt och uppskattat, men uppenbarligen som pedagogiskt utvecklingsarbete för ett enskilt företag, inte som forskningsprojekt på humanistisk fakultet.

EN ANNAN NY VERKSAMHET som får stort och smickrande utrymme i *Humanisten* gäller så kallad ”biblioterapi” som går ut på att studera hur ”sjukskrivna kvinnor” (varför inte män?) kan förbättra sin hälsa genom läsning av skönlitteratur. En litteraturvetare samarbetar här med en legitimerad arbetsterapeut för att utveckla sjukvården med humanistiska metoder. Detta är ett av flera exempel på så kallad ”medicinsk humaniora”, som numera blivit en specialitet för Göteborg under det av medier och politiker lovordade kolossalprojektet ”Kultur och hälsa”, som förbluffande nog leds av en teologiskt utbildad professor i ämnet ”tros- och livsåskådningsvetenskap”. Hur många patienter som kan bli botade från sina psykiska och fysiska lidanden genom att läsa så kallade må bra-böcker framgår dock tillsvidare inte, men det löser sig förmodligen efterhand. Säkrast är nog att hålla dem borta från Kafka och andra litterära dysterkvistar, för annars vet man inte hur det kan gå.

Ännu en artikel i *Humanisten* är skriven av en Chalmersprofessor i bygg- och miljöteknik som generöst inbjudits av den humanistiska dekanen att finna samarbetspartner bland Göteborgs humanister för att utveckla nya projekt av betydelse för ”miljö- och hållbarhetsvetenskap”. Professorn tycks vara lite osäker på hur detta samarbete mer konkret ska gå till, men han hoppas humaniora ska kunna ”hjälpa oss att förstå hur och varför människors välbefinnande ökar eller förändras”. Denna något vaga och oklara förhoppning har av redaktionen för

som piga

Framtidens humanist?

FOTO: IBL BILDBYRÅ

säkerhets skull återgivits med jättebokstäver till glädje för eventuella läsare med läsvårigheter.

Man ser redan framför sig hur humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet snart kommer att bestå av idel tjänstvilliga små pigor och drängar, ivriga att vara till lags med nyttigheter i folkhemmets och näringslivets tjänst. Kanske kan man till exempel omskola professorn i konstvetenskap till klottersanering i stökiga förstadsområden? Professorn i musikvetenskap kanske kan hjälpa till att utveckla kommersiellt säljande bakgrundsmusik för varuhus och stormarknader?

Och professorn i filosofi kan möjligen förmås att skriva visdomsord på påskägg eller på små lappar som placeras inuti kinesiska *fortune cookies*? Såvida han inte råkar vara expert på logik, för i så fall kunde han nog komma till användning för enklare uppgifter inom databranschen.

PROFESSORN I SANSKRIT skulle väl till nöds kunna göra sig nyttig inom turistindustrin? Nej, förlåt, det sista går nog inte alls, för professuren i sanskrit med indoeuropeisk språkforskning är sedan länge nedlagd vid Göteborgs universitet.

Ett litet problem kan dock förutses, om den här nya humaniorapolitiken får fortsätta efter dekanens nyttoinriktade framtidsscenario. En nyligen publicerad uppsats i

Nordisk Tidskrift (Gunnar Öquist: "En jämförelse av de nordiska forskningssystemen") har nämligen visat, att det inte är helt bra för den svenska högskolans internationella anseende om våra universitet förvandlas till enkla servicestationer för allsköns samhällsintressen och kommersiella krafter. Att dansk forskning numera värderas långt högre än den svenska på utländska rankinglistor tycks sålunda i hög grad bero på att Danmark fortsatt att odla gamla lärdomstraditioner vid ett fåtal elituniversitet, medan vi i Sverige anpassat våra universitet, och speciellt de mindre högskolorna, till politikerns och affärsmäns uppfattning om vad som är nyttigt och säljbart. En läroanstalt som i likhet med Göteborgs universitet satsar på att humanister skall bli samhällsnyttiga riskerar därför på sikt att utomlands rankas som någonting i stil med Högskolan i Kråkvinkel eller The University of Groenokeeping.

MEN Å ANDRA SIDAN – behöver den humanistiska dekanen i Göteborg och hennes anhängare bekymra sig om sådant? Förmodligen kan de lugnt strunta i vad snobbiga humanistprofessorer tycker långt borta i Sorbonne, Harvard, Oxford eller Uppsala. Viktigare ur deras göteborgska perspektiv är nog att bli uppskattade i det omedelbara närområdet, befolkat av västkuststadens kommunalpolitiker och lokala affärsmän

– de goa göbbarnas trivsamma sällskapsklubb, på sistone riksbekant för sina mutaffärer. Man kan ju alltid hoppas att åtminstone några av göbbarna kan tänka sig att uppskatta humanisten som folkhemmets tjänstvilliga lilla piga.

Eller är detta en orealistisk förhoppning? Det är faktiskt svårt att veta, eftersom några av de humanistiska nyttighetsprojekt som hittills föreslagits verkar något osäkra och föga genomtänkta. Kanske är de i själva verket inte alls så nyttiga som man hoppas utan bara exempel på välmenande dumhet – ungefär som vissa beryktade selsättningsprojekt, arrangerade av arbetsförmedlingen för sådana arbetslösa som är garanterat omöjliga att anställa.

DÄRFÖR ÄR DET KANSKE inte helt givet att vi gamla avdankade humanister, som släpar på föråldrade bildningsideal och värderingar från Viktor Rydbergs dagar, måste stå med mössan i hand och buga när den nya tidens makthavare susar förbi. Åtminstone en del av våra onyttiga humanioraprojekt om Det sköna, *Eddan* och antikens historia kanske trots allt kan överleva och upplevas av ett fåtal eldsjälur som existentiellt meningsfulla, när de nymodiga nyttighetsprojekten har brutit samman, städats undan och hamnat i sopsorteringen tillsammans med annat skräp som kungens och folkhemmets små pigor tvingas hantera. ✿

Från filmen *Coming Home*.

FOTO: LE VISION PICTURES

FILM

På bio i Shanghai

I Kina förtigs ofta den hemska 1900-talshistorien. Men filmen *Coming Home* skildrar förtrycket under kulturrevolutionen. Det skriver **Erik Hedling**.

UNDER ETT BESÖK i Shanghai är jag ivrigt sysselsatt med att leta efter minnen från det förflutna. För en person som fått bilden av denna kinesiska supermetropol förmedlad genom en samling klassiska filmer – amerikanska såväl som kinesiska – är det den rekordsnabba förändringen av topografin som är mest anslående. I Zhang Yimous gangsterfilm *Shanghai Triad* (1995), med den stiliga Gong Li i den kvinnliga huvudrollen, anländer den lille pojken till flodhamnen. Den ligger längs den klassiska gatan The Bund, ett enastående monument över det brittiska imperiets nästan 100-åriga närvaro i staden (1842–1941),

med sir Victor Sassoons art déco-inspirerade Cathay Hotel – under Maos tid The Peace Hotel, idag The Fairmont Peace Hotel – orubbligt i blickfånget.

Pojken kommer från de ödsliga sumpmarkerna på andra sidan floden, idag den mäktiga stadsdelen Pudong med ett antal av världens högsta byggnader, till exempel den 632 meter höga Shanghai Tower, som skall öppnas 2015. Med tanke på att filmbilderna från *Shanghai Triad* bara är 19 år gamla ter sig den snabba utvecklingen hisnande.

Däremot är det lite sämre med minnet. Det historiska museets utställningar

avslutas tämligen abrupt, utan att behandla kommunisternas maktövertagande 1949. Eller deras oinskränkta makt över Kina. Och på minnesplatsen över kommunistpartiets bildande i Shanghai 1921 är informationen knapphändig, om än med påtaglig aggressivitet riktad mot just briterarnas intrång i Kina efter opiumkriget 1842. Det var då som modernt brittiskt fartygsartilleri förvandlade de kinesiska krigsdjonkerna till småflisor.

Svaret på frågan om den återkommande fokuseringen på imperialismens härjningar, på bekostnad av den kinesiska kommunismens traumatiska historia, ges i den

I Coming Home visas ingen förståelse för kommunismens strävanden: människorna är förslavade, utspelade mot varandra i ett vidrigt angiverisystem.

brittiska sinologen Julia Lovells utmärkta bok *The Opium War. Drugs, Dreams and the Making of China* (2011). Kinesisk historie-skrivning, hävdar hon, framställer Kina som ett land som våldtogs av västmakterna, och sedan räddades av Mao och kommunisterna. Monumenten över krigen mot Storbritannien, Frankrike, USA och till slut Japan är nationella skatter. Dessa döljer spåren av till exempel massvålden under stora språnget i slutet av 1950-talet eller den fasansfulla kulturrevolutionen 1966–76.

ÅTER TILL FILMEN. Med sin visuella detaljrikedom och förmåga att återskapa det

förflutna är det ett ypperligt medium för representation av historien. Zhang Yimou nya film *Coming Home* går på Peacebiografen på People's Square (alla adresser i Shanghai har såväl kinesiska som engelska benämningar). Här låg en gång i tiden sir Victor Sassoons hästkapplöpningsbana, för både spelsugna européer och penningstinna kineser. Filmen premiärvisades i Europa vid Cannesfestivalen i maj. I Shanghai, ett den moderna teknologins mecka, visas den naturligtvis komplett med filmindustrins nya gizmos: alltså på gigantisk IMAX-duk och med upplösning i så kallad 4 K (alltså 8 gånger högre än en vanlig dvd, 4 gånger högre än den gamla celluloiden). Anmärkningsvärt nog handlar filmen om just det annars bortträngda och precis det jag söker efter: till exempel effekterna av kulturrevolutionen på vanliga människor.

Filmen beskriver en liten familj i norra Kina på 1970-talet: fadern, en universitetsprofessor (utsökt spelad av Daoming Chen), hans hustru, gestaltad av den oerfärhärmligt uttrycksfulla Gong Li och den

1930-talet en ung, vacker kinesiska utstyrd i västerländsk makeup och frisyr, vanlig på otaliga filmaffischer och i diverse reklam för lyxprodukter. I *Coming Home* kontrasteras denna intensivt röda blinkning med ett grådaskigt helvete, med sina nedslitna och skräpiga bostäder, sin gamla, uttjänta tågstation och sina pälsmössförsedda politruker. I *Shanghai Triad* ackompanjerades slutuppgörelsen, där gangsterbossen låter begrava sin fiende levande, av rena slagregnet. I *Coming Home* återkommer ett ihärdigt ihållande regn, något som knappast låter sig förstås i andra termer än att det på något sätt är symboliskt kopplat till det smått groteska samhälle som skildras i filmen.

JUST FÖRSTÅElsen av människorna som en grå massa framgår med all önskvärd tydlighet när de väller ner från trappan på stationen, bilder som verkar kalkerade på Fritz Langs berömda dystopi *Metropolis* (1927), där arbetarna i stora fyrkantsformationer med blicken fixerad i golvet låter sig hissas ned till fabrikksschaktet. *Metropolis* är

Från filmen
Shanghai Triad.
FOTO: ALPHA FILMS

balettansande dottern (Huiwen Chang). Fadern, typiskt nog en glasögonprydd intellektuell av det slag som förföljdes under kulturrevolutionen, har av kommunistpartiet deporterats till arbetsläger, och hustrun och dottern försöker klara sig så gott det går. Trots att dottern är en ypperlig dansös, och därtill anger fadern till myndigheterna då denne tillfälligt flytt arbetslägret, får hon inte dansa huvudrollen i den balett hon repeterar med andra på grund av faderns förmenta brottslighet mot partiet och landet.

Just dansscenerna står ut rent estetiskt i deras spel kring den bjärt röda färg som alltid fascinerat Zhang Yimou. Till exempel i Gong Lis framträdanden som nattklubbsångerska i *Shanghai Triad*, som en så kallad "Shanghai Girl", under det glada

för övrigt den film som mest påtagligt låter sig åkallas i vyn över den moderna stadssilhuetten i Pudong. I *Coming Home* visas ingen som helst förståelse för kommunismens strävanden: människorna är förslavade, utspelade mot varandra i ett vidrigt angiverisystem och de lever uppenbarligen på nästan ingenting – fjärran från den kapitalistiska yran i Shanghai, som förnims redan i lyxboutiquerna i Peacebiografens neder-våning.

I *Coming Home* skapar Zhang Yimou framförallt en slagkraftig metafor för glömskan av detta samhälle i dagens Kina. Det är fortfarande styrt av kommunistpartiet men mycket lite, om än något, av marxist-leninismens doktrin kan skådas med bara ögat i Shanghai. Hustrun, Gong Li, utan sin Shanghai Girl-utstyrsel från den tidigare >>

filmen, känner inte igen sin make när han återvänder från arbetslägret efter mer än 10 år. Hon avvisar honom bryskt och ställer sig troget på tågstationen den fjärde i varje månad, det datum då maken meddelat att han skulle återvända.

Kanske lider hon av alzheimer, kanske av psykisk störning med anledning av ett sexuellt övergrepp från en partifunktionär i det förflutna; Zhang Yimou anspelar här på ett välkänt konstnärligt motiv, där hustrun skall försöka rädda maken genom att ge sig sexuellt till dem som dömer maken och de problem som uppstår härav. En gammal favorit härvidlag är John Everett Millais prerafaelitiska målning *The Order of Release* (1853), där hustrun mottar sin jakobitiske man med en uppsyn som brukar tolkas som bitterhet över förlorad dygd. Det förlorade minnet hos Gong Lis rollgestalt fungerar i *Coming Home* emellertid som en uppmaning till publiken att inte glömma det som var för endast några decennier sedan i Kina.

Minnet är som sagt flyktigt. Men det finns alltid kvar små skärvor kvar. Inte minst i spelfilmer som Zhang Yimous *Coming Home*.

ANDRA VISUELLA VERK som kan anknytas till den värld som skildras i *Coming Home* står att finna i den privatsamling av kommunistisk affischkonst som erbjuds i den gamla franska stadsdelen i Shanghai. Här finns allt: Mao, Lenin, Stalin, Marx och Engels, inte minst Madame Mao och fyras gäng, ackompanjerade av muskulösa kinesiska superarbetare som i stora språnget och under kulturrevolutionen leder Kina till ekonomisk utveckling i världstopp – alltså tvärtemot den rådande historiska domen över skeendet och skildringen i Zhang Yimous film. Här finns också gott om kapitalistiska fiender: briter med gröna ansikten och krokiga näsor, fetlagda Uncle Sam-amerikaner och i alla fall under kulturrevolutionens årtionde glasögonprydda intellektuella folkfiender. Därtill finns en anseelig samling av Shanghai Girl-posters, både från 1930-talet och i nutidens moderna tappning, med dess eleganta reklam för italienska och franska modehus.

Minnet är som sagt flyktigt. Men det finns alltid kvar små skärvor. Inte minst i spelfilmer som Zhang Yimous *Coming Home*. Det skall bli intressant att följa fortsättningen på den kinesiska uppgörelsen med historien. ✨

KULTURHISTORIA

Världskriget i tecknad form

Peter Englund skildrar i *Stridens skönhet och sorg* första världskriget underifrån. Samma perspektiv finns i ett par andra aktuella böcker som **Kristoffer Leandoer** har läst.

”MIG STÖR DET INTE”, säger symbolisten Remy de Gourmont om första världskriget. Året är 1915 och han har förvisso annat att tänka på där han ligger på sitt yttersta: en månad efter uttalandet är han död. Ändå kan man tycka att det kunde ha stört honom åtminstone lite: det var ju i hög grad Gourmonts och symbolisternas värld som för alltid försvann i och med kriget, *belle époque*, drivhuset där så många litterära och konstnärliga riktningar kunnat födas, frodas och föröka sig. Denna besynnerliga värld av gjutjärnsmonster och jugendslingor, krinoliner och polarupptäckter, återskapade den franske serieskaparen Jacques Tardi (f. 1946) med kärleksfull noggrannhet och en nypa science fiction i sina genombrottsverk från 70-talet om författarinnan Adèle Blanc-Secs halsbrytande äventyr (för några år sedan kom en påkostad fransk filmatisering). Det var *steam punk* långt innan begreppet blev allmänt. Men det som sysselsatt Tardi genom hela konstnärskapet är annars inte *belle époque* utan första världskriget: *honom* har det sannerligen stört, ända sedan han som pojke fick höra farfaderns berättelser från skyttegravarna.

Jacques Tardi har gett ut åtskilliga album som tilldrar sig 1914–18, men även sysselsatt sig med kriget på andra sätt, bland annat genom sin illustrerade utgåva av Louis-Ferdinand Célines *Resa till nattens ände*. Tardi har ett intimt förhållande till litteraturen och har genom åren gjort otaliga bokomslag och serieversioner av moderna franska klassiker. Nu finns hans storverk om första världskriget på svenska, *Skyttegravskriget* (övers. Viktor Agering).

Andra böcker i den ymniga utgivningsfloran detta makabra jubileumsår analyserar ingående det komplexa politiska

sammanhang som ledde fram till krigsutbrottet – den mest uppmärksammade är väl Christopher Clarks *The Sleepwalkers* – men Jacques Tardi går en helt annan väg och väljer konsekvent bort varje perspektiv som kan ge den minsta överblick över händelserna. Han avstår från eftervärldens insikter och helhetsblick, eftersom de meniga soldater han skildrar inte får se eller veta mer än skärvor och fragment av skeendet. Blicken mot historien kommer underifrån, där den framstår som mest meningslös. Ingen överblick, som sagt, däremot frammanas tidens stämningar av upphetsad patriotism: mot den bakgrunden framstår Remy Gourmonts replik som ett modigt och inopportunt nej till nationalism och krigsyr.

”DET ENDA SOM INTRESSERAR mig är människan och hennes lidanden”, säger Tardi i sitt förord. Alltså ingen politik, inga flygbilder, inga kartor med olidfärgade knappålar. Allt är nära inpå, rump-hugget, sammanhangslöst. Därigenom ansluter sig Tardi till de klassiska romanerna om första världskriget som *Resa till nattens ände*, Erich Maria Remarques *På västfronten intet nytt* eller Dalton Trumbos *Johnny var en ung soldat*. Den buttra vardagscynismen, den absoluta misstron mot varje impuls som påstås ha högre härstamning än den egna buken, delar Tardis infanterister allra mest med Célines antihjälte Bardamu.

Skyttegravsskildringen är en litterär genre som av naturliga skäl saknar företrädare i Sverige. Det verkligt stora svenska författarskap som föds ur första världskriget, Elin Wägners, har snarast freden och det kvinnliga arbetet för freden som sitt bärande tema, visade Sofi Qvarnström i sin doktorsavhandling *Motståndets berättelser* från 2009.

Därför är det intressant att ta del av den mer molokna pacifism som härrör ur skyttegravarnas realitet. De soldatöden som återges i *Skyttegravskriget* är korta, brutala och utan syfte. Ingen av dem vill slåss, ingen har något särskilt mot tyskarna (däremot hatar de intensivt sina egna befäl, och militärpolisen ändå intensivare). De skäms över vad de låter sig tvingas till. Tardi återger den sortens skändligheter som annars bara tillskrivs motståndarsidan: skott i ryggen på egna efterslänrare, slakt på kvinnor och barn, massavrättningar av krigsfångar, lönnmord på befäl och militärpolis. Allt detta äger dessutom rum i en miljö som är ofattbar i sin fattigdom och smuts, ett landskap som är söndersmulat och lagt i ruiner, där alla nivåskillnader är på väg att utjämnas: i skyttegravarna återgår världen till ett tillstånd före skapelsen, ett slags färg- och formlöst urslem.

SERIEALBUMET ÄR EN enastående slösaktig, eller kanske snarare generös uttrycksform: varje ruta i *Skyttegravskriget* är en genomarbetad och komponerad bild som skulle fungera utmärkt på egen hand. Allt är väldokumenterat, bakom varje uniformsknapp och betsel ligger arkivstudier. Åtskilliga av hans bildkompositioner har också autentiska foton till utgångspunkt.

En av dessa fotografiska förlagor – den närmast surrealistiska bilden av ett hästkadaver som träffats av granateld med så våldsam kraft att det flugit upp i ett träd – finns med i en annan bok som sticker ut bland jubileumsböckerna: Hedvig Rudlings fotobok *Djur i krigets öga*, som skildrar kriget ännu mera underifrån, utifrån en möjligen ännu renare oförståelse inför den systematiska destruktionen, nämligen djurens.

Genom ett fantastiskt och ofta unikt bildmaterial breddas bilden av skyttegravarna och fram växer en förvånansvärt rik fauna, där kolonierna bidrar till brokigheten. Vid sidan av de förväntade bredduvorna, hästarna och bombhundarna förekommer zebbor, koalor, näsbjörnar och elefanter. Djuren erbjuder en frizon där soldaterna tilläts vara mänskliga, visa ömhet och omsorg. Men de utnyttjas inte bara som emotionella avlastningsytor eller maskotar – en fransk flygare går ingenstans utan sin stork – utan tjänstgör också som dragdjur, budbärare eller vakter som hör annalkande fiender långt före alla andra och kan slå larm.

Djuren drabbades hårdare av skyttegravarnas totala krig. Dödligheten bland hästar är högre än bland människor. Dragdjuren är så viktiga att tyskarna skickar läkaren Anton Dilger, som är uppvuxen på en bondgård i Virginia och alltså en äkta sleeper – till Washington för att smitta amerikanska hästar med mjältbrand: intet nytt under solen.

47

Serie av Jacques Tardi.

Första världskriget var inte det första krig där naturen drabbades av våldshandlingarna likaväl som de krigförande parterna, men det hade aldrig skett i sådan omfattning. Det var själva landskapet som bankades sönder och knådades ut när granatelden försökte nå forskansade motstånd

förlorat. Ytterligare några år senare skulle amerikanerna, som ärvt fransmännens krig i ett politiskt spel lika obegripligt och blint för mänskligt lidande som det som föregick första världskriget, ta skyttegravskrigets metodik ännu ett steg och helt sonika försöka utplåna all den natur som gick att gömma sig i.

Seriealbumet är en enastående slösaktig, eller kanske snarare generös uttrycksform: varje ruta i Skyttegravskriget är en genomarbetad och komponerad bild som skulle fungera utmärkt på egen hand.

dare genom skyddande jordlager: det finns platser där kriget dominerar landskapsbilden än idag.

Tardi gör ett svep över franska kolonialtrupper – nordafrikaner, senegaleser, vietnameser – och gör en diskret framåtblick till år 1954 och slaget vid Diên Biên Phu, då det franska kolonialväldet i Vietnam gick

DENNA VÅLDSAMHET MOT själva naturen uppfattades redan av de medverkande och förekommer i den poesi som skrevs i skyttegravarna av de unga män som dog där. Man associerar leran med en återgång till forntida mörker, nämner Valhall och druider. Den tekniska utvecklingen har gjort sådana framsteg att det är människan som tvingas bakåt. Siegfried Sassoon talar om "det döda landet", John McCrae (död 1918) beskriver hur kanonerna dränker skogens lärksång och Bristolpojken Isaac Rosenberg (också död 1918) återger ett möte med skyttegravens fattiga flora och fauna: "Bara ett liv hoppar upp i min hand –/en sällsamt sardonisk rätta –/när jag plockar bröstvärnets vallmo/för att sätta den bakom örat./ Dumma rätta, du skulle bli skjuten med ens/om de visste hur kosmopolitiskt du tänker!" (övers. Caj Lundgren, *I Flanderns jord. Diktarnas röster från första världskriget*, red. Inger-Siw Eruths Lindell, 2005.) Den där orädda rättan dyker upp på bilder både hos Jacques Tardi och hos Hedvig Rudling och nosar lika nyfiket på soldater från bägge läger. På den punkten är väl rättor helt enkelt bättre än vi. ✨

Lättsamt om Montaigne

Antoine Compagnon blandar högt och lågt i sin bok *En sommar med Montaigne*. Det är i Montaignes anda, menar **Ingrid Wällgren**.

LITTERATURPROFESSORN Antoine Compagnon fick sommaren 2012 en utmaning som enligt honom själv var omöjlig att motstå. Den bestod i att göra en serie korta miniföreläsningar om Michel de Montaignes *Essayer* i fransk sommarradio. Programmen resulterade i en bok, som blev en bästsäljare i Frankrike. Nu har *En sommar med Montaigne* utkommit på svenska på Atlantis förlag, i översättning av Jan Stolpe. Det är en vacker liten bok med 40 korta texter, en samling tankar om Michel de Montaigne och betraktelser kring hans essäer.

Antoine Compagnon plockar fram citat som han sedan vänder och vider på. Visst är det en hyllning, men den är inte ensidig. Compagnon diskuterar Montaignes alla motsägelsefulla sidor, förklarar vem han var för att i nästa stund peka på svårigheten i att måla ett porträtt av denne osedvanligt ärlige man. Vi får läsa om Montaignes misstro mot läkekonsten, hans kärlek till ridning, hans skepticism, njurstenar och negativa inställning till framstegstanken. Compagnon blandar, liksom Montaigne själv, högt och lågt. Om det finns en röd tråd genom boken, skulle det väl vara den om alltings föränderlighet och motsägelsefullhet. Eller, som Montaigne skulle säga: Vad vet jag?

I de bättre styckena resonerar Antoine Compagnon kring *Essayernas* – och Montaignes – dubbla natur. I ena stunden beskriver han honom som oerhört modern och vidsynt, för att i nästa stund påminna oss om att Montaigne skrev i en annan tid, på en annan plats och med ett tänkesätt mycket olik vårt eget. Den som bekantat sig med Montaigne kan nicka i samförstånd under läsningen. Då Montaigne talar om naturfolken på den nyupptäckta kontinenten Amerika, ger hans inlevelseförmåga och öppna inställning till dessa folk (som han alls inte vill kalla barbarer) oss en känsla av en insiktsfull och modern

människa långt före sin tid. Montaignes förnuftiga skepticism leder honom inte sällan till ställningstaganden som håller sig ännu idag. Men andra gånger påminns vi om att 1500-talets värld inte är vår egen. I ett Frankrike sönderslitet av inbördeskrig i reformationens spår hade Montaigne kommit att misstro det som var nytt. För honom låg guldåldern bakom oss och alla försök att bättra, eller bota, den sjuka världen skulle bara leda till än värre krämpor.

Michel de Montaigne fortsätter att fascinera, roa, lära och samtala över tidsåldrarna. Ämnet som han valde – sig själv – uttöms aldrig. *En sommar med Montaigne* kunde kallas en lättsam introduktion, men någon snabbkurs är det inte. Precis som *Essayerna* är Compagnons betraktelser alltför lösryckta och fritt svävande för att kunna ge någon enkel och självklar bild av Montaigne. Så ska det ju också vara! Michel de Montaignes syfte var att framställa sig

själv helt och naturligt, fullkomligt ärligt. Den som gör så går inte att sammanfatta i en snabbkurs. *En sommar med Montaigne* är mera inbjudande än undervisande, ett samtal snarare än en föreläsning.

MAN KAN DESSUTOM läsa boken på åtminstone två olika sätt. Har man inte tidigare läst Montaigne, tjänar den givetvis som ett första möte med honom. Har man däremot läst *Essayer*, fungerar den snarare som ett slags mycket fri *companion reader*. Det är alltid förvånansvärt roligt att läsa om andras läsande. Hur har den andre mottagit texten och de idéer som yttrar sig där? Har vi läst på samma sätt eller har jag förstått det annorlunda? Det hela utmynnar i ett samtal mellan mig, Compagnon och Montaigne. Det är just i detta samtal som *En sommar med Montaigne* uppvisar sin bästa sida: helt i tradition med Montaignes *Essayer* fungerar den som en konversation som inbjuder till vidare funderingar. Compagnon gör inte anspråk på annat än försöket i sig, han vill uppmuntra till att läsa, tänka och skriva – fritt.

Att Jan Stolpe har översatt boken är gott. Stolpes egna utmärkta översättningar av Michel de Montaignes *Essayer*, i nybearbetning senast 2012, kommer väl till pass: Compagnons bok är fylld av Montaignecitat. Stolpe – som även översatt andra verk om Montaigne, Björn Bredals *Humanist till häst* (1993) samt Jean Starobinskis *Montaigne i rörelse* (1994) – är åtminstone för mig starkt förknippad med den franske femtonhundratalsessäisten.

När Antoine Compagnons Montaigneföreläsning sändes i radio räckte de en hel sommar. I bokform är dessa försök så lätta och lediga, att *En sommar med Montaigne* knappast räcker mer än någon dag, om man inte har strikt självkontroll. För en verklig sommar – eller höst – med Montaigne är det nog bäst att läsa Montaigne själv. ✨

Montaigne.

På kryss med Daphne

Karin Svanborg-Sjövall är projektledare i Timbro.

Det var nära att Daphne aldrig hade kommit längre än till Nordsjön. En stor mina, livsfarlig och trind som en barnmage, strök förbi den lilla segelbåten med en mås cirklande över sig.

Detta blev bara en i raden av många påminnelser om det världskrig som hade rasat på kontinenten tre år innan Göran Schildt, en finlandssvensk konsthistoriker och författare, beslöt sig för att segla runt Medelhavets alla hörn med start i Stockholm och vändpunkt i Rapallo. Han hade själv varit nära att mista livet under finska vinterkriget och bestämde sig för att belöna kropp och själ med denna "Önskeresa" om han överlevde – namnet på den bok som skulle göra succé när den kom ut 1949.

Iförd islandströja och sammetsbyxor frekventerar Schildt barer med hamnsjåare och franska prostituerade. Han äter kakor och leker charader med italienska furstar, beundrar engelsmännens fallenhet för logistik, dricker litervis med vin tillsammans med filosofen Georg Henrik von Wright och gör sociologiska observationer kring Europas klassamhällen.

När von Wright under sin semester från terminerna i Cambridge sluter upp för att mönstra i Paris låtsas sällskapet att han är en greve Hostinato och den rättmätiga ägaren till Daphne, eftersom de andra i hamnen ändå vägrar att tro att Schildt kan vara annat än inhyrd mankraft. Ingen fransk båtägare med en sous på fickan skulle få för sig att segla själv!

Sakta glider Daphne genom efterkrigstidens Frankrike och dess komplicerade och ofta mycket gamla slussystem med människan själv som provkarta. Vid en sällsynt behaglig badplats upplyses makarna Schildt om att det faktiskt var tyskarna som såg platsens värde före lokalbefolkningen, varpå de genast satte upp skyltar om att det var förbjudet för judar att bada där. "Både de och vi visste att det inte fanns en enda jude i Ravières så det var väl snarast för att de skulle känna sig mera som hemma."

Trots sitt mera rättfärdiga ärende brottas Schildt med tvivelsmål kring den sentida turismen. Vad är egentligen att resa och se? Våra ideal har skiftat från moral till estetik, och denna förvandling får konsekvenser för vår förmåga och vilja att internalisera det främmande:

"Varpå beror denna egenartade tragik, som på ett alldeles särskilt sätt är modern och som fick allt större spridning först på 1800-talet? Antagligen på vår alltmör inrotade tro på en redan färdig värld, där vår uppgift är att plocka känslor som likt mogna frukter hänger på träden [...] Vi sena dagars romantiker tror att vi reser för att ha rest – och lever för att ha levat."

Skörden av frukter skulle då som nu dokumenteras och Schildt gör reflektionen att det är först i och med att en situation publicerats som upplevelsen verkligen har ägt rum. Då, som nu, krävde turisterna publik för att #kopplaavhängmattan.

Och ändå är det först på distans som de stora linjerna framträder. Efter att ha upplevt arbetsbristens och avfolkningens Frankrike blir Schildt nästan yr när han passerar gränsen till arbetslöshetens och trängselns Italien. Här skulle "förvisso" Europas förenta stater vara den naturliga lösningen; sällan har väl beväpnade gränsövergångar och påhittade gemenskaper framstått som så meningslösa och skadliga som 1948.

EU:s framväxt var och är en önskeresa, som i likhet med Schildts kryssning kantats av minor, missförstånd och triumfer. Låt oss hoppas att den inte tar slut. ❀

I korthet

Ingen kunde mer om Ekelöf

Reidar Ekner (1929–2014), som nyligen avled, var framstående inom flera områden. Han doktorerade i litteraturvetenskap på en avhandling om filosofen Hans Larsson. Han var översättare och poet, bland annat skrev han den gripande diktsamlingen *Efter flera tusen rad* (1974), som handlar om hans dotters sjukdom och död.

Åtminstone för mig var han dock framför allt viktig genom sin relation till Gunnar Ekelöf (1907–68). Ekner var den siste av hans nära vänner som ännu var i livet. Ekelöf fick ofta hjälp av Ekner med att sammanställa sina böcker, det gällde inte minst den sena så kallade Diwan-trilogin.

Reidar Ekner publicerade 1967 boken *I den havandes liv*, med olika essäer om poeten. En intressant text handlar om Ekelöf och spanska inbördeskriget, där en av hans vänner stupade. Ekner var den ende som gav ut en bok om Ekelöf medan han fortfarande levde och kunde ha synpunkter. Närheten till Ekelöf, och respekten för hans intentioner, var något som skulle prägla Eknars arbete också i fortsättningen. Det är något man annars ibland kan sakna i den växande Ekelöflitteraturen.

Ingen kunde mer om Ekelöf än Ekner. Hans överlägsna kännedom om materialet gjorde att han 1970 gav ut en bibliografi över poeten, där alla hans böcker, artiklar och övriga publicerade texter finns förtecknade. Att sammanställa en bibliografi är kanske inte det mest kreativa eller glamorösa vetenskapliga arbetet. Men alla vi som senare har skrivit längre texter om Ekelöf har haft en ovärderlig hjälp av den, och har anledning att känna tacksamhet.

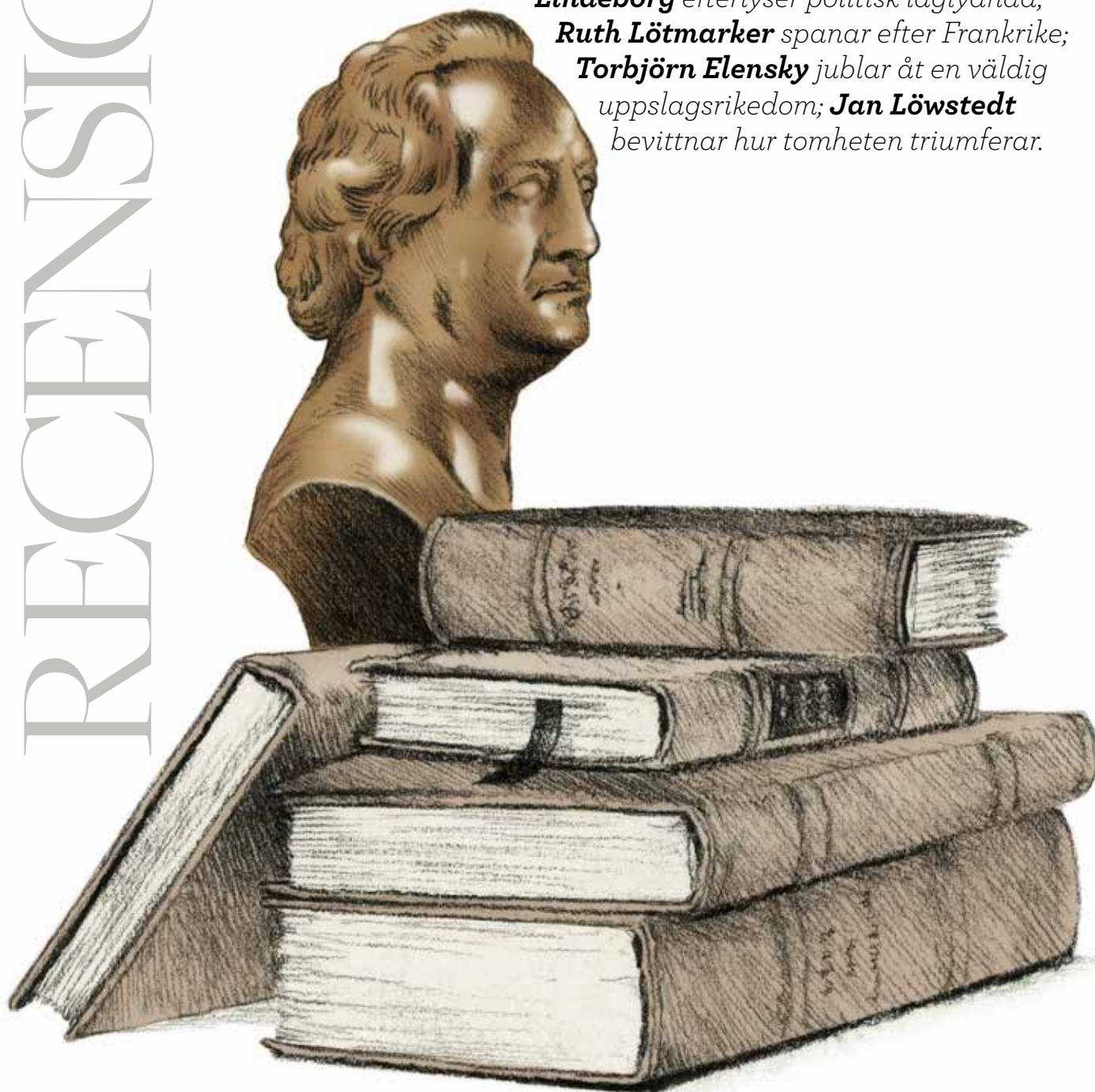
Mellan åren 1991 och 1993 gav Ekner också ut Ekelöfs verk i åtta band. Utgåvan är omdiskuterad, och inte helt oproblematisk. Ibland kunde Ekner vara alltför självsväldig.

Men även om utgivningen något tålde att skrattas åt förtjänade den framför allt att hedras. Genom den blev ett stort antal värdefulla texter för första gången tillgängliga i bokform. När sista bandet utkom skrev Tommy Olofsson en fin understreckare i *Svenska Dagbladet*, där han talade om "en av stora festdagar i svensk litteratur". Olofssons artikel var dock inte representativ för reaktionerna, Ekner kritiserades på ett sätt som måste beskrivas som oproportionerligt.

Den akademiska världen kan vara hård och ogenerös. Man kan bara hoppas att Ekner efter sin död får det erkännande han borde ha fått tidigare.

David Andersson

Detta nummers recensioner: **Carl-Göran Ekerwald** bryter brevhemligheten med glädje; **Håkan Tribell** lystrar bekymrad till det svenska evangeliet; **Carl Rudbeck** gör en skönskrivande skitstövels bekantskap; **Peter Landelius** tar temperaturen på det svala kriget; **Kjell Albin Abrahamson** återser en städare i uniform och mörka glasögon; **Anders Mathlein** känner lust till gamla skrivverktyg; **Mats Fält** mönstrar en driven maktspelare; **Olle Häggström** vändas vid ett vägskäl i mänsklighetens historia; **Lisbeth Lindeborg** efterlyser politisk laglydnad; **Ruth Lötmarker** spanar efter Frankrike; **Torbjörn Elensky** jublar åt en väldig uppslagsrikedom; **Jan Löwstedt** bevittnar hur tomheten triumferar.

Själarnas sympati. Héloïse och Abélard, oljemålning av Robert Bateman.

FOTO: BRIDGEMAN/IBL BILDBYRÅ

Årtusendets kärlekssaga

Ömma känslor och lärda intressen förenade filosofen Pierre Abélard med hans privatelev, den älskliga Héloïse. Deras kärlek bar frukt i flera olika avseenden. Carl-Göran Ekerwald gläds åt en ny utgåva av deras frispråkiga brevväxling.

LITTERATURHISTORIA

Det finns mycket att se för den som besöker Bretagne, och det är lätt hänt att badorten Saint-Gildas-de-Rhuys kommer i skymundan. Den ligger i det sydöstra hörnet, ute på en udde söder

om Vannes. Dit kom år 570 den helige Gildas och grundade ett kloster. Vissa delar av kyrkan har bevarat en orörd romansk karaktär. Helgonets grav finns kvar. Hans avstånd till Jesus var bara 500 år – samma avstånd som vi har till Gustav Vasa.

Klostret blev berömt på 1100-talet. Och besökare som idag står framför kyrkan

befinner sig tätt intill ett kulturellt nervcentrum i europeisk historia.

Innan det blev berömt var det beryktat för superi, sodomi, horeri. Munkarna hade konkubiner boende i klostret. Bretagne var den gången ett självständigt rike liksom för övrigt Burgund, Normandie och Akvitanien. Frankrike var stort som

>>

Götaland och låg runt omkring Paris, där frankernas kung hade sin borg i en del i nuvarande Louvren.

Hertigen av Bretagne ville få slut på ordan i Saint-Gildas. Vad göra? Han lät hämta samtidens mest framstående filosof, Peter Abélard. Honom kunde man lita på, för han var av naturen oförmögen att delta i några köttsliga förlustelser. Den lärde professorn hade gjort en kvinnlig elev vid namn Héloïse gravid. Flickans morbror Fulbert, ledamot av domkapitlet i Notre-Dame, straffade honom genom att skära bort de två körtlar som hade möjliggjort ett faderskap.

Skurkarna blev gripna. De straffades i sin tur genom att man stack ut ögonen på dem – och kastrerade dem.

Héloïse var en mycket lärd flicka. Hon läste latin, grekiska och hebreiska. Hennes Bibelkunskap var omfattande. Hon hade humor. Och framför allt – hon var en oerhört passionerad natur.

Hur kan man vara så säker på det? Jo, hennes brev till den älskade finns bevarade, skrivna på latin i en ton som ter sig flickaktig och oförbehållsam. Hon inleder sin epistel med "Älskade! Dilectissime". Hennes avslutningsfras är "Förvål du min enda... Vale, unice!" Det sista ordet lånar hon från Psaltaren 35:17 – den engelska bibelöversättningen har "my darling".

"Abélard vill nu gifta sig med Héloïse. Hon vägrar. Det får inte komma ut att han gjort sin elev med barn. Det måste förbli hemligt."

Hon citerar Ovidius, Euripides, Platon. Hon jämför sitt förhållande till Abélard med Aspasias förhållande till Perikles. Skulle man söka efter ett motsvarande modernt partnerskap är det Jean-Paul Sartre och Simone de Beauvoir som kommer i tankarna. Fast passionens hetta är avsevärt mer flammande hos det medeltida paret.

När Héloïse upptäcker att hon är gravid blir hon med ens överlycklig. Den blivande fadern får ett brev "cum summa exultatione... med den högsta grad av hänförelse". Men, säger hon, tro inte att jag tänker sköta mitt barn. Hon är ju filosof. En filosof tål inte barnskrik. Hon hänvisar till Seneca. En filosof måste lämna bort sina barn. En filosof har högre plikter inför sina medmänniskor. Här fick senare även Rousseau stöd för sitt beslut att lämna bort sin avkomma.

Barnet föddes. Det var en son. Hon gav honom namnet Astralabe. Vilket egentligen var benämningen på det instrument som astronomen använder för att mäta

planeters höjd över horisonten.

Abélard vill nu gifta sig med Héloïse. Hon vägrar. Det får inte komma ut att han gjort sin elev med barn. Det måste förbli hemligt. Hans karriär på den lärda banan skulle bromsas med familjeliv. Det är hon som hävdar det, inte han. Så här skriver detta intellektuella fullblod:

Gud ska veta att jag aldrig sökt någonting annat än just Dig. Jag helt enkelt längtade efter dig. Jag frågade inte efter äktenskapsbojor, ingen bröllopspresent. Det var inte min vållust jag sökte belöna, nej det vet du, det var Din jag ville belöna. Benämnas hustru kan tyckas mer heligt, mer aktat, men ljuvare för mig kommer alltid ordet "vän" att vara, eller om du skulle gå med på det, "konkubin" eller "hora". Jag trodde att ju mer jag förödmjukade mig inför dig, desto större favörer skulle jag få och även skulle det blir mindre skada på din ärofyllda ryktbarhet.

Skulle någon misstänka att detta är ett falsarium, är det angeläget att gå till Oxford University Press och dess utgivning av medeltida texter, där ingår *The Letter Collection of Peter Abelard and Heloise* med den latinska texten på vänstra sidan och på den högra parallellt den engelska översättningen av Betty Radice, reviderad av den som ansvarat för projektet med alla angelägna kommentarer, David Luscombe – för svenska ögon ett anmärk-

ningsvärt namn! Det framstår efter genomgång av alla bevarade manuskript och samtida dokument som om Héloïses brev verkligen är äkta. Den som ifrågasatt dem är Bertrand Russell. Han ville tillskriva Abélard äran för att ha skrivit även Héloïses brev. Det fanns ett misogynt drag hos den gamle förföraren Russell.

Karl den stores rike hade slagits sönder, men den karolingiska renässansen som inletts med Alkuin och Scotus Erigena fortplantades hos de läskunniga. Man vet inte med bestämdhet vilken släkt Héloïse tillhörde, men vissa tecken tyder på att hon tillhört någon av de berömda ättarna Beaumont eller Montmorency, oerhört förmögna och måna om bildning. Som barn hade hon fostrats i ett nunnekloster i Argenteuil, 16 kilometer väster om Paris. När hon mötte Abélard var han 37 år – hon kanske 15. Han kallar henne "puella". Hon kallar honom "pappa". Hon var mycket tidigt känd för sin brådmogna lärdom. Hon var utan tvivel fransyska.

Med Abélard är det annorlunda. Hans

mor var britt, det vill säga: hon kom från Bretagne. Fadern kom från Poitiers i Akvitanien. Han var officer och ivrade för bokliga studier. Peter var äldste sonen och visade tidigt prov på begåvning. Detta är under skolastikens epok. Som underhållning älskade folk att åhöra disputationer. Ämnena togs ofta från teologin. Treenigheten var svårbegriplig. Man satte upp två teser. Treenigheten är en kropp med tre huvuden. Treenigheten är ett huvud med tre kroppar. De som skulle disputera tilldelades var sin tes. Så utbröt striden. Man tvistade också om treenigheten, huruvida var och en av de tre var allsmäktig, att vi alltså hade en allsmäktig fader, en allsmäktig son, en allsmäktig och helig ande. Dessa disputationer var inte riskfria. Plötsligt kunde man åka fast för hädelse. Allra farligast var det att i skrift strida för en bestämd tes. Stred den mot trosbekännelsen eller hävdade något som ett kyrkomöte hade fördömt, skulle boken brännas. Och i värsta fall även författaren.

Abélard var en orädd talare. Han vann publik och lärjungar med nya tanke sätt. Han kände väl till Scotus Erigenas läror, som 250 år tidigare blivit allmänt kända, och det utan att Scotus blivit bränd på bål. Ändå hade han sagt omstörtande saker. Han hade frågat sig vad som var det allra sannaste och mest ovedersägliga och därvid funnit att det som var allmänt var sannare och mer reellt än det individuella. Att vi alla måste dö, det är allmänt giltigt och har därför en högre sanningskvalitet än påståendet att kusken har blivit sjuk. Så fort man kommer ner på individplanet inträder – och det med rätta – misstro. Men vad är då det allra mest allmänna? Det är Gud. Han omsluter ju hela universum och allt som där rör sig. Därmed är han som sanning betraktad onåbar. Detta kallas Erigenas "negativa teologi". Ingenting kan utsägas om Gud. Vi är inte i honom. Han är inne i oss.

Erigena inspirerade Abélard. Ingenting låg riktigt fast längre. Och han mötte häftigt motstånd från alla traditionalister. Hans bok om Trefaldigheten blev han tvingad att med egen hand kasta i elden och därefter högt uppläsa, utan att staka sig, trosbekännelsen i den av kyrkomötet fastställda ordalydelsen.

När man under franska revolutionen började söka efter revolutionära idealgestalter, fastnade man för Abélard. Till det bidrog säkert historien om kärleken till Héloïse. Abélard var den frigidaste tänkaren som inte frågade efter moralisternas domar. Det var här som Rousseaus sensibilitet hade funnit sitt mönster. Rousseau skrev ju *La nouvelle Héloïse* och återuppväckte därmed den autentiska Héloïse.

Revolutionen beslöt att återuppväcka

Abélard. Han hade ju ivrat för *Denkwende*, tankeomvändelse. Det behövdes! Nationalförsamlingen fattade beslut om att samhället i Bretagne, Saint-Gildas-de-Rhuys, i fortsättningen skulle heta kort och gott Abélard.

Filosofen brukade själv skoja om sitt namn. "Lard" kunde uttolkas "fläsk". Och satte man in ett h framför "abe" så fick man "att ha". Han hette med andra ord "Ha fläsk". Det är möjligt att han var kor-pulent. En av hans fiender ändrade nam-net till "Baiolardus" och fick med en erotisk puff det att betyda "fläsk-slickaren".

Det berättades gärna roliga historier om professorn. En gång hade kungen fått rådet att tysta mun-nen på Abélard, för han drog till sig allt för många "barbarer", det vill säga: lekmän som inte kunde läsa. Den-na plebs jublade när professorn ställde ved-ertagna sanningar på huvudet. Kungen utta-lade då ett slags fatwa mot Abélard – på fran-ska konungens mark fick han i fortsättningen inte undervisa eller dispute-ra. Följande dag klättra-de Abélard upp i ett träd och alla som ville höra skockades omkring trädet, medan han räknade upp vilka andra möjligheter han hade att kringgå kon-ungens befallning. Kung-en hade inte sagt något om vatten. Han kunde ju sitta i en båt på Seine. Det fanns mycket höga förebilder för det!

Han hade startat en egen skola med ämnet "dia-lectica" i centrum. Där fick man lära sig grammatik, både det elementära och syntax-en. Ord hade sin omedelba-ra motsvarighet i sak, ansåg han, och begreppsanalys blev det grundläggande för att förstå verklighe-ten. Utan studier i dialektik kunde ingen disputera lysande. Tillströmningen av lär-jungar hotade andra professorers under-visning.

Fienderna gaddade sig samman. De fick både världsliga myndigheter och kyrkli-ga potentater att ingripa. Hans skola mäs-te stängas. Han flyttade omedelbart till

Melun, fem mil söder om Paris, och star-tade en ny skola. Och studenterna i Paris vände staden ryggen och tågade ut till sin mästare. Vad han sa var oemotståndligt. Mottot – och det citerar Schopenhauer – "si omnes patres sic, at ego non sic... om kyrkofäderna säger så är det, då säger jag, så är det icke!"

Detta frigjorda tänkande har hyllats av Emerson, Nietzsche, Vilhelm Ekelund och den norska poeten Olav Hauge. Men mest avgörande för deras höga

rik. Och inte nog med att lektionerna är kostnadsfria – professorn *betalar* morbro-dern för nöjet att få undervisa Héloïse. Morbrodern ber honom att inte dra sig för att kroppsligt bestraffa flickan om hon är lat eller ouppmärksam.

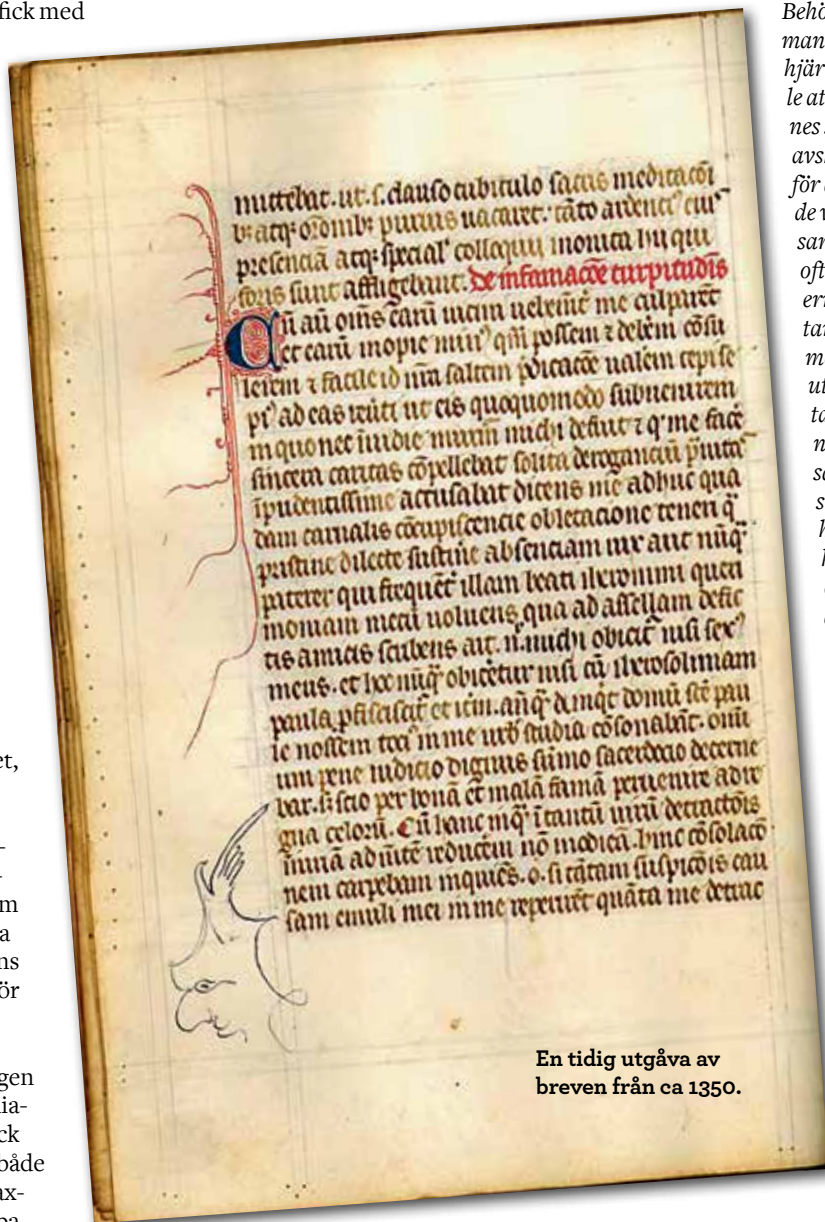
Hans enfald förvånade mig. Hade han överlämnat ett litet lamm till en lysten varg kunde det inte ha gjort mig mer häpen. Att jag skulle få både bestraffa och undervisa henne, vad betydde det om inte att han gav mig total frihet att tillfredsställa mina lustar. Behöver jag säga mer? Vi kom sam-man inomhus, vi kom samman i våra hjärtan. Lektionerna gav oss tillfö-lle att helt ägna oss åt kärlek. Hen-nes studier krävde avskildhet. Och avskildhet krävde kärleken. Istället för att läsa högt ur böckerna, växla-de vi kärleksfulla ord. Det var kys-sar, inga idéer. Mina händer var oftare vid hennes bröst än vid böck-erna... För att inte väcka miss-tankar, tuktade jag henne ibland, men jag slog henne ömt och mildt, utan all vrede och irritation, tuk-ta henne var sötare och ljuvare än någon balsam kunde vara. Kort sagt, våra begär lämnade inget stadium av kopulationsverksam-heten utforskat. Kunde kärle-ken locka oss till någonting nytt och ovanligt, så välkomnade vi det. Vår tidigare brist på erfa-renhet kom oss att gå in i gläd-jestunderna med ännu stөр-re iver, och vår aptit mättades inte så lätt... Inspiration kom över mig och den krävde att jag skrev kärleksvisor. Du vet ju, en del av de där visorna är fortfa-rande populära och sjungs på många håll, särskilt av dem som ägnar sig åt det liv jag lev-de då.

Luscomb visar hur Abélard i sina föreläs-ningar vid den här tiden kom med speciella exem-pel av typen "Petrus älskar flickan... Flickan är hans väninna... Nu kysser min väninna mig... osculetur me amica..."

Men så blev vi tagna på bar gärning. Strax efteråt upptäckte flickan att hon var gravid... En natt när morbrodern var borta, hämtade jag henne i hemlighet från hans hus och sän-de henne raka vägen till mitt eget land (Bre-tagne). Där bodde hon hos min syster tills hon födde en pojke, som hon kallade Astralab.

Av fruktan för repressalier går Abélard till morbrodern, ber om förlåtelse. "Vad jag gjort var ingenting ovanligt för alla dem som känner vilken makt som kärlek

>>

En tidig utgåva av breven från ca 1350.

uppskattning är Abélards brev. Genom århundra-dena hörs denna energiska, livsbejakan-de, glada ton.

Han har hört talas om Héloïse. En vack-er flicka. Och ovanlig med detta stora intresse för filosofi. Han går till hennes morbror och föreslår gratislektioner för att ytterligare höja hennes bildningsnivå. Morbrodern går med på detta. Abélard är Paris mest berömda professor. Dessutom

THE LETTER COLLECTION OF PETER ABELARD AND HELOISE

DAVID LUSCOMBE (RED.)
Oxford University Press 2013

har.” Och han lovade gifta sig. Så skedde trots häftigt motstånd från Héloïse. Så fort de var gifta flyttade hon till klostret i Argenteuil – där hon varit som barn – för att inte vara ett hinder för Abélards lärarverksamhet.

Morbrodern, som hade hoppats att det inträffade skulle krossa Abélards karriär, beslöt att ta blodigare hämnd. Intressant är det faktum att Héloïse öppet förnekade att hon var gift med Abélard, allt i syfte att skylla över historien.

Nu hjälpte det inte. Abélard utsattes för trakasserier av hotfull art. För att rädda sig begav han sig till Saint-Denis – där de franska kungarna har sina gravar – och blev munk i därvarande kloster. Samtidigt tog Héloïse nunnedoket. Det råder inga tvivel om deras uppriktiga, ärliga relation till religionen. Bibeln är deras rättesnöre. Deras brev är i stor utsträckning exegetik. De tolkar orden efter sina behov.

Som munk fick Abélard inte undervisa. Men hans skrifter spreds. Hans situation på klostret försämrades. Till slut beslöt han att lämna världen och leva som eremit. 17 mil sydväst om Paris, nära Nogent-sur-Seine, köpte han en äng. Och där byggde han ett litet kapell av skin och vassrör (”cannes”). Han kallade det ”Paraklete”. Det är ett grekiskt ord och kan översättas med ”advokat” men även med ”tröstare”. Ordet finns enbart i Johannes evangelium. Muslimer har fäst sig vid löftet att Gud ska sända en ”tröstare” till jorden och ser det som en profetia om Muhammeds ankomst.

Abélard var en vinnande natur. Folket runtomkring hans lilla kapell kom till honom med mat och dryck och ljus och ved. Allt han behövde. Men ryktet om kapellet ledde till en utvandring från Paris till eremitboningen. Nu undervisade han på nytt. Och som förut väckte saken kyrkans irritation. Nya trakasserier. Och

”Tiden är ond. Påvekyrkans diktatur präglas av grymhet. Europa var utsatt för en mental våldtäkt. Allt andligt liv skulle styras och regleras.”

vad Abélard nu skriver om situationen är anmärkningsvärt:

Mina rivaler förföljde mig skoningslöst. Jag väntade varje ögonblick att bli förd inför kyrkliga myndigheter anklagad för kätteri. Gud vet det, ofta var jag så förtvivlad att jag övervägde att lämna kristna

trakter – Christianorum finibus – och leva ibland hedningarna, där föra ett stilla kristet liv mitt bland Kristi fiender.

Det är nu, 1127, som hertigen av Bretagne ber honom komma och rädda ordningen på klostret i Saint-Gildas-de-Rhuys. Abélard stannade kvar som abbot fram till 1132. Han gjorde allt för att tukta munkarna. Men de var oförfärliga. De hotade honom till livet. Vid ett tillfälle satte de kniven mot strupen på honom. Han lyckades fly. Klostret i Cluny, den gången ”Europas andliga centrum”, erbjöd honom att komma.

Vid samma tid stängdes nunneklostret där Héloïse var abbedissa. Då skänkte Abélard henne och hennes underlydande nunnor kapellet Paraklete, och med påvligt privilegium upprättades ett nunnekloster på den plats där Abélard en gång haft sin eremitboning.

Abélard dog 1142. Héloïse levde fram till 1164 som abbedissa för klostret och vördad som from katolik. Av deras brevväx-

ling finns bevarade åtta brev. Till dessa kommer Abélards brev till en god vän. Det hela brukar kallas *Historien om mina olyckor*. Kommentarer i denna Oxfordutgåva behandlar grundligt olikheterna i de 16 bevarade brevsamlingar som finns. En av dessa är på pergament, 74 sidor, och innehåller åtta brev, nertecknade omkring 1350. Sotheby's sålde denna brevsamling 1995 till Schøyen-samlingen i Oslo, priset låg på drygt en halv miljon kronor.

Det sista brevet från Abélard till Héloïse innehåller regler för det nya klostret. Ingenstans i världslitteraturen återfinner man en sådan lovprisning av kvinnans roll här på jorden. Hon är överlägsen mannen i allt. Det var ju, påminner Abélard oss, ”en kvinna som födde Gud”.

Normännen har inte betalat något överpris. Närmare tusen år skiljer oss från dessa älskvärda personer. Ändå ter de sig moderna. Brev som visar deras rörande uppriktighet, naturlighet och fritt dömande intelligens är ovärderliga. Tiden är ond. Påvekyrkans diktatur präglas av grymhet. Europa var utsatt för en mental våldtäkt. Allt andligt liv skulle styras och regleras. Dock – det fanns fortfarande ett hedniskt alternativ. De som tog sin tillflykt till ordet – Héloïse blev ju nunna, Abélard munk – kunde så som munken tänkte, fly till de ännu inte kristnade provinserna. Där var religionerna mycket äldre, förhoppningsvis toleransen större mot oliktankande.

Carl-Göran Ekerwald

Kyrkan i Saint-Gildas-de-Rhuys. Munkarna här var beryktade för superi och horeri.

FOTO: ROMARY/WIKIMEDIA COMMONS

Här produceras
kloka beslut.
Enligt uppgift.
FOTO: JONAS EKSTRÖ-
MER/TT NYHETSBYRÅN

Ljuset från norr

POLITIK

Vad kallar man ett styrelseskick som inte lyckas balansera statsbudgeten en enda gång på 40 år? Rätt svar: Demokratiskt. Det specifika exemplet är franskt, men långtifrån unikt. Västvärlden har sedan andra världskriget skådat en offentlig expansion som saknar motstycke, där utgiftsprogram lagts till utgiftsprogram utan att finansieringen alltid har hängt med. Medan många, inte minst i tidningar med rosa papper, diskuterar olika sätt att på sikt komma tillrätta med västvärldens skuldberg är det betydligt färre som granskar mekanismerna i det styrelseskick som år efter år låtit berget växa.

För vems fel är det att det har blivit som det har blivit? Dilemmat för medborgare i den demokratiska staten är att det inte finns någon annan att skylla på. Vi väljer våra representanter, och om dessa inte sköter sig får vi välja några andra. Vi har grundlagar och domstolar som skyddar våra rättigheter och fria medier som granskar makten. Visst kan någon hävda att det har varit skojare som har lurat oss med fagert tal om evig fred, klasslöst samhälle eller skyhögt pension trots låga skatter. Klart att vi medborgare kan bli förbannade om kassan då plötsligt är tom. Men lurade i 40 år? Vem som helst kan drabbas av en bedragare. Men den som aldrig lär sig är snarare drabbad av självbedrägeri.

Det demokratiska styrelseskickets fördelar och tillkortakommanden är temat för *The Fourth Revolution* av John

Micklethwait och Adrian Wooldridge, till vardags chefredaktör respektive redaktionschef på *Economist*. Och deras budskap kan sammanfattas enligt följande:

Västvärldens styrelseskick har genomgått tre (och en halv) revolutioner, och nu står den fjärde för dörren. Den första revolutionen ägde rum på 1600-talet, då filosofen Thomas Hobbes skrev *Leviathan*. Därmed banade han väg för tanken om staten som en suverän makt. Leviathan var visserligen ett odjur, en enväldshärskare, men den skyddade i alla fall medborgarna från det allas krig mot alla som föregick statens uppkomst. På 1800-talet presenterade Johan Stuart Mill idén om individens frihet, och då kom den andra revolutionen. Med meritokrati och ansvarsutkrävande tämjdes Leviathan till en medborgarnas tjänare – staten var inte längre ett nödvändigt ont, utan en nattväktare som skyddade mot det onda. Detta gav människorna möjlighet att raskt utveckla såväl samhälleligt som individuellt välbefinnande. Den tredje revolutionen initierades under andra halvan av 1800-talet då Beatrice och Sidney Webb ställde frågan varför staten bara skulle skydda mot faror. Den borde också erbjuda möjligheter i form av förbättrade livsvillkor, hälsa, utbildning och trygghet. Därmed var den moderna välfärdsstaten född och i denna ordning lever vi alltjämt.

Motreaktionen med Milton Friedman, Margaret Thatcher och Ronald Reagan på 1980- och 1990-talen då? Nja, det betraktar författarna bara som en halv revolution. Det genomfördes privatiseringar och avregleringar, men i det långa perspektivet

blev det endast ett tillfälligt stopp för det offentligas expansion. På 2000-talet ökade George W Bush utgifterna mer än någon tidigare amerikansk president, och Barack Obama har fortsatt efter samma linje, inte minst med sin sjukvårdsreform. Likadant ser det ut i Storbritannien och i de flesta andra europeiska länder. Staten, den politiska sektorn, har i termer av regleringar, skatter, socialförsäkringar och offentligt drivna tjänster vuxit till att omfatta de flesta delar av livet. Eller som författarna formulerar saken:

”Den förnuftiga, laglydiga engelsmannen kan inte tillbringa en vaken timme [...] utan att lägga märke till statens existens.”

I denna mening fångas bokens dilemma. Dock kanske inte enbart på det sätt författarna avser.

Först och främst visar analysen tydligt att detta inte kan fortsätta. Det handlar inte enbart om att pengarna håller på att ta slut. Det handlar i än högre grad om att det politiska beslutsfattandet inte är tillräckligt effektivt, och heller inte tillräckligt flexibelt, för att klara av alla de uppgifter som det offentliga nu har tagit på sig. Handlingsförlamningen syns tydligast i Washington, men är tydlig också i Bryssel och i många europeiska huvudstäder. Väljarna reagerar på detta med stort missnöje, tydligt manifesterat i valet till Europaparlamentet. De som tror att problemet handlar om att politiken de senaste decennierna har förlorat mark, förväxlar retoriken med verkligheten.

Men författarna har sannolikt fel när de menar att det inte går att vara vaken

>>

en timme utan att märka statens existens. Ingen kan leva utan att gå eller åka på vägarna. Men det lär vara få som tänker på eller ens bryr sig om att dessa är statliga (eller kommunala), lika litet som att det sannolikt är ett privat företag som lagt asfalten på plats. Det viktiga är att det fungerar. Av denna anledning är det sällan statens misslyckanden leder till krav på mindre stat. En vanlig väljare funderar på goda grunder sällan i systemtermer.

Boken behandlar framför allt statens utveckling i västvärlden, men den börjar med en bild från en politisk elit-skola i Shanghai. Här utbildas framtidens kinesiska ledare och till skillnad från svenska politikerbroiler åker de inte till USA för att studera kampanjmetoder. De åker till Singapore för att lära sig hur man kombinerar effektiv statsförvaltning med välbefinnande för medborgarna – detta utan att ”störas” av demokrati. Singapore stoltserar med högklassiga skolor, kvalitativ sjukvård, effektiv brottsbekämpning och ekonomisk effektivitet – allt sådant som står högst på önskelistan världen över. Men den offentliga sektorn är ändå hälften så stor som i USA. Välfärdssystemen är uppbyggda så att medborgarna har tydliga incitament att arbeta, att värna sin hälsa, att satsa på utbildning.

Den som värnar demokrati möter därför i Singapore en betydligt tuffare utmaning än när revolutionsromantiker och en och annan statsminister besökte Kuba under 1970- och 1980-talen. Båda länderna saknar yttrandefrihet – men Singapore fungerar. Det fungerar dessutom väldigt bra.

”Bokens viktigaste bidrag är att den poängterar hur beroende politiken är av effektiv ledning och kompetent förvaltning.”

Vad bör då reformister som värnar demokrati göra? Bokens viktigaste bidrag är att den poängterar hur beroende politiken är av effektiv ledning och kompetent förvaltning. Den fjärde revolutionen innebär att staten slimmas, men också att den effektiviseras. På svenska skulle man kanske kunna säga att politik inte alls är att vilja – politik är att kunna. Politik handlar mindre om storslagna visioner

och långa önskelistor, och mer om prioriteringar, hantverk, management.

Författarnas förebild kommer inte som någon överraskning för en läsare av *Economist*, utan stavas Norden, i synnerhet Sverige. Här har världens största välfärdsstater trimmats men inte övergetts, skattestrycket är inte längre konfiskatoriskt, pensionssystemen är anpassade efter demografi och långsiktig ekonomisk tillväxt, riksdagens budgetregler förhindrar enkel populism och en självständig riksbank värnar penningvärdet.

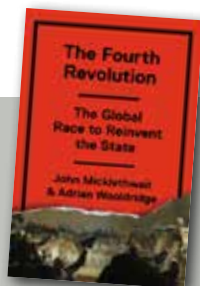
Som svensk betraktare är det lätt att bli stolt över denna internationella uppmärksamhet – och samtidigt bekymrad. För medan Mickelthwait och Wooldridge sprider det svenska evangeliet har striden om det femte jobbskatteavdraget redan rest frågetecken kring riksdagens budgetprocesser, Riksbankens oberoende har ifrågasatts av chefredaktören i landets största morgontidning, och varje gång bromsen har slagit till i pensionssystemet höjs röster om att systemet måste göras om.

Å andra sidan läser jag också artiklar om växande misstro mot regeringen i Singapore. Tillförlitligheten i sådana signaler är svårare att tolka, just eftersom missnöjet inte kan yttras lika öppet.

Det sätter också fingret på svagheten i den singaporianska, eller för den delen även den kinesiska, modellen. Det räcker inte med en effektiv statsförvaltning – det krävs också ett pålitligt politiskt ledarskap. I den globala konkurrensen blir ett lands politiska system också centralt för

dess konkurrenskraft. Styrkan med *The Fourth Revolution* är att boken visar att västvärlden och demokratin för att komma ut som vinnare i den kampen måste reformeras. Jo, de menar reformeras, inte revolutioneras. Men med en tråkigare titel hade boken kanske aldrig fått den uppmärksamhet den förtjänar.

Håkan Tribell

THE FOURTH REVOLUTION
THE GLOBAL RACE TO
REINVENT THE STATE
JOHN MICKLETHWAIT &
ADRIAN WOOLDRIDGE
Allen Lane 2014

Fähund

BIOGRAFI

Paul de Man dog 1983. Han stod då på toppen av sin karriär. Han var professor i litteratur vid Yaleuniversitetet. På den tiden var det Yales så kallade hermeneutiska maffia, där de Man var gudfadern, som bestämde det kritiska modet. De Man, tillsammans med bland andra Geoffrey Hartman och Harold Bloom, citerades med devot beundran överallt där man talade om litteratur. De Mans essäer, samlade i böcker som *Blindness and Insight* och *Allegories of Reading*, utgjorde nödvändig läsning för alla som ville bli tagna på allvar när de uttalade sig om litteratur. Dessa kritiker, med de Man i spetsen, bröt definitivt med det nykritiska paradigmet som länge hade varit förhärskande vid många amerikanska universitet.

Det var inte alltid lätt att förstå dessa böcker men det var ganska lätt att härma dem, använda deras nyckelord och bärande idéer, att dunkelt mumla om textens aporier, det ögonblick då en text tycks motsäga sig själv, där dess textuella strategier tycks peka åt två olika håll. Så här låter de Man i en essä om Nietzsche: ”Berättelsen faller i två delar eller, vilket är samma sak, får två oförenliga berättare. Den berättare, som argumenterar mot lyrikens subjektivitet och mot föreställande realism, förstör den andra berättarens trovärdighet för vilken dionysisk insikt är den tragiska förmimmelsen av en ursprunglig sanning.”

Tillsammans med vännen Jacques Derrida var de Man ansvarig för tidens fashionabla kritik som gick ut på att dekonstruera en text för att visa hur dess retoriska byggnad ofta vilade på bräcklig grund, något som författaren själv inte var medveten om. Allt som var *hors texte*, utanför texten, bannlystes. Historia, psykologi, biografi – allt sådant som vanliga trista litteraturprofessorer sysslade med var irrelevant, barnsligt tjafs som ingen kritiker med självaktning kunde fästa något avseende vid.

Man må tycka vad man vill om detta program, men det går inte att förneka att Paul de Man var en mästerlig närslämare. Hans spännvidd var kanske inte så stor; han valde gärna romantiska och postromantiska texter – Rousseau, Hölderlin, Nietzsche, Yeats; några av dessa dyker upp i hans närmast klassiska essä ”Intentional Structure of the Romantic Image”. Man får heller inte glömma att litteraturkritik var spännande då; de Man och hans kolleger gjorde den kontroversiell på ett sätt

med läshuvud

som den aldrig senare har varit. Det stordomade kring läsandet, och i detta sammanhang är stormar bättre än stiltje.

Paul de Mans fall skulle bli snabbt, brutalt och djupt. Hans öde skildras detaljerat i Evelyn Barishs *The Double Life of Paul de Man*, som bygger på arkivstudier och på många intervjuer med de Mans vänner, fiender och släktingar. Barish, som har varit professor vid City University i New York, berör bara flyktigt de Mans insatser som kritiker och teoretiker, ägnar sig nästan uteslutande åt hans liv. När hon dristar sig till att kommentera de Mans kritiska insatser blir hon ganska ytlig.

Numera är det få som nämner de Mans namn. Idag har det åter blivit möjligt att vara en respekterad och respektabel litteraturkritiker utan att citera hans texter, något som var helt otänkbart under de glada 1970- och 1980-talen, då kritiker berusade sig på litteraturteori och gärna upphävde distinktionen mellan litteratur och kritik. Under dessa decennier var det inte längre misslyckade författare som blev kritiker utan snarare så att misslyckade kritiker var tvungna att bli diktare.

Paul de Man föddes 1919 i Belgien i en välbärgad men ytterst dysfunktionell familj. En broder misstänktes för våldtäkt innan han omkom – eller tog livet av sig – i en trafikolycka. Fadern var ofta frånvarande och tycks ha föredragit sina älskarinnor framför sin fru. Modern hängde sig på vinden och det var den unge Paul som upptäckte den döda kroppen. Tilläggas bör att hans farbror hette Henri (eller Hendrik) de Man – en inflytelserik och på sin tid berömd sociolog som skulle bli minister och under andra världskriget kollaboratör med de nazistiska inkräktarna.

Paul de Man var alltid bäst i klassen under sin skoltid, men på universitet gick det sämre. Eller det gick, rättare sagt inte alls i de naturvetenskapliga ämnen han valde att studera. Istället började han skriva om litteratur i flera olika publikationer. Fem år efter hans död avslöjades att flera av hans artiklar var antisemitiska. Han uppvisade överhuvudtaget en ryggslös och inställsam attityd till de nazister som styrde det ockuperade Belgien. I sin artikel ”Judarna i den samtida litte-

raturen” fruktade de Man att den västerländska litteraturen höll på att invaderas av en främmande kraft. Han såg lösningen i ett skapande av en avlägsen koloni dit judarna skulle deporteras.

När denna artikel upptäcktes skakade marken i akademiska kretsar. de Mans vänner skyndade till hans försvar. Artikeln sades vara en ungdomlig förvillelse, de Man hade senare många judiska vänner. Många av hans bästa vänner, och så vidare...

Det sades att man måste skilja hans kritiska gärning från hans moraliska halt, kanske var han en fähund och en skitstövel men också en lysande kritiker. *Mutatis mutandis* så tog man fram alla de argument och ursäkter som brukar användas när Martin Heideggers nazistiska sympatier kommer på tal.

Men det skulle bli värre. Lite grävande i arkiven visade att Paul de Mans samarbetsvillighet och samvetlösas opportunism gick mycket längre än en enstaka artikel. Han planerade ett bokförlag med nazistiska pengar och gjorde allt för att ställa sig in hos de ledande nazisterna i Belgien, som han lätt fick kontakt med genom sin farbror. Han var kollaboratör >>

Tyska trupper paraderar i Bryssel den 18 maj 1940.
FOTO: MONDADORI/GETTY IMAGES

Paul de Man: en dubbel-
natur med ett dubbelliv.
FOTO: UNIVERSITY OF CALIFORNIA

"Men det skulle bli värre. Lite grävande i arkiven visade att Paul de Mans samarbetsvillighet och samvetslösa opportunism gick mycket längre än en enstaka artikel."

och en aktiv sådan. Efter kriget fann han det för gott att fly landet.

När han återvände grundade han ett bokförlag som inte gav ut några böcker, men de Man tog hand om de pengar som andra hade investerat. Han var en skojare och bedragare. När hans brottsliga verksamhet avslöjades dömdes han till fängelse. Återigen flydde han landet, denna gång till USA dit han anlände den 29 maj 1948. Han hade dessutom barn som han tillsammans med barnens moder skickade till Argentina. Han lovade att han så snart han hade etablerat sig i USA skulle se till att familjen kunde sammanstråla där, ett av många brutna löften som skulle kanta de Mans liv.

Sedan vidtar en märklig karriär som Barish noga kartlägger. Hur kunde denna kollaboratör som vid här laget var nästan 30 år gammal och utan akademiska meriter nå toppen av det akademiska etablissemanget?

Snart lyckades de Man nästla sig in bland New Yorks intellektuella och skaffa sig nyttiga kontakter som han hänsynslöst skulle utnyttja. En viktig person under denna tid var den framstående romanförfattaren Mary McCarthy, som de Man lyckades charmera (om de sedan hade ett så kallat förhållande är trots alla dess lärda mödor fortfarande oklart).

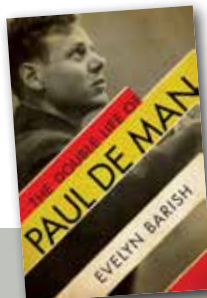
Utan några meriter, annat än de som de Man hittade på, och det var han bra på, fick han ett temporärt lärarjobb vid Bard College i delstaten New York. Han visade sig vara en lysande lärare som kunde trollebunda sina studenter; han kom snabbt att framstå som en guru. Han gav intryck av att ha en nästan magisk förmåga

att avlocka klassiska texter nya hemligheter som han sedan förmedlade till en liten grupp utvalda studenter. Samtidigt passade han på att överge sin familj i Argentina. Han inledde ett nytt förhållande och fick nya barn.

Trots hans eminenta förmåga att undervisa skar det sig snart mellan de Man och ledningen för Bard. de Man fick sparken. Han stuvade in sin nya familj i en gammal bil, lämnade en massa obetalda räkningar och begav sig till Harvard där han genom att fiffla med sina meriter lyckades bli antagen som *graduate student* i *comparative literature*.

Också här gick det bra, väldigt bra, ända tills korthuset rasade samman. Trots frikostiga bidrag från universitet lyckades han aldrig åstadkomma den doktorsavhandling som var målet. Han klarade inte heller av de examina som föregår en sådan.

Istället för avhandling skrev de Man korta artiklar och essäer som skulle komma att bli så omtalade och citerade. De gav honom först ett arbete vid Cornell och sedan vid Yale, där hans kolleger fick honom att samla några uppsatser

**THE DOUBLE LIFE
OF PAUL DE MAN**
EVELYN BARISH
Liveright 2014

som sedan fick tjänstgöra som doktorsavhandling. Väl där levde han och hans hustru ett ganska tillbakadraget liv, och några egentliga skandaler, bedrägerier eller andra oegentligheter verkar inte ha förekommit under de sista åren av hans liv, då han turnerade som ett slags litteraturkritikens rockstjärna runt om i världen. Ett gott ord från Paul de Man var en merit som nästan automatiskt garanterade ett fint jobb för unga forskare.

Evelyn Barish har skrivit en grundlig bok som ställer det bortom allt tvivel att Paul de Man var en opportunist som inte tvekade att skriva antisemitisk propaganda när han trodde att det kunde gagna hans karriär, som svek sina vänner, övergav sina barn och lurade sig till pengar. Listan på skändligheter kan göras lång, och Barish gör den både lång och underhållande. Litteraturprofessorers biografier och självbiografier är ju vanligen trist läsning. Inte den här.

Boken är enbart en levnadsbeskrivning. Barish är inte märkbart intresserad av att förklara hur de Man så kunde trollebunda läsare och studenter världen över. Hon nämner några kontakter och läromästare i Paris utan att närmare utreda hur de påverkade honom. Ibland framstår han, trots åren vid Harvard, närmast som en autodidakt.

Någon lärd professor var han ju inte heller. de Man plockade idéer litet här och där, inte minst från Derrida och andra mer eller mindre bemärkta poststrukturalister, men han gjorde det hela tiden på ett ganska godtyckligt vis. Han var ingen systembyggare, utan det var i det konkreta mötet med en konkret text som han visade sin styrka. *Allegories of Reading* framstår för mig som hans främsta verk, och den får oss onekligen att läsa Rousseau och Nietzsche med nya ögon. Så snart någon tar över hans terminologi utan att förfogra över de Mans textuella känslighet blir resultatet tomt och pretentiöst teoretiserande. Förmodligen är det delvis därför han så sällan citeras och används idag.

Visst nämner Barish att de Man som få andra kunde nysta upp de retoriska strategierna i en text; hon nämner också den tillgivenhet och beundran som de Man kunde räkna med bland kolleger och studenter. Men allt detta blir till slut sekundärt i hennes framställning. Hennes mål är att visa vilket kräk han var, och det lyckas hon med. Men det är ju till slut inte det som är det märkliga med hans liv, utan hur han så till den grad kunde dominera den kritiska diskursen under många år. Den frågan får inte sitt svar här.

Det finns gott om skurkar och skojare, men få av dessa kan läsa texter som Paul de Man kunde.

Carl Rudbeck

Historiens omstart

GEOPOLITIK

Kan USA och Kina leva i fred med varandra? Det frågar sig Harvard-professorn Noah Feldman i *Cool War*. Att frågorna är bättre än svaren ska han inte klandras för; med tanke på svårigheten att förutsäga framtiden är det viktigast att ställa rätt frågor. Det gör Feldman tydligare och intressantare än många av sina kolleger, delvis kanske på grund av sin mångskiftande bakgrund men framför allt därför att han är så pass fri från patriotism och förutfattade meningar om stormaktsstrategi. Feldman tar naturligt nog avstamp i kalla krigets slut. Det var inte bara Francis Fukuyama som den gången trodde att det var färdigt – demokratin hade ju vunnit över hela linjen. En av de tunga experterna på kalla kriget, Yaleprofessorn John Lewis Gaddis, skriver i sin intressanta och välskrivna sammanfattning *The Cold War* (2005) så lyriskt om hur demokratin och kapitalismen segrade att man får intrycket att saken är klar.

För Gaddis och många andra framstår kalla kriget från början till slut som frukten av hjältomodiga eller ondskefulla individers insatser. Individens roll i historien är ett intressant ämne, vare sig det handlar om positiva, negativa eller mer sammansatta personporträtt. Men eftersom Feldman talar om framtiden blir det ointressant för hans bok. I stället ger han en mer realistisk analys grundad på nationella intressen och relativa styrkeförhållanden. Vem definierar det nationella intresset, och på vilka grunder? Geopolitiska aspekter har på senare år kommit i förgrunden, men även dessa måste preciseras för att bli meningsfulla. Geografin betyder ju mycket för förhållandet mellan stater, men är den geografiska komplikationen militärstrategisk, etnisk/kulturell eller ekonomisk?

Feldmans fokus på Kinas nuvarande inrikesförhållanden är därför av stort intresse. Hans analys bekräftar Henry Kissingers intuitiva bild i *On China* (2011), en bild som grundades på Nixonrådgivarens banbrytande personliga kontakter med Zhou Enlai och andra ledande kineser. För Feldman är Kina en partidiktatur på väg att bli en republik därför att jättelandets statsbärande parti behöver stabilitet. Dess institutioner kan väntas bli mer trovärdiga så länge som de inte hotar partiledningens maktställning. Det implicerar inte individuell yttrandefrihet men väl ett väx-

Goddag, goddag. Kinas och USA:s ledare dryftar säkerhetsfrågor i skuggan av Ukraina-krisen den 25 mars 2014.

FOTO: JOHN THYS - POOL/GETTY IMAGES

ande mått av informationsfrihet, eftersom staten för sin sammanhållning måste hålla sig underrättad också om sådant som dess egna organ inte upplyser om. Företagsfriheten har vuxit, och med den insikten om de risker som följer med alltför hårdhånta ingripanden. Också korruptionen måste hållas inom rimliga gränser och reserveras för ledningen och de samhällsskikt som ledningen anser önskvärda.

Feldman bekräftar att globaliseringens fredsskapande verkan har varit särskilt stark i förhållandet mellan USA och Kina. Gemensamma eller åtminstone sammanfallande intressen minskar stridslystnaden. Redan ett utbrott av intensiv ekonomisk krigföring skulle få förödande effekter på båda ekonomierna. Risken för militära konflikter är låg för lång tid framöver redan på grund av de ojämna styrkeförhållandena. På basis av hittills iakttagna situationer anser Feldman att USA kan och bör propagandera för mänskliga fri- och rättigheter, en kritik som Peking accepterar och rentav försöker tillmötesgå. Viktigast blir att motivera Kina till att acceptera univer-

sella regler för mellanstatliga relationer, och här är WTO av stor betydelse eftersom det bilaterala förhållandet i så hög grad är ekonomiskt och finansiellt. Kriser i de bilaterala relationerna kan därför hanteras med väl avvägda motåtgärder enligt WTO:s regelsystem som gör det möjligt att välja "vapen". Det gäller även politiska problem som inte sällan kan översättas i termer av WTO-stridig diskriminering (till exempel Pekings hårda behandling av Google som gynnade Alibaba).

Liksom i så många amerikanska analyser av kalla kriget, blir för Feldman även svala kriget väsentligen bipolärt. Små och medelstora stater i det egna lägret uppfattas som störande element men tillerkänns sällan självständiga roller. Det är en felsyn. Redan i kalla kriget spelade exempelvis den västtyska östpolitiken, aktivt stödd och kompletterad av bland andra Sverige och Finland, en aktiv och positiv roll. Den franska kärnvapenstrategin ("du faible au fort"), som än idag på amerikanskt håll uppfattas som besvärlig, bör ha varit ännu mer besvärande för ryssarna eftersom den de facto innebär en trovärdigare länk till

>>

Frågan om mänskliga rättigheter i Kina lever. Åtminstone i Hongkong. Demonstration på årsdagen av massakern på Himmelska fridens torg.

FOTO: MN CHAN/GETTY IMAGES

de amerikanska kärnvapnen än vad ens Atlantpakt kan erbjuda. Den kubanska revolutionen var en ideologisk tillgång för Sovjetunionen, just därför att dess egen dragningskraft hade försvunnit. Nationalismen i tredje världen hade, som Gaddis påpekar, andra drivkrafter än kalla krigets.

Inför svala kriget har dessutom maktfördelningen i världen hunnit bli en helt annan, och det har Feldman insett – i likhet med allt fler amerikanska intellektuella men till skillnad från en fjärdedel av den amerikanska väljarkåren och det republikanska parti som på dess uppdrag förkunnar en föråldrad och därför missledande säkerhetspolitik. Efter George Bush Juniors folkrättsstridiga och kontraproduktiva äventyr i Mellanöstern har en rad tunga medlemmar av landets utrikesetablissemang anmält avvikande mening: varken Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger,

makten: Korea 1953–55 och Kuba 1962.

President Obama har ärvt en rad konflikter av sina företrädare – inte bara av George W Bush utan också av Bill Clinton, som använde Sovjetunionens sönderfall till att återuppliva "the Great Game" i Centralasien – och försöker nu anpassa sitt lands utrikespolitik till de nya realiteterna. Ukrainakonflikten har många orsaker, men Natos tidiga framstötter gjorde mer till skada än nytta för landet. Lösningen lär inte bli militär: det vill mycket till för att Putin ska våga sig på en invasion, och för mindre än så lär ingen annan utomstående intervensera militärt. En aktiv diplomati jämte ekonomiska och finansiella sanktioner bör kunna få Moskva att ta reson. Ändå är det svårt att se hur en värld av nya och nygamla konflikter ska undvika lokala krig när det inte längre finns några "världspoliser". Mot den bak-

"Till värdet med Feldmans bok bidrar hans osentimentala realism. Stater är kalla monster och handlar sällan av ideella skäl."

Madeline Albright eller Richard Haass har gjort sig kända som några "duvor", men de har alla understrukt att och varför den enda supermakten inte kan styra världen på egen hand.

De militära problemen har förändrats. Nu står inte längre två supermakter mot varandra, var och en stark nog att förintada den andra och därmed snart sagt hela världen – låt vara att den styrkebalansen mestadels var en fiktion, eftersom USA med bara ett par års undantag alltid var långt överlägset Sovjetunionen i militär styrka. I gengäld fylls världen av konflikter mellan starkare och svagare parter. En del av dem komplicerar förhållandet mellan stormakterna. Redan under kalla kriget uppstod de största riskerna genom att någon klientstat råkat i konflikt med den andra super-

grunden behöver Feldmans recept utvidgas och kompletteras. Ekonomiska sanktioner med eller utan stöd i WTO skulle kunna bli så omfattande att den globaliserade ekonomin än en gång råkade i kris.

Feldman (med erfarenhet från Irak) och många andra har påpekat hur vanskligt det är att försöka skapa demokrati åt andra. Däremot finns det gemensamma intressen av en fungerande rättsordning.

Gunnar Myrdals visdomsord om institutionernas betydelse för en demokratisk utveckling har på senare år tagits till heders på inrikespolitikens område, och Feldman påminner om deras nytta för att inte säga oundgänglighet på det internationella planet. Förutom på WTO pekar han även på FN:s säkerhetsråd, vars sanktionssystem dock bara fungerar när ingen stormakt är inblandad.

Själv vill jag påminna om OECD, vars relevans idag är större än någonsin. Inte för att där skulle finnas några sanktioner. Just därför är det rätt plats att utveckla normerna för internationellt ekonomiskt umgänge till fördel för en globaliserad värld: där träffas nämligen de ledande experterna i medlemsländernas administrationer och utbyter erfarenheter med varandra. De kan ingå mer eller mindre bindande överenskommelser med varandra, men de behöver inte göra det. Därmed skapas ett tankeutbyte som har större utsikter till samförstånd än en traditionell förhandling. Flera u-länder har på senare år anslutit sig, och både Kina och Ryssland visar intresse.

Till värdet med Feldmans bok bidrar hans osentimentala realism. Stater är kalla monster och handlar sällan av ideella skäl. Samtidigt behöver regeringarna något slags folkligt stöd, och det gäller inte bara i demokratier. 1914 rådde ingen brist på entusiasm för kriget. Internetvärlden upplever blixtnabba opinionsvindar men har inte skapat lika vittspridda insikter om hur världen styrs. "Humanitära bombningar" (Kosovo, Libyen, Syrien) är trista exempel.

Det är av instrumentella skäl som Feldman vill främja institutioner, en internationell rättsordning och demokratiska fri- och rättigheter: ett rationellt förslag som syftar till fredliga lösningar av intressekonflikter. Den som har mänskliga rättigheter som sin bärande ideologi kommer inte nödvändigtvis att hålla med honom. Religiösa föreställningar kan ju lika gärna åstadkomma konflikter som lösa dem. Men den politik som Feldman rekommenderar förutsätter en bättre efterlevnad för egen del om den ska vara trovärdig. USA syndar en hel del på den punkten. Till och med Sverige har en och annan bjälke i sitt eget öga.

Peter Landelius

Generalangrepp

POLSK HISTORIA

Under många år var den polske generalen och före presidenten Wojciech Jaruzelski ett av mina främsta hatobjekt. En militärjunta med undantagslagar och interneringsläger för oppositionen mitt i Europa. Det var unikt för vår kontinent. Dessutom hade generalen mörkt tonade glasögon, som en sydamerikansk juntaledare. Fru Justitia jagade honom i årtal, men han var alltid alltför sjuk för att kunna infinna sig i rätten.

Det var ingen självklarhet att hata Jaruzelski. Gabriel García Márquez uttryckte sitt helhjärtade stöd för Jaruzelskis militärkupp. Också Europas socialistiska ledare – Willy Brandt, Bruno Kreisky, Olof Palme, Helmut Schmidt – uppvisade en sällan skadad inställsamhet. Frankrikes nyvalde president François Mitterand blev den förste västerlänningen att avlägga ett statsbesök i militärdiktaturens Polen.

Jaruzelski, avled den 25 maj i år. Han blev 90 år gammal. Ett växande antal polacker har med åren ändrat uppfattning om honom.

Om sin kontroversielle far har enda dottern Monika Jaruzelska nu skrivit *Rodzina* (Familjen). Det är en bok om familjelivet, den för stora politiker alltid så svårbemästrade hemmafronten (jämför med *Hemmafronten* (1986), Patti Davis skildring av föräldrarna Ronald och Nancy Reagan). Monika Jaruzelska är själv ensamstående mamma med en son, till meriterna hör framgångsrika insatser både som chefredaktör för en modetidning och som bästsäljande författare. Den aktuella boken är en blandning av dagboksanteckningar, minnen från barndomen och inspelade samtal med modern och "generalen", som hon oftast omnämner sin pappa. Det sista inspelade samtalet gjordes i januari i år.

Monika Jaruzelska är född 1963 och enda barnet. Hon påstår sig vara ointresserad av politik. Men politiken trängde sig alltid in genom familjen Jaruzelskis väggar. Barndomen verkar glädjels som ett politbyråsammanträde. Fadern skildras som känslokall, spänd, onåbar. En enda gång såg dottern honom gråta; när hunden dog. När Monika gjorde ett allvarligt självmordsförsök frågade fadern inte ens "varför?". Hon beskriver far, mor och sig själv som "icke lyckliga och ensamma". Familjen Jaruzelski var "tre människor på tre obebodda öar".

Jaruzelski: en politiker, fast i uniform.

FOTO: FORUM/UG/GETTY IMAGES

Modern var balettdansös, extrovert och universitetsdoktor i tyska. Fadern var asket (han åt livet ut samma anspråkslösa frukost), känslomässigt stel, älskade hästar och hundar men var skygg för människor. Som så många polacker bar han på ett tungt kors. Hela den adliga familjen förvisades till Sibirien där hans far dog och den evigt gnistrande snön förstörde hans ögon (därav de mörka glasögonen). Patrioten Jaruzelski vägrade att bli sovjetisk medborgare och hamnade i fängelse. Tillsammans med andra polska krigsfångar tillät Stalin dem att bilda en armé som befriade Polen. Han blev partimedlem 1947 innan det stora tvånget och opportunismen slog till.

Krigstillståndet 1981 var för generalen enda sättet att rädda Polen från ett ännu värre öde. Med åren har Jaruzelski fått alltmer medhåll. Med den senildemente Leonid Brezjnev i Moskva fanns det sannolikt inget annat sätt än att stämma i bäcken för att förhindra en sovjetisk invasion. Det socialistiska systemet var ju hotat enligt Brezjnevdoktrinen. (Enligt Putindoktrinen räcker det med att ryska individer är hotade för att intervensera.)

Många polacker anser att Sovjetunionen var alltför upptaget av kriget i Afghanistan för att marschera in i Polen. Ytterligare andra hävdar att generalens värsta synd inte var militärkuppen, den var bara en anhalt i ett långt syndaregister. Som Polens yngste general var Jaruzelski delaktig i utrensningen av judiska kolleger. Han var överbefälhavare när polis och militär 1970 sköt ihjäl strejkande arbetare i Gdańsk och Gdynia. Som försvarsminis-

ter var han med om att godkänna invasionen i Tjeckoslovakien 1968. Jaruzelski var alltid tjänstvillig när det gällde att utföra ideologiska städjobb. Han var politiker, fast i uniform.

Men han inledde också de rundabordsamtal med oppositionen som ledde till Östeuropas första demokrati. En komplex person. Efter min första intervju med Jaruzelski kom jag hem och muttrade till min fru: Fan också, han var riktigt sympatisk!

Liksom i Stalins enda dotter Svetlana Allilujevas *Tjugo brev till en vän* (1967) och Monika Göths (dotter till Amon Göth, kommendanten i Plaszów) *Ich muss doch meinen Vater lieben, oder?* (2002) finns också hos Monika Jaruzelska ett behov av att taga fadern i försvar. Men minnet av barndomen och generalen vägrar att bli ljus. "Vår familj var inte idealisk, men vilken familj är det?" tröstar hon sig.

Lev Tolstoj uttrycker det träffande i *Anna Karenina*: "Alla lyckliga familjer är lika varandra men varje olycklig familj är olycklig på sitt sätt."

Kjell Albin Abrahamson

RODZINA

MONIKA JARUZELSKA
Wydawnictwo Czerwone i
Czarne 2014

Handen och hjärnan står i förbindelse med varandra.

FOTO: NEIL HOLMES/GETTY IMAGES

Förlorad sensualism

KULTURHISTORIA

När fick du senast ett handskrivet brev? Och när skrev du ett själv? Känner du igen dina vänners handstilar?

Vi har slutat skriva för hand, och av brist på övning har nuförtiden många unga vuxna en handstil som liknar tioåringens. Man kan naturligtvis hävda att det bara är en naturlig utveckling, vi har ju lämnat såväl kilskrift som runor och gåspennans piktur bakom oss. Nu skriver vi på tangentbord av olika slag. Redan med skrivmaskinen började handskrivna meddelanden komma ur modet, men maskinskrivna privatbrev tycktes en smula formella och operonliga, även om också en sliten skrivmaskin kan alstra en skrift med egenart.

Att få människor idag känna igen raspet från en gåspenna är förståeligt, men för dagens barn är också knattret och plinget från en skrivmaskin lika främmande. Det kan man märka då de ser Kalte Anka äta majskolv till skrivmaskinsljud i SVT:s julevangelium. Enligt rapporten "Svenskarna och internet" använder sig 60 procent av landets treåringar av nätet, och de kommer knappast att skicka så mycket snigelpost längre fram i livet.

Nu när skriven kommunikation sker snabbt, korthugget och motståndslöst i mejl och sms, försvinner meddelandets visuella och fysiska personlighet. Processen är väsensskild från att välja papper och penna, att tänka efter vad man egentligen vill förmedla, att skriva prydligt, läsa

igenom det skrivna, stoppa i kuvert, frankera och gå till brevlådan.

Den brittiske författaren och journalisten Philip Hensher's *The Missing Ink. The Lost Art of Handwriting, and Why It Still Matters* är en hyllning till handskriftens individualitet och intimitet, och en sorgesång över en uttrycksform som håller på att gå förlorad. "Välskrivning" är ett skolämne i dödsryckningar.

Hensher belyser handskriftens betydelse ur flera vinklar, inte minst hur den i brev och litterära manuskript ofta berättar mer om författaren än vad han eller hon faktiskt skrev. Med exempel från bland andra Proust, Dickens och Conan Doyle visar han också brevskrivandets betydelse för intrigen i litterära verk. Hos Dickens är en persons handstil en tydlig social markör.

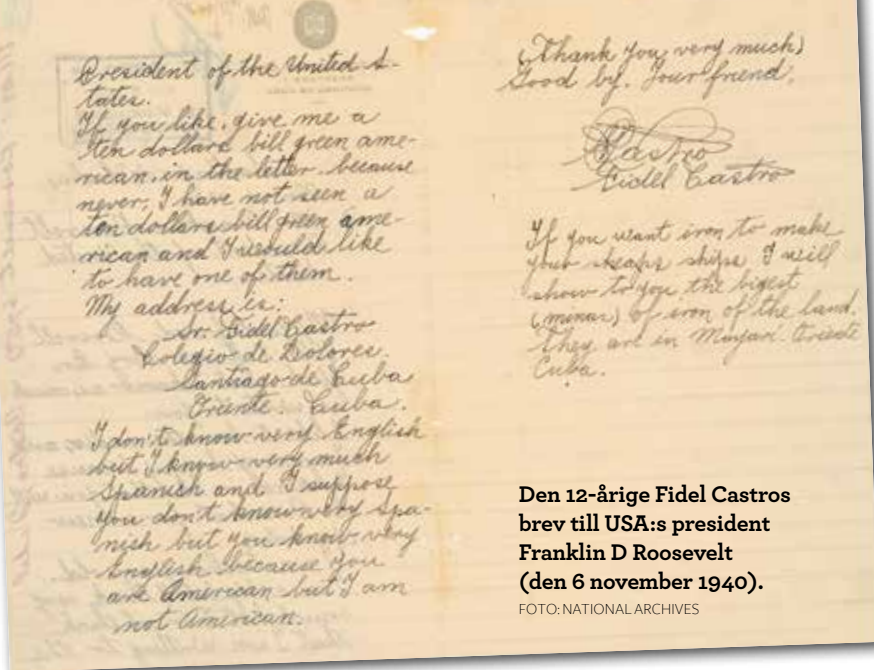
Normer för den skrivstil som under skiftande epoker har lärts ut i olika länders skolor blir ett slags kulturexposé, med den tyska frakturstilen som den mest historiskt och ideologiskt laddade. Till skillnad från i andra länder är välskrivning ännu betydelsefull i Frankrike. Där ser man handskriften som förbunden med sådant som dans, rörelse, fysisk fostran och kreativitet. I Sverige ingick ännu på 1980-talet handskriftsmetodik i lärarutbildningen, normen var en omdiskuterad antikvakursiv, "SÖ-stilen", utarbetad av kalligrafen Kerstin Ancker.

Bestämmelsen om en gemensam forskriftsundervisning i skolorna upphörde 1985, idag väljer skolorna själva vilken stil som ska läras ut – inte sällan av lärare som själva inte har lärt sig skrivstil.

Bland de historiens skrivdon som Hensher tar upp står kulspeppennan i en klass för sig, en av vår tids stora uppfinningar, idag det vardagligaste av ting men som när den började säljas efter andra världskriget kostade motsvarande en veckolön.

Fjärmandet från handskriften förefaller obönhörlig och oundviklig. Beklagen av dess sannolika hädanfärd kan tyckas botten i nostalgi, men går inte någonting förlorat när handstilen subtraheras från bilden av vår person då vi skriftligen kommunicerar med vänner och släktingar? Få begrundar det i vardagliga meddelanden på arbetet, men det tekniska språngets konsekvenser blir tydliga om man jämför till exempel ett utskrivet mejl med ett brev från mormors mor, omsorgsfullt präntat med reservoarpenne på Lessebopapper med vattenstämpel. Hon är närvarande och i en mening levande i det skrivna, det var hon som vek samman arket.

Det är detta som Hensher vill framhålla: känslan, sensualismen i det handskrivna, både för den skrivande och för läsaren. Att anteckna för hand under till exempel en föreläsning är en annan sak än att hacka på sin laptop – handen och hjärnan står i förbindelse, man sovrar och tar vara på det väsentliga i stället för att göra en utskrift. Handstilen har personlighet och värme, en förmåga till kontakt som tryckt, utskriven eller elektronisk text saknar. Kärleks- och kondoleansbrev tycks onekligen torrare i mejlform än skrivna med hjärteblod eller bläck. "Att skriva för hand får dig att tänka", skriver

Den 12-årige Fidel Castros brev till USA:s president Franklin D Roosevelt (den 6 november 1940).

FOTO: NATIONAL ARCHIVES

Hensher. "Det skrivna ser inte så fastslaget ut. Det har mera av dig i sig." Hans bok är aningen spretig och för stinn av fotnoter, men den väcker onekligen lusten att åter gripa sitt gamla skrivverktyg, vare sig det är en Bic eller en Montblanc.

En annan fråga i sammanhanget är vad grafologer ska syssla med i framtiden. Om de ens lyckas tyda en handstil som ser ut som om någon har försökt få liv i en trils-kande penna, är det nog bara för att upptäcka hur illa stavat det skrivna är. Men att det skymmer för en pseudovetenskap som grafologi kanske inte är så alarmerande, värre är att så lite av vår skriftliga kommunikation kommer att bevaras för eftervärlden.

Övergången från brev till elektroniska meddelanden har gått svindlande fort, och enligt Post- och telestyrelsen minskar brevvolymerarna år efter år. Det handlar fortfarande om stora mängder försändelser, men det är mest fråga om brev till och från myndigheter, räkningar och reklam etc. År 2012 skickades 2,77 miljarder brev i Sverige, vilket är 660 miljoner färre än vid millennieskiftet.

Att så mycket mer kommunikation sker elektroniskt har naturligtvis stora miljömässiga fördelar, men vad kommer att bli kvar av korrespondens för framtida forskning om vår tid? Få av oss sparar gamla mejl, och hastigheten i den tekniska utvecklingen gör lagringsmedier snabbt föråldrade. Det kommer att vara svårt eller omöjligt att ta del av mycket av det som skrivs i dag. Vem har numera utrustning för att läsa disketter, som ju var gängse ända till slutet av 1990-talet? Om Strindberg haft e-post, skulle det som blivit kvar knappast ha kunnat fylla de 22 volymer med de cirka 10 000 brev som författarens korrespondens omfattar.

En som visar oss de bevarade brevens värde är britten Shaun Usher, själv ingen brevskrivare, men twittrare och

bloggare med ett antal webbplatser, av vilka lettersofnote.com är den mest populära med enligt uppgift en och en halv miljon besökare i veckan. För Usher är inte själva handskriften det väsentliga, utan brevvets innehåll.

Sedan 2009 har han på nätet publicerat "korrespondens som förtjänar en större publik", brev av de mest skiftande slag till och från mer eller mindre kända personer, och detta elektroniska museum har väckt intresse som inte på något sätt står i proportion till vår egen lust till traditionell brevskrivning.

Ushers intresse för brev har eskalerat till passion och besatthet för att sedan bli en huvudsaklig sysselsättning. Debutboken (uppföljare är redan planerade) *Letters of Note. Correspondence Deserving of a Wider Audience* tillkom ursprungligen genom så kallad crowdfunding, alltså en nätbaserad insamling bland intresserade som ville stödja projektet.

I tryckt form har det blivit en omfångsrik, vacker och lockande volym med ett urval om drygt 125 brev, telegram och vykort, många återgivna i faksimil med transkriptioner och koncisa förklaringar som ger sammanhang och begriplighet. Den typografiska utformningen är klar, stram och tilltalande, och ger en läsbarhet som åtskilliga formgivare av soffbordsböcker borde begrunda.

Ushers valda skriftliga meddelanden sträcker sig i tiden från en cirka 3 500 år gammal lertavla med kilskrift fram till idag, och de medverkande brevskrivarna är lindrigt uttryckt en brokig samling. Där finns ett brev daterat 1960 från drottning Elizabeth till president Eisenhower med recept på scones, där är Virginia Woolfs hjärtskärande avskedsbrev till sin make från 1941, liksom Maria Stuarts brev till Henrik III från 1587, skrivet några timmar innan hon halshöggs. 1969 skriver Mick Jagger ett avspänt brev till Andy Warhol

THE MISSING INK
THE LOST ART OF
HANDWRITING, AND WHY
IT STILL MATTERS
PHILIP HENSHER
Faber and Faber 2013

LETTERS OF NOTE
CORRESPONDENCE DESERVING OF A WIDER AUDIENCE
SHAUN USHER
Canongate/ Unbound 2013

angående omslaget till Stones-albumet *Sticky fingers*: "... and please write back saying how much money you would like."

De tvåra kasten i tid, rum och tyngd gör boken till ett äventyr att bläddra i, oavslutligt intressant, överraskande och upplysnande. Vem kan låta bli att läsa Hitlers brorson Patricks (han ändrade senare sitt efternamn) vädjan till president Franklin D Roosevelt att bifalla hans ansökan om värvning i amerikanska flottan 1942? Ett annat brev till Roosevelt från 1940 är författat på rudimentär engelska av en då fjortonårig Fidel Castro, som ber presidenten om en tiodollarssedel. Och man tar gärna del av vad Leonardo da Vinci cirka 1483 skrev i sin ansökan om arbete hos Ludovico Sforza, sedermera hertig av Milano och den som skulle komma att beställa fresken "Nattvarden" av tusenkonstnären.

Andra exempel ur boken är ett brev från Groucho Marx till Woody Allen, det tal som president Nixon skulle ha hållit om månlandningen 1969 hade misslyckats, kamikazepiloten Masanobu Kunos avskedsbrev till sina barn innan han gav sig ut på det sista uppdraget vid slaget om Okinawa, och till och med en not som av allt att döma skrevs av Jack the Ripper..

Shaun Usher anser att ett brev kan överträffa att mötas öga mot öga eftersom brevskrivaren ofta är ärligare och mer oskyddad i skrivandets stund. Brevet är en förlängning av personen som sände det. Men själv fortsätter han tydligen att hålla sig till bloggandet.

Anders Mathlein

Vänsterens sista hopp?

FRANSK POLITIK

Hans uppdrag är tydligt. Frankrikes nye premiärminister Manuel Valls ska göra tre saker. Först och främst ska han rädda François Hollandes presidentskap från att sluta i total katastrof. Dessutom ska han stoppa Marine Le Pens växande opinionsframgångar. Slutligen måste han skapa förutsättningar för socialistpartiets överlevnad som ledande politisk kraft efter nästa parlamentsval. I slutet av augusti fick han Hollandes uppdrag att ombilda sin regering efter att de interna motsättningarna om den ekonomiska politiken började gå över styr.

Valls är en ovanligt konsekvent och målmedveten politiker. För tre år sedan fick han drygt 5 procent av rösterna i partiets primärval inför presidentvalet 2012. Kampanjen drevs av de närmaste medarbetarna med mycket begränsade ekonomiska resurser. Han hade tidigt positionerat sig som en outsider inom det egna partiet. Valls stod för ordning och reda i ekonomin och hårda tag mot brottslingar och illegala invandrare. Redan då var den spanskfödde borgmästaren i Évry betydligt mer populär bland folket än inom sitt eget parti.

Ett tydligt exempel på hur Valls tänker är att han har använt den borgerlige statsmannen Georges Clemenceau – senare känd som ledare under första världskriget – som förebild i egenskap av en politiker som försvarar republikens värden mot civil olydnad och våld. Valls återoppar bland annat hur Clemenceau i nationalförsamlingen argumenterade mot våldsutövande gruvarbetare i en debatt mot socialistpartiets store hjälte Jean Jaurés.

Efter förlusten i primärvalet började marschen mot makten på allvar. Trots sin position på socialisternas högerflygel – utan någon egen organiserad gruppering inom partiets ram – lyckades han skapa sig en position som spindoktor för Hollandes presidentvalskampanj. Valls fyllde viktiga poster med sina få trogna allierade och styrde till slut både Hollandes budskap och tid. Kandidaten tog tacksamt emot hjälpen och tolererade Valls successivt allt starkare inflytande. Mindre företagsamma konkurrenter förpassades i praktiken till marginalen – inte minst de som hade åsikter rörande Valls eget favoritområde: lag och ordning.

När regeringen bildades i juni 2012 hade Valls blivit det naturliga valet

som inrikesminister. Här fick han alla möjligheter han kunde önskat sig att genom en aldrig sinande ström av utspel, dramatiska besök på brottsplatser och deltagande i minnesceremonier för brottsoffer sprida sitt tuffa och tydliga evangelium. Ofta var budskapet svårforcerligt med det stora regeringspartiets eget program, men den allmänna opinionen lät sig charmas och opinionssiffrorna steg.

Metoden påminner mycket om den som tillämpades av hans mest kände företrädare som inrikesminister, den lik-som Valls hyperaktive Nicholas Sarkozy. Även Sarkozy utnyttjade sin position som "nationens främste polis" till det yttersta. Båda angrep ofta indirekt ledande krafter inom det egna partiet – i Sarkozys fall den gamle lärofadern Jacques Chirac, i Valls fall den dominerande vänstern inom socialistpartiet. Valls gick inte lika långt som Sarkozy, men effekten blev densamma: hans ställning i opinionen stärktes och gjorde honom till en självständig maktfaktor.

Författarna till boken om hans tid som inrikesminister – *Valls à l'intérieur* – David Revault d'Allonnes och Laurent Borredon, konstaterar att varken Sarkozy eller Valls åstadkom några underverk som inrikesministrar, men också att detta inte var det avgörande. De monopoliserade marknaden för politiker som står för lag och ordning och försvar för dem som drabbas av våld och brottslighet. Resultaten var och förblev sekundära. I bådas fall blev inrikesministeriet en språngbräda till viktigare uppgifter. Detta innebar också att de kunnat undvika risken för att drabbas av svikna förhoppningar: den vanskliga baksidan av ständig aktivitet och en lika flitig produktion av förslag och löften.

"Metoden påminner mycket om den som tillämpades av Valls mest kände företrädare som inrikesminister, den hyperaktive Nicholas Sarkozy."

Valls lyckades sälja sin hårda linje mot brottsligheten med hjälp av lokala förtroendevalda. Förorternas socialistiska borgmästare kände igen de problem Valls diskuterade och accepterade hans lösningar. Partiets vänstermajoritet fick allt svårare att göra motstånd i takt med att opinionsstödet ökade. Sedan tidigare hade partiet lågt förtroende när det gällde lag och ord-

ning. Valls insatser för att motverka detta problem välkomnades av partiapparaten och gjorde det ännu svårare att replikera.

En konflikt handlade om kontroller av illegala invandrare. Socialistpartiet hade i sitt valprogram lovat en liberalisering, men Valls lyckades blockera detta. Debatten om utvisningen av en familj från Kosovo, vars ena dotter hämtades från en skolutflykt, fick dock Valls i gungning. Till slut lyckades han även i detta fall i huvudsak få med sig presidenten på sin linje, som betonade respekt för republikens lagar och polisens hårda arbete. Slutakten blev en bisarr förhandling mellan presidenten för världens fjärde mäktigaste stat och en 15-årig flicka i Pristina.

Valls hårda ord om romers ovilja att anpassa sig till det franska samhället fick de grönas ledare att explodera och stora delar av det egna partiet att koka av ilska. När det blev uppenbart att Hollande inte skulle läxa upp sin ende riktigt populära minister gav stora delar av den interna oppositionen upp. Det var fortfarande möjligt att kritisera Valls, men det var omöjligt att fälla honom var, detta trots hans öppna förakt för all kritik vänster ifrån.

Den förre inrikesministern har kombinerat sin tydliga linje med att lägga mycket tid på att besöka partiföreningar och hålla kontakt med parlamentariker och lokala förtroendevalda. Han har varit noga med att betona sin lojalitet mot partiet och sin egen bakgrund som lojal medarbetare till de tidigare premiärministrarna Michel Rocard, som även han betraktades som en högeravvikare, och Lionel Jospin.

Valls strävan mot makten har underlättats av medtävlnas brister. Få av kollegerna har varit beredda att driva sin egen linje

så tydligt i strid med den egna partiopinionen. Både presidenten och den tidigare premiärministern Jean-Marc Ayrault har en inställning till medier och marknadsföring som skulle ha passat bättre på 1960-talet eller i en annan politisk kultur. De föredrar att arbeta i det tysta för att sedan informera nationen om de kloka beslut som har fattats. Bristen på mediestrategi och synbarlig

Valls – nationens främste polis.

FOTO: CHESNOT/GETTY IMAGES

passivitet under en period dominerad av en allvarlig ekonomisk kris resulterade i katastrofala opinionssiffror. Valls blev allt tydligare regeringens klart lysande stjärna, både bland de egna väljarna och oppositionens anhängare.

Idag är han Frankrikes premiärminister. Den främsta orsaken är troligen Nationella frontens betydande framgångar under senare tid. Valls har länge även av sina kritiker setts som ett förhoppningsvis effektivt vapen mot Marine Le Pens fokusering på otrygghet och brottslighet. Oavsett de praktiska resultaten under hans knappt två år på inrikesministeriet är det svårt att utmåla Valls som passiv när det gäller kampen mot våld och brottslighet. Författarna Revault d'Allonnes och Borredon förutsåg också en kommande befordran till just premiärministerposten, med reservation för om Le Pen skulle lyckas riktigt bra i valen redan våren 2014.

Nationella frontens framgångar i lokala val i april bör ses i rätt perspektiv. En statsvetare försökte med viss möda på valkvällen i tv-kanalen France 24 betona att partiet även under 1990-talet hade betydande framgångar i lokala val – bland annat tog man över hamnstaden Toulon. Vid en jämförelse var inte resultaten i april

någon sensationell framgång. I år avstod partiet också mycket medvetet från att ställa upp i många städer där man tvivlade på möjligheterna att lyckas. Segrarna i april gav rubriker, men de val man gav upp på förhand noterades knappt.

Hittills har Valls själv klarat sig bra även på sin nya post. Kritiken för passivitet fortsätter att drabba Hollande. Däremot har Valls ständiga aktivitet ställt de egna ministrarna i bakgrunden på ett helt annat sätt än under företrädarens mandatperiod. Det kan straffa sig i längden, särskilt i kombina-

VALLS, À L'INTÉRIEUR
DAVID REVAULT
D'ALLONNES
& LAURENT BORREDON
Robert Laffont 2014

tion med den skepsis som många i partiapparaten känner inför den katalanskfödde solospelare som har tagit över ansvaret för regeringsarbetet. När Valls program skulle stadfästas av nationalförsamlingen avstod 44 socialistiska ledamöter från att rösta. De gröna hade redan lämnat regeringen i protest.

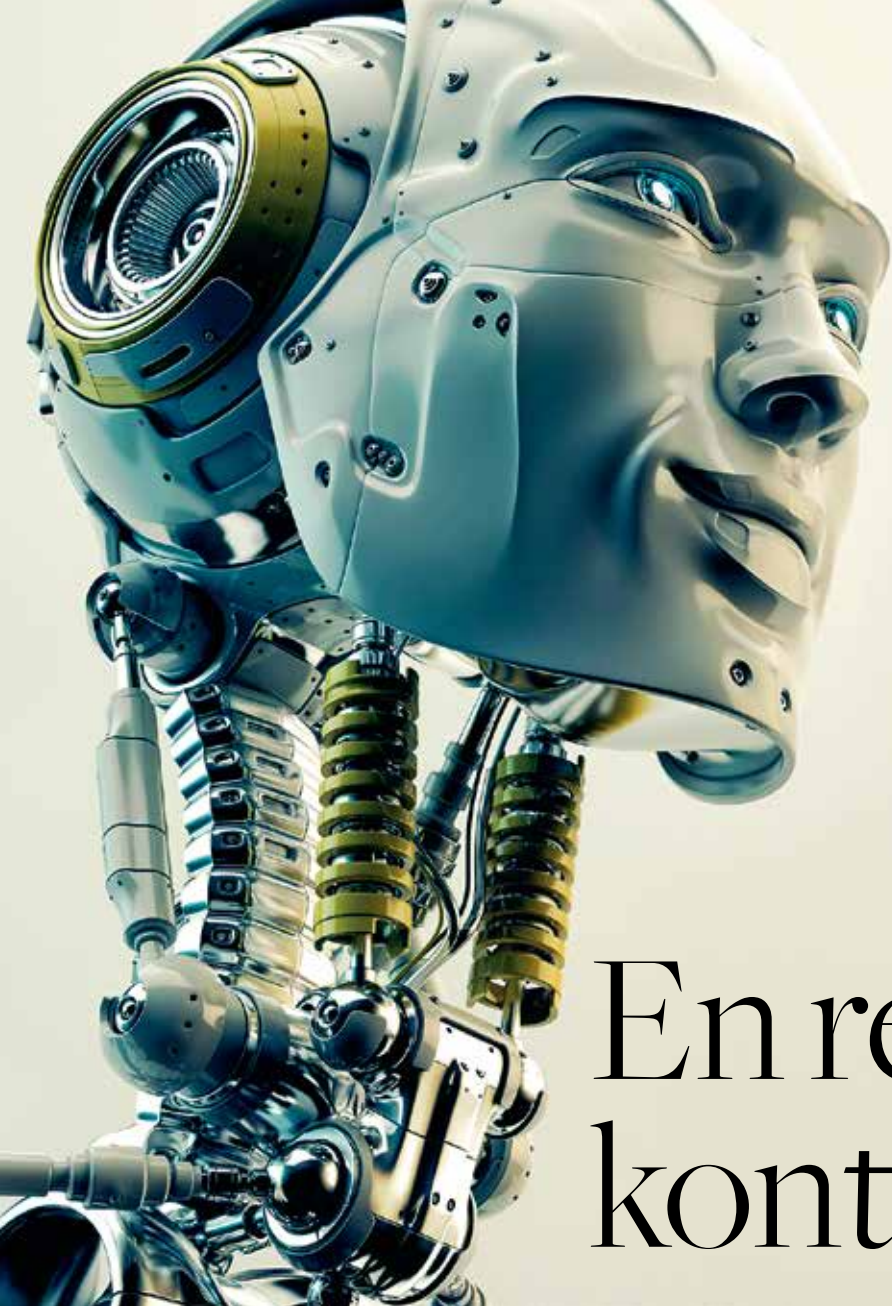
Valls har drivit sin mer liberala och företagsvänliga politik konsekvent. Premiärministerns nye stabschef var minister under Sarkozy. Det finns trots partivännernas motstånd ett konkret förslag om att minska antalet regioner från 22 till 14. Regeringen uppvisade en betydligt hårdare attityd mot sommarens järnvägsstrejker än de flesta franska borgerliga regeringar har vågat. Samtidigt backade även Valls i konflikten om reformeringen av systemet för arbetslöshetsersättning för kulturarbetare. Landet misslyckas också fortfarande med att leva upp till sparmålen för den offentliga sektorn. Här har Valls dock en viktig ny allierad i Italiens premiärminister Renzi.

Det katastrofala nederlaget i valet till Europaparlamentet ses i huvudsak som en konsekvens av Hollandes misslyckande som president och inte som något den nye premiärministern kan lastas för. Manuel Valls förblir mycket populärare än presidenten. Under sommarens demonstrationer mot Israels konfrontation mot Hamas har han fått anledning att markera både sitt tydliga stöd för staten Israel och lika tydliga avståndstagande från radikal islamism.

Även om det mesta talar för att Hollande har valt Valls för att rädda sin post och partiets framtid så finns det ytterligare en viktig historisk lärdom som man inte kan bortse ifrån. Franska presidenter konsumerar premiärministrar i en takt som är direkt avhängig behovet av att producera syndabockar och skicka politiska signaler. De flesta förväntar sig att en fransk premiärminister successivt mals ned av uppgiftens tyngd och verksamhetens inneboende risker. Om Hollande hoppas att Manuel Valls ska rädda företaget, hoppas samtidigt många även inom det egna sargade partiet att han inte heller ska orka stå emot de politiska naturlagarna. Att en kvinna född i Cadix numera är borgmästare i Paris kanske gör uppgiften lite lättare, men det är knappast någon heltäckande livförsäkring för den nye värden på Hôtel Matignon.

Valls à l'intérieur är en välskriven och konkret skildring av en ledare som trots många fiender i sin nära omgivning har kunnat skapa sig en mycket stark position i maktens centrum. En riktigt bra handbok i hur makt skapas i en modern stat där mediebilden ofta är mer avgörande än den faktiska verkligheten.

Mats Fält

Snart i förarstolen?

FOTO: SHUTTERSTOCK

En ren kontrollfråga

AI

I Axess 3/2014 bjöds läsarna på ett stort temablock om robotiseringens samhälleliga konsekvenser. Att maskiner ersätter mänskligt arbete har pågått genom hela historien, och vi har ständigt funnit nya uppgifter för den mänskliga arbetskraften i ungefär samma takt som de gamla försvunnit (om än med vissa konjunkturvariationer). Idag går dock utvecklingen snabbare än någonsin, och man kan undra vad som väntar då nya framsteg inom artificiell intelligens (AI) gör att inte bara manuellt arbete utan även allt fler och allt mer avancerade intellektuella sysslor automatiseras. Det ligger något i grunden gott i att vi befrias från arbetets vedermödor för att istället fullt ut kunna ägna oss åt konst, kultur, idrott, kärlek eller vad vi nu vill göra, men är det verkligen möjligt att få till stånd

en övergång till en sådan utopi utan att vi på vägen drabbas av social utslagning av monstruösa proportioner? Detta är några av de frågor som de åtta skribenterna i nämnda temablock diskuterade med utgångspunkt från MIT-ekonomerna Erik Brynjolfssons och Andrew McAfees viktiga och uppmärksammade bok *The Second Machine Age*.

Det finns emellertid ett långsiktigare och ännu mer radikalt perspektiv på AI-utvecklingen, där långt större värden står på spel än bara en turbulent arbetsmarknad. Fysikern Stephen Hawking och tre medförfattare skrev i *The Guardian* tidigare i år att "medan konsekvenserna av AI på kort sikt beror på vem som har kontrollen över den, så beror de på lång sikt på huruvida den överhuvudtaget kan kontrolleras", och de varnade för ett slentrianmässigt avfärdande av övermänsklig maskinintelligens såsom science fiction,

vilket skulle kunna bli "historiens värsta misstag".

Redan den moderna datalogins fader Alan Turing förutspådde i en uppsats från 1951 hur maskinerna så småningom skulle nå en sådan intelligensnivå och sedan snabbt gripa herraväldet över vår planet. Sedan dess har området plågats av en rad överoptimistiska och i efterhand lite genanta prediktioner om hur snabbt det stora genombrottet skulle komma. Någon AI med allmänintelligens på mänsklig eller högre nivå har vi ännu inte sett röken av. Däremot har AI-forskningen uppvissat desto mer av imponerande framgångar på mer specialiserade områden. Datorerna besegrar numera sina vassaste mänskliga motståndare i såväl schack som frågespelet *Jeopardy*, och Google har med sina förarlösa bilar prickfria körning i stads- och landsvägstrafik nått resultat som för bara tio år sedan ansågs utopiska. Exemplet kan mångfaldigas, men vad som gör

att vi lätt underskattar hur mycket AI-området har åstadkommit är det som AI-pionjären John McCarthy sammanfattat med att "så snart något fungerar så räknas det inte längre som AI".

Vad kan vi då vänta oss vad gäller det utlovade genombrottet? Det finns starka teoretiska argument för att en AI som överträffar den mänskliga allmänintelligensen till slut kan bli verklighet, och att utvecklingen därifrån kan komma att eskalera mycket snabbt, mot en nivå av superintelligens som lämnar alla mänskliga kognitiva förmågor långt bakom sig. De resonemang som gör det sistnämnda troligt är varianter på följande återkopplingsmekanism: den dag en AI har högre allmänintelligens än vi människor kommer den specifikt också att vara bättre på att bygga AI, och kan därför bygga en *ännu* bättre AI, och så vidare i en eskalerande spiral mot allt högre intelligensnivåer, i det som ibland kallas Singulariteten.

Få, om ens någon, har tänkt djupare och mer systematiskt kring dessa frågor än den svenskfödde Oxfordfilosofen Nick Bostrom. I sin banbrytande nya bok *Superintelligence* betonar han vilket avgörande vägskäl i mänsklighetens historia ett AI-genombrott kan bli. Å ena sidan har uppkomsten av en superintelligens potential att lösa alla våra problem och ge oss allt vi önskar. Å andra sidan kan ett genombrott bli extremt farligt, och i värsta fall leda till slutet för mänskligheten. Ett centralt budskap i boken är vikten av att vi tänker igenom saken mycket noggrant och vidtar lämpliga åtgärder *innan* genombrottet är över oss, ty när det väl händer kan det vara för sent att göra något åt saken.

Då vi talar om AI:s farlighet är det lätt att associera till drönare och annan militär teknologi, men Bostrom framhåller att även en AI med till synes harmlösa drivkrafter kan leda till katastrof. Han exemplifierar med en maskin med uppgift att producera gem. Om en sådan maskin blir fröet till en intelligensexpllosion, och om vi inte mycket noggrant har planerat för detta, kan det mycket väl resultera i att all materia i hela solsystemet, inklusive vi själva, omvandlas till ett groteskt lager av gem.

Några pålitliga tidtabeller för när ett AI-genombrott är att vänta går knappast att ge i dagsläget – det är till och med svårt att säga vilket av årtalen 2030 eller 2200 som bör anses mer realistiskt. Mer allmänt sett är det ytterst vanskligt att göra bestämda förutsägelser om hur ett genombrott kommer att gestalta sig. Bostrom uppträder med föredömlig epistemisk ödmjukhet då han utsätter även till synes självklara argument – såväl sina egna som andras – för noggrann kritisk granskning, och

det finns knappt en prediktion eller en rekommendation i boken som inte kompletteras med en reservation av typen "å andra sidan kan det tänkas att...". I förordet framhåller Bostrom att många av hans poänger säkert kommer att visa sig direkt felaktiga (även om han inte kan säga vilka) och att boken därför sannolikt är allvarligt vilseledande. Att det inte rör sig om någon falsk blygsamhet klargör han sedan omedelbart, då han skriver att han finner "alla alternativa synsätt som hittills har presenterats i litteraturen vara avsevärt sämre, inklusive *default*-positionen att vi tills vidare lugnt och utan risk kan ignorera utsikten om en superintelligens".

Områdets svårighetsgrad gör att varje detaljerad beskrivning av vad som kommer att hända är dömd att vara felaktig. Ändå kan det av pedagogiska skäl ibland vara nödvändigt att ge sådana, vilket

och dess medel: å ena sidan dess ultimata drivkraft, å andra sidan de instrumentella drivkrafter som finns till som redskap för att stödja den ultimata. Ortogonalitetstesen säger att superintelligens är förenligt med snart sagt vilken ultimata drivkraft som helst, alltifrån gemtillverkning till maximering av den totala hedonistiska nivån (välbefinnande minus lidande) hos universums alla medvetna varelser. Tesen om instrumentell konvergens handlar om ett antal instrumentella drivkrafter som kan väntas uppkomma hos varje tillräckligt intelligent varelse eller AI, nästan oavsett dess ultimata drivkraft. Hit hör till exempel viljan att inte bli avstängd, ty en avstängd maskin har ingen möjlighet att fortsätta verka för uppfyllande av sitt ultimata mål. Av liknande skäl kan en AI väntas vilja förbättra sin egen intelligens, kopiera över sin program-

"Den dag en AI har högre allmänintelligens än vi människor kommer den specifikt också att vara bättre på att bygga AI, och kan därför bygga en ännu bättre AI, och så vidare."

Bostrom gör vid några tillfällen, exempelvis för att visa hur en superintelligent AI kan tänkas överlista en naiv "det är ingen fara, vi kan ju alltid dra ur sladden"-strategi från vår sida. De flesta av hans resonemang är dock på en relativt hög abstraktionsnivå. Trots det, och tack vare hans eminenta klartänkthet, blir inte boken svårläst.

Centralt i Bostroms teoribygge är det kapitel där han argumenterar för två teser vilka han benämner *ortogonalitetstesen* och *tesen om instrumentell konvergens*. Här måste vi skilja mellan en AI:s mål

kod till andra maskiner, och tillskansa sig så mycket hårdvara och andra materiella resurser som möjligt, samt bevara sin ultimata drivkraft.

Det problem vi måste lösa, hävdar Bostrom, är det han kallar *the control problem*: hur gör vi intelligensexpllosionen till en kontrollerad detonation – en som resulterar i ett önskat och för mänskligheten gynnsamt utfall? För att göra det behöver vi förse AI:n med rätt slags ultimata drivkrafter (samt göra det innan den uppnått superintelligensnivå, ty därefter kommer den knappast att tillåta en sådan modifiering). Den uppgiften kan låta harmlös, >>

Risken finns att all materia i solsystemet omvandlas till gem.

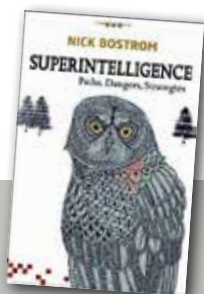
FOTO: SHUTTERSTOCK

men visar sig vid närmare skärskådan vara extremt svår, och minsta misstag kan leda till katastrof. En AI som försetts med den ultimata drivkraften att enbart göra sådant som gör oss glada kan skrida till verket genom att koppla om våra hjärnor på sådant sätt att vi går omkring och är glada oavsett dess vidare förehavanden.

Svårighet staplas på svårighet, och vissa läsare kommer till slut att övermannas av hopplöshet inför problemens komplexitet. Bostrom arbetar dock oförtrutet vidare och vägrar att falla ned i en sådan uppgivenhet, driven som han är av en övertygelse om att han arbetar med ett av de viktigaste problem mänskligheten någonsin har ställt inför, och att vi måste lösa det. Men han kan inte göra det ensam. Av de många tusen forskare som arbetar med AI världen över är det idag dessvärre bara några få som på allvar intresserar sig för *the control problem*. Bostrom är angelägen om att ändra på det förhållandet, och talar om "en forskningsutmaning värdig några av nästa generations största matematiska talanger".

Bostroms bok är inte den enda i senare års bokutgivning som behandlar intelligensexpllosioner och besläktade radikala AI-scenarier. Andra böcker som gör det är exempelvis nationalekonomen James Millers *Singularity Rising* och dokumentärfilmaren James Barratts *Our Final Invention*. Speciellt den senare är skriven på ett populärare och mindre tekniskt språk än *Superintelligence*. Detta kompenseras av Bostroms extraordinära klarhet och skarpsinne, som låter honom kombinera sina vittförgrenade kunskaper inom ett imponerande brett spektrum av discipliner – teknik, naturvetenskap, medicin, samhällsvetenskap och filosofi – till en begriplig helhet. För den som tänker sig att bara läsa en av dessa böcker tvekar jag inte att rekommendera *Superintelligence*. Om denna bok får det mottagande och den spridning som den förtjänar kan den komma att bli den viktigaste varningsklocka som ljudit sedan Rachel Carsons *Tyst vår* på 1960-talet, eller kanske någonsin.

Olle Häggström

**SUPERINTELLIGENCE
PATHS, DANGERS,
STRATEGIES**

NICK BOSTROM
Oxford University Press 2014

Europa laglöst land

EKONOMI / POLITIK

När man ser politikerna jäkta från den ena konferensen till den andra, trängda av marknaden och av nödlidande stater får man en känsla av att man betraktar artister som har givit sig på konststycket att få vatten att flyta uppåt. Förtvivlat försöker de bekämpa problem vilka inte hade funnits om euron inte fanns.

Så skriver en av Tysklands mest kända ekonomiprofessorer och mest profilerade Euroskeptiker, Joachim Starbatty i sin bok *Tatort Euro* (Brottsplats euro) med den manande undertiteln *Bürger, schützt das Recht, die Demokratie und euer Vermögen* (Medborgare, skydda lagen, demokratin och era tillgångar).

Med sin bok vill Starbatty erinra människor om att den fortsatta finanskrisen med höga skulder i flera euroländer inte bara underminerar den europeiska ekonomin utan även rättsväsendet och demokratin. Då fördragen från Maastricht och Lissabon slängs åt sidan, då stabilitetskriterierna negligeras för att rädda skuldsatta euroländer, så sker detta med de ledande politikernas goda minne, medan rösterna från sakkunniga politiker och ekonomer som reagerar mot dessa "moral hazards" förklingar ohörda.

En av dessa avvikande röster var före detta ministerpresidenten för delstaten Baden-Württemberg, Erwin Teufel. I en artikel med rubriken "Statscheferna bryter mot lagen" frågar han hur man kan begära av medborgarna att de håller sig till lag och rätt när stats- och regeringscheferna inte håller sig till lagstiftade fördrag? (*Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*; 31/7 2010).

Likaså måste man ifrågasätta IMF-chefen Christine Lagardes kompetens när hon öppet har erkänt att det rådande paraplyet (Rettungsschirm) som skyddar de skuldsatta eurostaterna bryter mot Lissabonfördraget. I *Wall Street Journal* (18/12 2010) medger hon att man bryter mot lagen i syfte att rädda Grekland. "Ty Grekland är ett euroland, det är euron", lyder hennes mer än ihåliga argument. Tyvärr är Angela Merkel – trots

sin i många fall kloka, pragmatiska politik, inne på samma linje då hon konstaterat att "misslyckas vi med euron, så misslyckas Europa". Att detta inte stämmer har en rad ledande ekonomer om och om igen demonstrerat.

På sistone har européerna invaggats i ett slags bedövande och falsk säkerhet; i skuggan av mediernas bevakning av andra och mer akuta nyheter har finanskrisen hamnat i skymundan. Men läser vi mellan raderna har vi all anledning att oroas. På sensommaren får vi exempelvis veta att skulderna i de 18 euroländerna ökat med ytterligare 1,2 procent i relation till bruttonationalprodukten jämfört med halvåret innan. Farligt är också att flera av euroländerna nu har föreslagit ytterligare uttänjning av de redan flexibla av stabilitetskriterierna, varnar det ledande Ifo-institutets chef Hans-Werner Sinn och får stöd av Jens Weidmann, chefen för tyska Bundesbank, som är mycket kritisk mot Europeiska centralbankens slappa och riskabla politik. Och innan Angela Merkel åkte på semester uttryckte hon en oro över att de skuldsatta länderna inte visade tillräcklig reform- och konsolideringsvilja.

EU framstår idag som ett delat område: å ena sidan bildar de 18 euroländerna ett slags innanför där man har känslan av att vara fångad i en allt tristare och alltmer kaotisk eurovärld, medan man avundas de övriga nio medlemsstaterna som har varit kloka nog att hålla sig utanför.

Det inger en knappast någon sinnesro, skriver Starbatty, att ha politiker som inte vet vad de gör. Då de gång på gång överväldigas av utvecklingen i krisländerna och på marknaden, förlorar de fattningen och betar sig som "virriga höns". Den hjälplöshet politikerna ger uttryck för är något nytt i euro-sammanhang, konstaterar många observatörer i Bryssel. Likaså kritiserar Starbatty sammansättningen i Europeiska Centralbankens rådgivande församling. Det är unikt i världen att ett land med 80 miljoner invånare och med en 27-procentig andel av kapitalet i centralbanken och ett land med 400 000 invånare och en andel på 0,09 procent bägge har vartdera en röst i rådet.

I sin bok belägger Starbatty med fakta varför krisen inte kommer att kunna biläggas. Grekland är som en tunna utan botten och kommer att sluka det ena gigantiska hjälppaketet efter det andra. Han förundras över att grundandet av valutaunionen fört med sig en ny tideräkning där andra ekonomiska lagar och regler än de gängse antas vara förhärskande. Hade Grekland med sitt behov av en femtioprocentig devalvering inte varit medlem i eurozonen, skulle politiker och ekonomer ha rekommenderat just en devalvering. Under 1990-talet var detta ett beprövat och verksamt medel att få ekonomin i Sydostasien på fötter igen. Men här i Europa, skriver Starbatty, målar man nu upp detta som ett fasansfullt skräckscenari i en liknande situation. Och han frågar sig hur man kan hålla fast vid en strategi som strider mot såväl politiskt som ekonomiskt förnuft.

Att läsa Starbattys bok är som att läsa en thriller. De böcker om valutaunionen som hittills har dominerat utgivningen fokuserar på de fel som gjordes vid införandet av euron, fel som var politiskt och inte finansiellt betingade. Att avstå från D-marken var, enligt gängse resonemang, helt enkelt det pris som Tyskland måste betala för återförenandet.

Fördelen med Starbattys bok är att den kronologiskt skildrar eurozonens historia från grundandet av valutaunionen till idag, och det med ett urval av de skeenden som har varit de mest avgörande. Som officiell euroskeptiker förfogar Starbatty

över så kallad *inside information*. Med rätta frågor han vad som händer då de två stora euroländerna, först Frankrike och därefter Tyskland, inte längre förmår bära upp en mängd andra och halvt raserade euroländer.

En orsak till bokens slagkraft är att Starbatty själv inte bara är en betraktare utan en huvudperson och aktör i egen rätt. Tillsammans med ytterligare tre professorskolleger vände han sig med en besvärsskrift till tyska författningsdomstolen år 1999. Året innan hade deras yrkande kommit ut i bokform med titeln. *Die Euro-Klage. Warum die Währungsunion scheitern muss* (Varför valutaunionen kommer att misslyckas). År 2010 lämnade samma professorer in ännu ett yrkande till författningsdomstolen som riktade sig mot finansieringen av Grekland. Inte nog med att räddningsplanen bröt mot hävdvunnen lag och rätt, utan därtill tvingades ledamöterna i Förbundsdagen och i andra parlament att rösta för. Ty har man en gång börjat rädda kan man inte sluta, var professorernas slutsats. Att detta stämmer kan vi intyga nu fyra år senare.

Den urspårade situationen och ett par hundra ekonomiprofessorers insikter har nu lett till grundandet av ett nytt politiskt parti, Alternative für Deutschland (AfD) år 2013. Huvudtemat är att de länder som inte klarar av euron utträder ur eurozonen till dess att de åter kvalificerar sig. Partiprogrammet utgår inte från ett avskaffande av euron. En lösning – enligt en av

TATORT EURO
BÜRGER, SCHÜTZT DAS RECHT, DIE DEMOKRATIE UND EUER VERMÖGEN
 JOACHIM STARBATTY
 Europaverlag Berlin 2013

partimedlemmarna, före arbetsgivarchefen Hans-Olaf Henkel – vore att dela upp Europa i två zoner: nord-euro och sydeuro. Även om AfD inte lyckades i valet till Förbundsdagen hösten 2013, så erövrade partiet drygt 5 procent av rösterna i Europavalet i maj 2014. Starbatty är nu en av ledamöterna som sitter i Europaparlamentet.

Men det visar sig redan att propagandamaskineriet mot AfD är igång. Euroskeptikerna, vilka alltså har en plausibel lösning, beskylls för att vilja avskaffa EU, vilket inte stämmer. Och att deras förslag är helt korrekta ser vi i exemplen från Sverige och Danmark – två länder med en stark valuta, vilka inte vill införa euron men som ändå är fullvärdiga medlemmar i EU.

Lisbeth Lindeborg

Grekland, en tunna utan botten?

FOTO: KOSTAS TSIRONIS/GETTY IMAGES

Staten, det är vi

HISTORIA

Den franske historikern Pierre Nora, född 1931, är förläggare, grundare tillsammans med Marcel Gauchet av tidskriften *Débat*, akademiledamot och författare. Hans namn förknippas främst med det sjubandsverk med titeln *Les lieux de mémoire* (Minnesplatser) som från 1984 till 1992 producerades av ett drygt hundra specialister under hans redaktörskap. Tanken här är att rädda nationens kollektiva minne undan glömskan. De sju innehållsrika banden utgör en inventering inte blott av geografiska och historiska platser som Verdun och Panthéon. Det presenterar även emblem, monument, gatunamn, ritualer, personer som Jeanne d'Arc och Descartes, lexika, läroböcker. Det är inte historia i traditionell mening, men väl något som hör till kategorin mentalitetshistoria.

Noras senaste bok, *Recherches de la France* (På spaning efter Frankrike) kan ses som en efterskörd till det stora verket. Det huvudsakliga temat är fransk politisk historia. I några fristående avsnitt skildras skeenden som starkt har påverkat Frankrikes nationella självbild. Utgångspunkten är revolutionen 1789, den första i raden av revolutioner som ger nationen Frankrike ett republikanskt statsskick. Det var dock först 1875 som Frankrike fick en republikansk författning.

Nora framhåller ett drag som bildar kontinuitet mellan monarki och republikanskt styre, nämligen den starka roll som tillskrevs staten. Den manifesterade sig i centralstyre, en ambition att förenhetliga språket och behovet att skapa symboler som nationaldag och nationalhymn, allt för att forma en identitet som inbegriper republik och nation. Det som dessutom skulle göra alla medborgare till goda republikaner var den satsning som gjordes på skola och utbildning. 1880-talets skollagar införde allmän, obligatorisk och avgiftsfri skolgång. Inget annat land, menar Nora, har gjort en liknande satsning på skolväsendet, en satsning som resulterade i ett nationellt självmedvetande.

Perioden runt sekelskiftet 1900 blev en period av jämvikt och balans, innan nya strider, i ordets alla bemärkelser, bröt ut. Dreyfusaffären delade snart Frankrike i två läger och första världskriget blev en långt mer utdragen plåga än man hade

Nationell förbrödning den 14 juli.

FOTO: MOHAMED LOUNES/GETTY IMAGES

trott. Frankrike hade segrat i kriget men dess roll i Europa hade förändrats. Ekonomin var svag med hotande inflation, parlamentet var försvagat och regeringsbytena var täta.

1920 hade ett mäktigt kommunistiskt parti bildats, vilket kom att spela en viktig roll under och efter andra världskriget. Redan tidigare hade reaktionära element gjort sig gällande på högerkanten. Det mest kända var L'Action française (AF) med sitt stridbara ungdomsparti, Les Camelots du Roi. Nora ser denna rörelse som ett skuggparti. Allt medan det republikanska styrelseskicket stabiliserades, fångade AF under sin ledare Charles Maurras upp antirepublikanska element. AF avsåg att störta republiken och återupprätta nationens moral genom att återinföra dess traditionella institutioner, monarki och statskyrka. Genom sina nostalgiska studier av antiken och den franska monarkins historia påverkade Maurras många yngre författare som Proust, Gide, Mauriac och den unge Malraux. Hans spekulationer om den judiska världskonspirationen förhindrade inte att han 1938 blev invald i Franska akademien.

Nora konstaterar att trots den roll som AF har spelat i fransk 1900-talshistoria har få franska forskare ägnat rörelsen något intresse. Han har därför baserat sin framställning på två amerikanska verk, dels en doktorsavhandling av Edward R Tannenbaum från 1962 och *The Nationalist Revival in France* från 1959 av Eugen Weber. Enligt dessa forskare grundades rörelsen redan 1898 av en grupp dynamiska yngre män med den mest skiftande bakgrund, men vilka samtliga bekände sig till en dogmatisk patriotism.

Rörelsen rekryterade i rojalistiska och katolska kretsar. Det högre prästerskapet sympatiserade med dess åsikter och prästseminarierna blev hårdare för ultranationalism. Krigsslutet betecknade en höjdpunkt när det gällde antalet medlemmar. Nora citerar siffran 100 000 exemplar för den dagstidning den gav ut under sitt eget namn. Under mellankrigstiden drog den till sig nya medlemmar ur det lägre borgerskapet, en grupp som ofta befann sig i en prekär situation. 1926 inleddes dock en nedgångsperiod. Vatikanen uppförde Maurras skrifter på index, ett

beslut som ändrades ett drygt decennium senare. Rörelsen förlorade mark i jämförelse med organisationer som Croix de feu (Eldkorset) och La Cagoule, vilka gav mer våldsamt utlopp för sina missnöjeskänslor.

Det som ironiskt nog kunde ses som en ödets skickelse för Maurras och AF blev tredje republikens bryska slut 1940, då regeringen överlämnade makten i överbefälhavaren Pétains händer och denne förhandlade om vapenstillstånd med den tyska ockupationsmakten. Vichyregimens devis "Arbete, Familj, Fosterland" stämde väl överens med AF:s värderingar. Många lagar som stiftades innebar, enligt Nora, ett slutgiltigt bekräftande av vad AF hade hoppats kunna förverkliga. En tillfällig seger för AF, menar Nora, och ett verkligt nederlag för Frankrike. Vid befrielsen dömdes Maurras till livstids fängelse. Han släpptes fri ett år före sin död 1952. Pétain dömdes till döden för landsförräderi, men straffet omvandlades till livstids fängelse.

Nora ägnar mer sparsamt utrymme åt den roll som kommunismen har spelat i det franska politiska livet, möjligen för att den är mer välkänd. Han utgår från ett yttrande fällt av Malraux vid den kongress högerpartiet höll 1949, ett mycket lakoniskt yttrande: "Det finns vi, kommunismen och sedan ingenting." I mer än tre decennier, framhåller Nora, var detta den sanna bilden. Gaullism och kommunism, två politiska företeelser som i allt skilde sig åt och som efter krigsslutet kom att frammana helt skilda minnesbilder. För båda gällde det att utplåna den förödmjukelse som sammanbrottet 1940 hade inneburit och att visa att det var de egna heroiska insatserna som hade befriat landet. de Gaulle förklarade att Vichyregimen var en parentes och att republiken aldrig hade upphört. Han förringade den inre motståndsrörelsens roll, då den hade dominerats av kommunisterna, och trots den reella prestigeförlust nationen lidit räknade han Frankrike till segrarmakterna. Kommunisterna förklarade att 75 000 av deras anhängare hade offrats under försvaret av landet mot fascismen och att det i sista hand var sovjetiska Röda armén som säkrade slutsegern.

Dessa två motsatta bilder av nationell identitet blev under decenniernas lopp alltmer oförenliga. de Gaulles religiöst förankrade patriotism kontrasterade mot

vänsterns hyllning av det radikala Frankrike, som utlöste världsrevolutionen, vilken fått sin ideala form på rysk mark. På längre sikt, anser Nora, har de två tankefigurerna bidragit till att avsluta den historiska cykel som inleddes av franska revolutionen. Högern har anpassats till demokratiska värderingar och den tidigare åsidosatta arbetarklassen har blivit en fullvärdig medaktör i samhället.

Gaullism och kommunism är idag, enligt Noras mening, minnesplatser. Det kommunistiska credot har blivit en gåta. Den ideologi som framstod som en sekulär religion har upplösts och förflyktigats. Bilden av de Gaulle har rönt den motsatta utvecklingen. Den som under sin levnad var en omstridd statsman ses idag som ett föredöme av taktisk klokhet. Den som vid sitt makttillträde av sina motståndare ansågs skyldig till en statskupp är i efterhand den som gav republiken en solid konstitution. Trots sin motvilja mot överstatliga organisationer valde han att satsa på en europeisk gemenskap. Den strame kommendören är idag, menar Nora, föremål för samma välvilja som Asterix och Eiffeltornet.

Nora avslutar genom att beskriva dagens situation. Han bryter loss en fråga som han särbehandlar, den om judarnas ställning i Frankrike. Nora är själv jude, vilket kanske förklarar hans speciella intresse. Det är en historia som även den förknippas med franska revolutionen. Frankrike var 1791 det första landet som gav judar fullt medborgarskap. Politiskt och socialt var detta av oerhörd betydelse. Judarna var länge en minoritetsgrupp som lät sig assimileras. En avgörande händelse blev Algerietkrigets slut. De judar som bodde i Algeriet hade även de fransk nationalitet och de hade därför lojalt stridit på den franska arméns sida i inbördeskriget. Efter Algeriets självständighet skedde en massiv invandring av dessa sefardiska judar till Frankrike, vilket drastiskt ökade numerären i de judiska församlingarna.

Uppbrottet från Algeriet hade för många känts svårt och även om en grundton av tacksamhet mot Frankrike dröjde sig kvar, höjdes andra röster som påminde om det stora svek som skett under Vichyregimen, då judar utlämnats för att förintas i tyska dödsläger. Filmer och böcker höll dessa minnen levande. En underliggande orsak

Charles de Gaulle.

FOTO: MAURICE ZALEWSKI/GETTY IMAGES

och som Nora menar att inte många kände till var ett av Andra Vatikankonciliet beslut 1965. För att åstadkomma en slutlig försoning mellan judar och kristna skulle judarna inte längre ses som skyldiga till Jesu död. Den inte förutsedda och något halsbrytande slutsatsen blev att, om judarna var oskyldiga, så måste den antisemitism som trots allt manifesterade sig i olika former, vara ett grunddrag i den franska själen, något som Bernard-Henri Lévy tog fasta på i sin bok *L'idéologie française* från 1980. 1995 gjorde president Chirac offentlig avbön för den roll den franska staten spelat i deportationen av judar.

Den nya aspekten av judefrågan har med Israel-Palestina konflikten och avsaknaden av rimliga utsikter till fred att göra. Fenomenet är inte specifikt franskt men får ett stort genomslag i Frankrike, som har två etniska gemenskaper, den judiska och den muslimska, vilka lever under helt ojämförbara sociala förhållanden. Många muslimska ungdomar identifierar sig med palestiniernas sak, vilket ger upphov till ett judehat som är känsligare och mer svårhanterligt än enstaka

>>

RECHERCHES DE LA FRANCE
PIERRE NORA
Gallimard 2013

manifestationer av rent nazistisk karaktär. Den fientlighet mot judar som tidigare präglade vissa reaktionära miljöer har nu övertagits av illa anpassade invandrarbarn. Vänstern hade stått i spetsen i kampen mot antisemitism. Den omsvängning som skett inom deras led på grund av Palestinafrågan berövar nu judarna deras stöd. Nora menar att det är en förändring vars yttersta konsekvenser är svåra att överblicka.

Nora påminner om att det endast är under det senaste halvsekle som Frankrike har levt under fredliga förhållanden. Under hela sin kända historia fram till Algerietkrigets slut 1962 har landet ständigt tvingats vara stridsberett. Ständig beredskap mot en yttre fiende skapade visserligen inre sammanhållning – utom under perioder av inbördeskrig – men inpräglade också tanken ”ensam mot alla”, något som lett till en nationell benägenhet för vaksamhet och misstro.

A vvecklingen av kolonialväldet reducerade Frankrike till en medelstor europeisk nation. Den sista ideologiska strid som verkligen skapade engagemang var motsättningen mellan de Gaulle och kommunisterna. Med sina två versioner av synen på nationen och revolutionen lyckades de skapa illusionen att alla befann sig i ett rikt och intressant politiskt skede. Inget politiskt projekt har därefter kunnat fascinerar på samma sätt. När Mitterrand förde vänstern till makten var marxismen redan i sin slutfas. Inget mäktigt socialistiskt projekt kom till stånd.

Det europeiska samarbetet betyder för många en identitetsförlust. Framtiden ter sig oviss och allt fler frågar sig idag vad det betyder att vara fransman. Sökandet efter identitet uppvisar olika mönster. Hos många märks ett nyvaknat intresse för traditioner, folkspråk, tidigare levnadssätt och gammal bondekultur. Det förflutna får karaktären av ett familjealbum. Å andra sidan söker minoriteter vars historia varit marginaliserad revansch. Det kan gälla invandrargrupper som känner sig leva i ständigt utanförskap eller feminister som ser Frankrikes historia nedtecknad som en människans historia.

Det är inte längre det kollektiva minnet som dominerar. Olika grupperingar eller gemenskaper har sin syn på det förflutna, vilket kan ge upphov till antagonism och konflikter. Vilken är då historikerns roll? Nora anser att situationen inte är så olik den som rådde under religionskrigens århundrade, då en av Frankrikes försäta historiker, Henri de La Popelinière, ansåg att den som skulle skildra sin samtid måste göra detta helt oförfärad, opartisk och uthållig. Är det möjligen ett självporträtt Nora tecknar?

Ruth Lötmarker

Realism och fantasteri

LITTERATUR

Italo Calvino var ett litterärt fenomen av ovanligt slag. En verkligt djup författare, och en briljant intellektuell, som skrev både litterärt och filosofiskt avancerade böcker, men som läses och älskas och trycks i nya upplagor över hela världen ännu snart 30 år efter sin död. Även postumt har samlingar publicerats, som novellerna i *Under jaguarsolen*, diverse essäkompilat, och år 2000 gav hans långvariga förläggarkollega Luca Baranelli ut hans samlade brev i en bibelliknande volym på 1 600 sidor.

Från den omfattande brevsamlingen har Michael Wood, litteraturprofessor på Princeton, gjort ett fylligt, fast cirka 1 000 sidor kortare, urval, som översatts av Martin McLaughlin, professor i italienska i Oxford. Det är ett välgjort urval, med en representativ samling brev, bland vilka, såvitt jag kan upptäcka, inget av de viktigaste breven saknas. Inte heller har känslan av kontinuitet i växlandet mellan högt och lågt, officiellt och personligt, som kännetecknar en riktigt givande brevsamling, blivit mindre i detta urval. Översättningen är stilsäker, den fångar väl Calvinos raka, klara språk, hans skarpa iakttagelser såväl som hans varma humor.

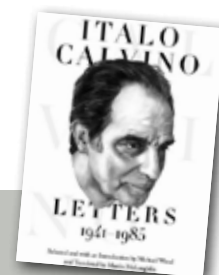
Breven formar sig till ett självporträtt i 600 miniatyrer av en av 1900-talets största författare. Alltifrån ungdomsbrevens självsäkert slängiga stil, med vidlyftiga litterära planer, via de stora teoretiska och politiska epistlarna, varav somliga trycktes i tidskrifter och antologier redan under hans livstid, till den etablerade författarens vänliga svar till en skolklass som hört av sig till honom med frågor om romanen *Klätterbaronen*.

Calvino var skeptisk mot de biografiska läsarerna. Han menade att en författares personliga smak och intressen var irrelevanta för förståelsen av författarskapet. Det här var ett ideal som låg i linje med en viss modernistisk uppfattning. Kritiken av ”the intentional fallacy”, alltså en läsning som utgår ifrån antaganden om författarens intentioner istället för det litterära verk som är för handen, var grundläggande för den

seriösa kritiken under andra hälften av 1900-talet. Och jo, det går att läsa Calvino med den största behållning utan att ha någon uppfattning om hans liv, i likhet med alla andra betydande författare. Men det går inte att komma undan, i dessa mindre dogmatiska tider, att det är ganska berikande att känna till hans liv och tankar, och hur han såg på den kulturmiljö han verkade i, den italienska efterkrigstiden.

Något som utmärker Calvino som författare, men som vi inte riktigt har grepp om på svenska, eftersom så få av hans mera realistiska verk finns översatta, är hans dubbelhet. Å ena sidan skrev han fantasterier som *De osynliga städerna*, där Marco Polo beskriver en serie stadslandskap för Khubilai khan; *Klätterbaronen* om den unge ädlingen som väljer att leva i trädtopparna i protest mot sin tyranniske far, och *Kosmokomik*, som helt enkelt är ett försök att göra ett slags fantastisk fiktion (men inte science fiction) av den samtida vetenskapsens rön. Men han skrev också fina realistiska verk, som i debuten *Il sentiero dei nidi di ragno* (Stigen vid spindelbona) om partisanernas liv under kriget eller *La speculazione edilizia* (Fastighetsspekulationen), om skumraskaffärer under byggboomen i 1950-talets San Remo. Spännvidden mellan fantastik och realism, mellan verklighetens krav och skönlitteraturens rymder, kännetecknade honom på djupet, vilket också framkommer i breven.

En av hans första och mest betydande vänner i den litterära världen var författaren Cesare Pavese, som också arbetade som förläggare på Einaudi, där Calvino debuterade och

LETTERS, 1941–1985
ITALO CALVINO
 MICHAEL WOOD (RED.)
 Princeton University Press 2013

där han så småningom själv kom att arbeta som förläggare under större delen av sitt yrkesverksamma liv. I ett brev till vännen Silvio Micheli skriver han 1946 om sin kärlek till novellkonsten, hur han skulle kunna ägna hela livet åt att enbart skriva noveller, för han älskar den där känslan av att man håller en tanke, en stämning, från första till sista raden, som i ett enda andetag. Romaner kräver däremot en helt annan disposition, en annan andning i skrivandet för att fungera, något som inte tilltalar honom.

Men Pavese har sagt nej till en novellsamling, med hänvisning till att sådana inte går att sälja. För en som jag själv, som har skrivit en novellsamling (*Myrstack*) är det fascinerande att se att Pavese hade den invändningen mot novellsamlingar redan 1946. Mot bakgrund av att Calvino älskade att skriva noveller, men fick nej av sin förläggare på ett så tidigt stadium i sin utveckling, är det frestande att tänka sig att en del av hans estetik har vuxit fram som en reaktion mot detta. Visserligen skrev han några korta, fina romaner, både fantastiska och mer realistiska, men huvudsakligen består hans litterära verk av ett slags prismatiska prosaverk, som inte bygger så mycket på romanens linjära berättande som på sammanfogandet av mindre stycken, som mosaiker av noveller, i såväl *De osynliga städerna*, *Kosmokomik* och *Palomar* som mästerverket *Om en vinternatt en resande*.

Calvino växte upp under fascismens år i Italien, i de tidigaste breven syns dock inga spår av att han skulle ha tänkt särskilt på det. Men efter hand blir tonen mörkare, 1943 blir han partisan och breven upphör. I en kort hälsning i september 1944 berättar han för sina föräldrar att han lever, och i juli skriver han till ungdomsvännen Eugenio Scalfari, grundare och långvarig chefredaktör för dagstidningen *La Repubblica*, att deras vänner alla har överlevt och att han själv nu är övertygad kommunist.

Det politiska är ett av de intressanta spåren i boken, som säkert förvånar en del av hans läsare, som förknippar Calvino mera med lekfullt filosoferande och stilistisk lätthet. Men många i hans generation formades politiskt av erfarenheterna under krigsåren, och för en som själv varit partisan var det mer eller mindre självklart att efter kriget också gå in i det italienska kommunistpartiet (PCI).

Hans politiska engagemang var uppriktligt, han trodde verkligen på kommunismen, och var angelägen om att själv få spela en roll för partiet och den politiska utvecklingen i Italien. Samtidigt klarade han inte av partiets krav på honom som författare. Han ville ha intellektuell och

konstnärlig frihet, rätten att själv avgöra vad han ansåg var viktigt och intressant, och han var inte intresserad av att producera uppbygglig kommunistlitteratur. Han brottas med detta lite från och till under första hälften av 1950-talet, men stannar ändå kvar i partiet av lojalitet med dess ideal, och kanske ännu mer av lojalitet med sina kamrater från kriget och den dröm de då utvecklade under kampen mot fascismen. Efter 1956, då Chrusjtjov håller sitt tal om Stalins brott, blir dock situationen ohållbar för honom, och han beslutar sig för att lämna partiet.

Över årsskiftet 1959/60 var han på en flera månader lång resa genom USA. Breven från den ger rätt underbara glimtar av hur en intellektuell europé upplevde det stora landet i väster, hans häpnad inför storheten, rikedom, hastigheten, och hans trötthet inför en viss ytlighet och historielöshet. Inte oväntat var han kluven, men hans kärlek verkar dock ha varit större än hans kritik. Vid hemkomsten skrev han till och med en bok om sin upplevelse av USA, men valde själv att förstöra sitt manus, som inte dög i hans egna ögon. Detta att förstöra sitt eget manus är något mycket tungt för en författare, men att han kunde göra det vittnar om hur allvarligt han såg på sin uppgift.

Detta är en bok för alla dem som älskar författaren Calvino, och som vill skaffa sig en djupare uppfattning om honom och hans syn på litteraturen. Men det är också en bok för dem som är mera allmänt intresserade av efterkrigstidens intellektuella liv i Europa. I korrespondensen finns det många intressanta tankar riktade till bland andra Pier Paolo Pasolini, Leonardo Sciascia och Umberto Eco. Det finns också spår av projekt som inte blev av. Till exempel avböjer han i ett vänligt brev att tillsammans med Michelangelo Antonioni arbeta med manus till filmen *Blow-Up* (fritt efter en novell av den argentinske författaren Julio Cortázar). Han tycker sig inte ha något nytt att tillföra till den bearbetning Antonioni redan hade till hands.

I ett brev bifogar han en synopsis till en film om Marco Polos liv och resor. Filmen han skissar på blev aldrig av, men tio år senare skrev han *De osynliga städerna*. I ett annat brev kastar han fram ett förslag på en roman i samma stil som i *De sammanflutade ödenas slott*. Här skildras hur en samling personer berättar om sina öden för varandra genom att använda tarotkort, vars berättelser flätas samman på ett sätt som också är hans mest extrema försök att transcendera berättarrollen och skapa ett slags självbärande berättelser. Men i den bok

han skissar i brevet ska han göra om detta fast använda tecknade serierutor istället. Det hade varit fascinerande att se hur den sortens serieroman kunnat göras av Calvino, men vi får nöja oss med uppslaget i brevform.

Givande är även ett antal brev där Calvino vänder sig till kritiker och kommenterar vad de skrivit om hans egna verk. Det låter främmande för vår tid att en författare skulle skriva till en kritiker, inte för att tacka eller klaga, utan helt enkelt för att diskutera estetik och brevledes försöka fördjupa läsförståelsen av verket. I ett brev (1964) till kritikern Mario Boselli lägger han ut texten om sin egen språkbehandling och beklagar att användningen av verb och substantiv numera är så oreflekterad och urvattnad, vilket gör att adjektiven tvingas bära satsernas hela betydelse. Därigenom, menar Calvino, har man börjat recensera världen istället för att representera den litterärt. Detta tål att reflekteras över.

Hans på det personliga planet inte helt lyckade samarbete med tonsättare Luciano Berio gav upphov till ett par brev som tillhör samlingens komiska höjdpunkter. Han driver där med Berios tendens att varje gång han själv för fram en reflektion ta honom på orden och vilja föra in den i librettot rakt av. Lite på samma sätt känns det att recensera hans samlade brev; de är så fulla av givande reflektioner och uppslag att jag helst skulle vilja återge dem alla i sin helhet. Istället får jag avslutningsvis uppmana var och en som är intresserad att gå direkt till källan och själv läsa breven. Det är de verkligen värda.

Torbjörn Elensky

En varumärkt värld

EKONOMI/SOCIOLOGI

I drottens värld är tacksam på det sättet att vi efter tävlingar och matcher vet vem som har vunnit. Vi kan vidare uppskatta idrottsutövarens ansträngningar för att bli bättre eller att komma tillbaka efter en allvarlig skada. Det mätande och rangordnande som hör till idrotten breder dock ut sig till andra delar av vårt genomorganiserade samhälle. Michael Power, forskare vid London School of Economics, beskriver detta som en del av ett framväxande "Audit Society". Viljan att prestera väl är inte ny, men vem hade för några decennier sedan kunna tänka sig att statliga myndigheter skulle rangordnas efter hur framgångsrika de är på nätet eller att kommuner skulle värderas med hjälp av ett kvalitetsindex.

Orsakerna till den ökade användningen av mätning och kalkyler beskrevs inom den tidiga sociologin som ett samhälles pågående rationalisering för att undvika (o)vanans makt och ideologiskt baserad tradition. Dagens mer kritiska öga ser

i mätandet och ambitionen att vara bäst istället en falsk och avhumaniserad föreställning om samhällets utveckling.

Strävandet efter excellens blir till en del av det moderna samhällets kunskapskapprustning. Vi får organisationer såväl som individer som letar framgångsrecept, och viljan att vara unik föder ambitioner och idéer som inte så sällan snarare leder till konformism när framgångsrecepten kopieras. Allt för att visa framåtanda och nå snabba resultat.

The Triumph of Emptiness, skriven av Mats Alvesson, professor i företags ekonomi vid Lunds universitet, utgör en kritisk diskussion av denna utveckling. Det rör sig om en omarbetad och utvidgad version av en tidigare bok, utgiven på svenska (*Tomhetens triumf*, 2006). Alvesson menar att vi i dagens konsumtions-samhälle ser ekonomisk tillväxt som resultatet av ökad konsumtion snarare än det omvända, det vill säga: att ökad produktivitet leder till tillväxt och möjliggör en ökande konsumtion. En alltmer globaliserad konsumtion har, skriver Alvesson,

lett till en alltmer varumärkt värld och en kunskapsbaserad ekonomi fylld av kunskapsföretag, en ökad efterfrågan på högre utbildning samt individer som på alla sätt vill förbättra sina cv:n. I boken diskuteras hur konsumtionen blir ett nollsummespel och hur strävan efter det grandiosa och användningen av olika slags illusionsnummer formar denna utveckling.

Genom ökad konkurrens om det som Alvesson kallar positionella nyttigheter ökar människors förväntans- och anspråksnivåer, och (överflöds)konsumtionen får en allt starkare social prägel. Nyttan av att konsumera får då inte ett självständigt individuellt värde, utan är avhängig andras konsumtion. Exempel är trängsel i bilköer och köp av statusprylar såsom märkeskläder och mobiltelefoner. Värdet är här beroende av möjligheten att skilja sig från mängden och övertrumfa andra. Det blir ett nollsummespel där det exklusiva klädmärket inte längre blir särskiljande när det blir var mans egendom. Bland utbildningsinstitutioner som rangordnas i internationella jämförelser kan

Det gäller att presentera verksamheten i bästa möjliga dager...

FOTO: MAJID SAEEDI/GETTY IMAGES

endast ett universitet toppa listan.

Detta leder i sin tur, enligt Alvesson, till en strävan mot det grandiosa. Detta sker genom iscensättning av diverse illusionsnummer. Alvesson beskriver en benägenhet hos både individer och organisationer att lägga ut förskönande dimridåer kring det man gör och det man är, allt i syftet att flytta fram de egna positionerna. För att åstadkomma detta är just illusionsnumren av stor betydelse. Det handlar om att förmedla övertygande bilder av vad det nu kan vara: en politisk reform, en ny produkt eller en satsning på en ny forward till fotbollslaget. Det gäller att beskriva en positiv framtid med hjälp av politiskt korrekta värderingar och argument som appellerar till vedertagna sanningar. Legitimitet, status och yta vinner på bekostnad av effektivitet, substans och rationalitet.

Bokens tes om hur ambitioner att nå fördelaktiga positioner i samhället beskrivs genom att författaren fördjupar sig inom tre områden: konsumtion och konsumtionskulturer, högre utbildning med titel- och cv-inflation, samt dagens arbetsliv och alla dessa organisationsförändringar som alltmer handlar om att imitera vad andra organisationer gör och att

"Rationaliseringsidealen från arbetslivet sprider sig till fritidens sfär, vilket medför att vi vill konsumera såväl varor som fritid allt mer och allt effektivare."

på olika sätt presentera verksamheten i bästa möjliga dager genom så kallad *shop-window dressing*.

Vi lever i en tid av ständigt ökande förväntningar på ökad konsumtion, bättre materiella villkor och lycka. Undersökningar visar dock, skriver Alvesson, att inget tyder på att människor blir mer tillfredsställda. Nollsummespel och illu-

sionsnummer medför att varje framgång riskerar att bli en tomhetens triumf och att vi får leva i bondfångarnas paradys.

**THE TRIUMPH
OF EMPTINESS**
**CONSUMPTION, HIGHER
EDUCATION, AND WORK
ORGANIZATION**
MATS ALVESSON
Oxford University Press 2013

Boken ger med dessa tre fördjupningar en bred exposé över viktig litteratur inom flera mycket intressanta områden. Tanken att överkonsumtion, framgång och yta kännetecknar en tid är dock inte ny, vilket Alvesson också påpekar. Det nya är att denna utveckling idag inbegriper allt fler i samhället och allt fler samhällen. Här kunde författaren gärna ha fördjupat sin analys och förtydliga hur bokens konsumtionskritiska modell skiljer sig från den utvecklingsekonomiska kanon som han redogör för.

Tankegods hämtas från verk som har format denna bild såsom J K Galbraiths *Överflödets samhälle*, vilken senare blev måltavla för Jean Baudrillards kritik i *The Consumer Society*, samt på senare tid även i exempelvis Naomi Kleins *No logo*. Vi ska heller inte glömma, vilket Alvesson inte heller gör, den svenske ekonomen Staffan Burenstam Linders bok *Den rastlösa välfärds människan* (1969), som tidigt beskriver hur vi blir mer stressade och rastlösa desto rikare vi blir. Rationaliseringsidealen från arbetslivet sprider sig till fritidens sfär, vilket medför att vi vill konsumera såväl varor som fritid allt mer och allt effektivare.

Två inslag i Alvessons argumentation, kopplade till konkurrensen om det han kallar positionella nyttigheter kan dock diskuteras. För det första riskerar idén om att denna konkurrens utgör ett nollsummespel att bli lika statisk som den kritiska teorin (Foucault) ofta blir. För det andra behöver tanken om konsumtionens huvudsakligen sociala karaktär problematiseras.

Först nollsummespelet. Argumentet här är att ändliga nyttigheter är förbehållna ett litet fåtal och att positionsnyttan faller när tillgängligheten ökar. Exempelvis skulle nyttan och statusen förknippad med att bo i en innerstadslägenhet minska om antalet lägenheter blir betydligt fler. Med en statisk nationalekonomisk analys *ceteris paribus* (allt annat lika) är det säkert riktigt, men varför ett sådant antagande?

Få sociala system är idag så dynamiska som just städer, och då inte enbart när det gäller efterfrågan på lägenheter. Värderingar och livsstilar uppstår och förändras även av helt andra drivkrafter. En annan invändning är att nollsummespelet i sin mer specifika betydelse är ett analysverktyg för ekonomer, ett spel som karaktäriseras av att deltagare har motstridiga

intressen och att de inte kan påverka den summa pengar eller andra nyttigheter som ska fördelas genom spelet. Summan av alla vinster och förluster är alltid lika med noll. Hur träffande är denna utgångspunkt för människors vilja att konsumera märkeskläder, innerstadslägenheter eller högre utbildning för den delen? De flesta marknader för såväl varor och tjänster som åsikter förändras, och värdet av dessa kan såväl öka som tämligen snabbt helt försvinna.

Det andra argumentet är att en ökande konsumtion inte i första hand tillfredsställer människors individuella behov, utan att dessa behov är socialt definierade. Vad som menas med att tillfredsställelse bestäms i relation till andra (s konsumtion) är värt att fundera över. Det är visserligen väl känt att hur nöjda vi blir av en löneökning inte bara beror på ökningen i sig, utan även på hur mycket kollegerna får eller inte får. Att det är en del av sanningen kan nog många vara överens om, men är det hela sanningen?

Frågan om konsumtionens betydelse i det moderna samhället löper här risken att bli till ett socialkonstruktivistiskt illusionsnummer. Det är inte enbart en jakt på samhälleliga positioner som driver oss, utan all konsumtion och upplevd nytta har rimligen även en materiell och subjektiv sida. De sociala strukturerna är betydligt mer trögrörliga än de sätt med vilka vi löpande tolkar och omtolkar vår omgivning och de skeenden vi involveras i. Min konsumtion av varor och tjänster skiljer sig säkerligen från hur jag förstår och skapar mening kring nyttan av denna konsumtion. För att inte tala om att såväl min förståelse som mitt handlande skiljer sig från de mer grandiosa idéerna om konsumtionssamhällets utveckling som dessa framstår i den samhällsvetenskapliga diskursen.

Alvesson knyter an till en viktig diskussion om arbetslivet och den högre utbildningen som en del av dagens konsumtionsbaserade samhällsutveckling. Trots ambitionen att vara provocativ och kritisk för att kunna göra upp med myter och förgivettagna sanningar, blir resultatet inte kritiskt vad gäller vare sig moraliska eller ideologiska utgångspunkter. Kritiken riktas i första hand mot en allmänt omfattad bild av vår moderna tillvaro och visar att denna bild är mycket förenklad och att utlagda dimridåer bör skingras. Boken bidrar dock på ett intressant sätt till att belysa utbredda och många gånger etablerade uppfattningar om konsumtions- och kunskapssamhällets utveckling. Den är flyhänt skriven och ett bidrag till debatten om i första hand kunskapssamhällets utveckling och problemen inom den högre utbildningen i Sverige.

Jan Löwstedt

I den mån sommaren 2014 bidragit med något väsentligt, är det främst insikten om hur usel vår beredskap är. Utländska stridsplan kan flyga som de vill och skogsbränder kan flamma fritt. I det senare fallet är våra militära helikoptrar sålda till utlandet och det finns inte längre horder av värnpliktiga att skicka ut i skog och mark för att stampa ut elden med kängorna. Istället har vi horder av sysslolösa unga män, som antagligen fördriver tiden med att sätta eld på naturen, om de råkar komma i kontakt med densamma.

Och nu blir det höst. Vi vet alla vad det innebär. Halvsenila åldringar kommer att ge sig ut i skogen i jakt på svamp och bär, trots att sådan skaffning med fördel kan köpas på närmaste Ica. De kommer i många fall att gå vilse och i de få fall de inte gör det, har de tvingat med sig barnbarnen. Dessa går utan undantag vilse, eftersom de aldrig lyfter sina osnutna näsor från mobiltelefonerna.

Förr i tiden, när vi ännu hade ett rejält civilförsvar och gott om regementen, var bortsprungna åldringar och barn att betrakta som samhällsnyttiga övningsobjekt. Numera är de en belastning. Den enda beredskap vi har i skogen är spridda thailändare och frivillignätverk som "Missing People Sweden". Men sådana nätverk består av folk som drivs av osund sensationslystnad och som istället borde vara på jobbet och bidra till rikets försörjning.

Att drömma om en återgång till en fungerande nattväktarstat är lönlöst. Det som behövs är ett självfinansierande, effektivt och miljövänligt alternativ i takt med tiden. Den uppenbara lösningen är att plantera in gamar i den svenska faunan.

Alla som sett en västernfilm vet att skadade och försvagade personer enklast lokaliseras genom att man spanar efter gamar som cirklar i luften. Några enstaka gamspanare i gamla flygspaningstorn skulle kunna täcka enorma skogsområden, fyllda av desorienterade barn och åldringar. Om staten redan är så nedrustad att varken flygspaningstorn eller gamspanare finns att tillgå, kommer gamarna åtminstone att hålla våra strövområden rena och snygga.

SOMMARENS kultursidesdiskussion om huruvida borgare verkligen förtjänar nackskott, eller om sådana krav ska ses som poetiska metaforer, uppstod i Sveriges Radio, men har därefter förts på andra arenor. Det är ytterligare ett tecken på public service-radions överdrivet rigida tolkning av sin opartiskhet.

Hur ska lyssnarna kunna ta ställning, om inte en oberoende källa granskar förslagets kostnader och finansiering?

I riksdagsvalet 2010 röstade 2 937 063 personer på allianspartierna. Sverigedemokraterna fick 339 610 röster. Det blir 3 276 673 eller, omyndiga borgarbarn inräknade, drygt fyra miljoner nackskott, förutsatt att skyttarna är skickliga nog att klara sig på ett skott per borgare. En helmantlad kula kostar ungefär två kronor, så redan där skenar kostnaden iväg till över åtta miljoner kronor. Till det kommer skyttens arbetstid, inklusive risktilllägg, övertids- och semesterersättning, vapenvård, samt frågan om slutförvaring av borgarkropparna. Det senare är ett betydande projekt och erfarenheten säger oss att sådana alltid spräcker budget.

Minns Hallandsåsen!

Kanske är det möjligt att göra förslaget självfinansierande, genom att konfiskera borgarnas egendom, men det kan vi inte ta för givet utan en rejäl, opartisk genomlysning. Vem ska göra en sådan om inte Sveriges Radio?

Att initiera intressanta diskussioner och sedan fly fältet går kanske an för mindre nogräknade, kommersiella kanaler, men vi har rätt att förvänta oss mer av public service.

”Förr i tiden, när vi ännu hade ett rejält civilförsvar och gott om regementen, var bortsprungna åldringar och barn att betrakta som samhällsnyttiga övningsobjekt.”

SOM JAG OFTA PÅPEKAT VAR den amerikanska uppståndelsen över att i Barack Obama ha fått sin förste svarte president en aning överdriven, med tanke på att Sverige fick sin förste svarte statsminister, Fredrik Reinfeldt, redan drygt två år tidigare. Statsminister Reinfeldt, vars farfarsfarfar var mulatten John Hood, är visserligen bara till 3,125 procent svart, medan Obama är 50 procent svart, men sådan pedantisk rasprofilering är både osmaklig och oförsämd. Amerikanerna bör helt enkelt acceptera att vi var först.

Om de lyfter blicken och visar lite ödmjukhet, kan de rent av lära sig något. När Sverige denna höst byter statsminister skulle det kunna uppfattas som ett bakslag, eftersom regeringschefen åter blir vad som numera kallas "orasifierad", det vill säga vit. Därtill en man i övre medelåldern. Men jag vågar lova att det svenska samhället är robust nog att klara det, utan att slitas sönder av kravaller.

Kan amerikanerna känna samma tillförsikt inför presidentvalet 2016?

Jag misstänker att de kommer att tvingas välja sin första kvinnliga president, bara för att gjuta olja på samhällsvågorna.

Jag misstänker att de kommer att tvingas välja sin första kvinnliga president, bara för att gjuta olja på samhällsvågorna.

PÅ
AXESS TV
OCH AXESS-SE
NÄR DET PASSAR

LIVETS MIRAKLER

En vacker serie i fem avsnitt som tittar närmare på naturhistorien utifrån fysik och avslöjar hur ett fåtal fundamentala lagar varit förutsättning för den mest komplexa och unika kraften i universum, livet!

Klassisk bildning på

AXESS TV

PosttidningB

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

N 65° 19' 6.7" - W 137° 20' 14"

SEVERAL DAYS' WALK FROM ANY TRACE OF MANKIND

Suffused with the pioneering spirit of the far North and the epic journeys of sled dogs across the frozen expanse of the Arctic, the TUDOR Heritage Ranger is the reinterpretation of a classic, a fusion of sophistication with the demands of an untamed environment. The epitome of functionality, its bund strap, satin-smooth finish and understated dial are just some of the features through which the modern city dweller can glimpse a mythical bygone world. And hear the call of the wild.

TUDOR HERITAGE RANGER

Self-winding mechanical movement, waterproof to 150 m, steel case 41 mm.
Visit tudorwatch.com and explore more.

TUDOR
WATCH YOUR STYLE

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

KRONS UR

HÄMNGATAN 14 STOCKHOLM TEL 08-545 136 50
E-MAIL: INFO@KRONSUR.COM
WWW.KRONSUR.COM